

T.C.
POLİS AKADEMİSİ
GÜVENLİK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ ve YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

İSTİHBARAT TEŞKİLATLARININ HESAP
VEREBİLİRLİĞİ – DEMOKRATİK DENETİMİ,
ALMANYA FEDERAL CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Ali Melih KARATAŞ

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Ozan KAVSIRACI

Ankara – 2021

T.C.
POLİS AKADEMİSİ
GÜVENLİK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ ve YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

İSTİHBARAT TEŞKİLATLARININ HESAP
VEREBİLİRLİĞİ – DEMOKRATİK DENETİMİ,
ALMANYA FEDERAL CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Ali Melih KARATAŞ

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Ozan KAVSIRACI

Ankara – 2021

ÖZET

T.C.

Polis Akademisi

Güvenlik Bilimleri Enstitüsü

Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Anabilim Dalı

İstihbarat Araştırmaları Programı

**İstihbarat Teşkilatlarının Hesap Verebilirliği – Demokratik Denetimi, Almanya
Federal Cumhuriyeti Örneği**

Hazırlayan: Ali Melih KARATAŞ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doktor Öğretim Üyesi Ozan KAVSIRACI

2021 ve 105 Sayfa

İstihbarat faaliyetleri ve teşkilatları devletler ve toplumlar için vazgeçilemez niteliktedir. Tarihsel süreç içerisinde dönüşüm yaşamış, farklı alanlar ile ilgilenmeye başlamıştır. Karar alıcıların artan ihtiyaçlarını karşılayabilmek için istihbarat teşkilatları büyümüş, kapsamlı hale gelmiştir. Teşkilatların sahip oldukları özel güç ve yetkiler, imkân ve kabiliyetler, çalışma prensipleri siyasi iktidarlar veya şahıslar tarafından suiistimal edilme potansiyeli taşımaktadır. Demokratik düzen içerisinde istihbarat faaliyetlerinin meşruiyetinin sağlanması, hesap verebilirlik ve demokratik denetimlerine bağlıdır. Çalışmanın amacı istihbarat teşkilatlarının hesap verebilirliğinin ve demokratik denetimlerinin sağlanmasının gerekliliği ve uygulanan farklı yöntemlerin sorunlara çözüm olabilecek yönlerinin değerlendirilmesidir.

Çalışmada istihbarat teşkilatlarının hesap verebilirliğinin ve demokratik denetimlerinin sağlanmasında rol alan kurum içi yapıların, yasama, yürütme, yargı organlarının ve medya, STK'lar, özel denetçilerin yapısal ve hukuki özellikleri sahip oldukları yetkiler ele alınmıştır. Her denetim organının karşılaştığı farklı türde sorunlara karşı devletlerin getirmeye çalıştığı çözüm yöntemleri incelenmiştir. Almanya Federal Cumhuriyeti'nin istihbarat teşkilatları ve bu teşkilatları denetleyecek kurumlar tarihsel gelişimleri, yasal dayanakları, yetkileri ve yapıları üzerinden incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstihbarat, Hesap Verebilirlik, Demokratik Denetim, Almanya, Demokrasi

ABSTRACT

Turkish National Police Academy

Institute of Security Sciences

Department of Security Strategies and Management

Intelligence Research Programme

**Accountability – Democratic Oversight of Intelligence Organizations, Example
of Federal Republic of Germany**

Written by: Ali Melih KARATAŞ

Master’s Thesis

Advisor: Dr. Ozan KAVSIRACI

2021 and 105 Pages

Intelligence activities and organizations are indispensable for states and societies. It has experienced a transformation in the historical process and started to deal with different fields. In order to meet the increasing needs of decision makers, intelligence agencies have grown and become comprehensive. The special powers and authority, capabilities and working principles of organizations create the potential to be abused by political powers or individuals. Achieving legitimacy of intelligence activities in the democratic order depends on accountability and democratic oversight. The aim of the study is to evaluate the necessity of ensuring the accountability and democratic oversight of intelligence organizations and the aspects of the different methods applied that may solve the problems.

In the study, the powers of internal structures, legislative, executive, judicial bodies and media, NGOs, private auditors, which play a role in ensuring the accountability and democratic oversight of organizations are discussed. The solution methods that states try to bring against the different types of problems faced by each supervisory body have been examined. The intelligence agencies of the Federal Republic of Germany and the institutions that will supervise these organizations have been tried to be examined through their historical development, legal basis, powers and structures.

Key words: Intelligence, Accountability, Democratic Oversight, Germany, Democracy

**İSTİHBARAT TEŞKİLATLARININ HESAP
VEREBİLİRLİĞİ – DEMOKRATİK DENETİMİ,
ALMANYA FEDERAL CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ**

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKLARI BEYANNAMESİ	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR LİSTESİ.....	IX
TABLolar LİSTESİ	X
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTİHBARATA İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.İSTİHBARATIN TANIMI.....	4
1.2. İSTİHBARATIN TARİHSEL GELİŞİMİ	8
1.3. İSTİHBARAT ÇARKI	12
1.3.1. İhtiyaçların Belirlenmesi ve Toplama Çalışmalarının Yönlendirilmesi	14
1.3.2. Bilginin Toplanması	14
1.3.2.1. İnsan İstihbaratı.....	15

1.3.2.2. Açık Kaynak İstihbaratı	16
1.3.2.3. Teknik İstihbarat	17
1.3.3. Bilginin Değerlendirilmesi ve İşlenmesi	18
1.3.4. Bilginin Analiz Edilmesi	19
1.3.5. Dağıtım	20
1.4. İSTİHBARAT ÇEŞİTLERİ.....	20
1.4.1. Konularına Göre İstihbarat Çeşitleri.....	21
1.4.1.1. Siyasi İstihbarat.....	21
1.4.1.2. Askeri İstihbarat	21
1.4.1.3. Ekonomik İstihbarat	22
1.4.1.4. Sosyal İstihbarat.....	23
1.4.1.5. Biyografik İstihbarat	23
1.4.1.6. Coğrafi İstihbarat.....	24
1.4.1.7. Ulaşım ve İletişim İstihbaratı.....	24
1.4.1.8. Bilimsel ve Teknolojik İstihbarat.....	25
1.4.1.9. Siber İstihbarat	26
1.4.2. Seviyelerine Göre İstihbarat Çeşitleri.....	26
1.4.2.1. Taktik İstihbarat	26
1.4.2.2. Operasyonel İstihbarat	27
1.4.2.3. Stratejik İstihbarat	27

İKİNCİ BÖLÜM

İSTİHBARAT TEŞKİLATLARININ HESAP VEREBİLİRLİĞİ VE DEMOKRATİK DENETİMİ

2.1.KAVRAMLARIN TANIMI	30
------------------------------	----

2.1.1. Hesap Verebilirlik	31
2.1.2. Demokratik Denetim.....	33
2.2. HESAP VEREBİLİRLİK VE DEMOKRATİK DENETİM	
ÇERÇEVESİNDE İSTİHBARAT TEŞKİLATLARI	34
2.2.1. İstihbarat Teşkilatlarının Demokratik Toplumlardaki Rolü ve İktidarla İlişkisi	34
2.2.2. İstihbarat Teşkilatlarının Hesap Verebilirliği ve Demokratik Denetimi	36
2.2.2.1. İç Denetim	45
2.2.2.2. Yürütme Organı Denetimi	48
2.2.2.3. Yasama Organı Denetimi.....	50
2.2.2.4. Yargısal Denetim	56
2.2.2.5. Medya, Sivil Toplum Kuruluşları ve Diğer Denetçiler	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALMANYA FEDERAL CUMHURİYETİ’NİN İSTİHBARAT TEŞKİLATLARININ HESAP VEREBİLİRLİĞİ VE DEMOKRATİK DENETİMİ

3.1. ALMANYA FEDERAL CUMHURİYETİ’ NİN ANAYASAL YAPISI	64
3.2. ALMANYA FEDERAL CUMHURİYETİ İSTİHBARAT TEŞKİLATLARI	65
3.2.1. Federal İstihbarat Teşkilatı (BND – Bundesnachrichtendienst)	66
3.2.2. Federal Anayasa Koruma Teşkilatı (BfV-Bundesamt für Verfassungsschutz).....	67
3.2.3. Askeri Karşı İstihbarat Teşkilatı (MAD-Militarischer Abschirmdienst)	69

3.3. ALMANYA FEDERAL CUMHURİYETİ İSTİHBARAT TEŞKİLATLARININ HESAP VEREBİLİRLİĞİ VE DEMOKRATİK DENETİMİ	71
3.3.1. Yürütme Organı Denetimi	72
3.3.2.Parlamento Denetimi	72
3.3.2.1. Parlamento Kontrol Organı (Parlamentarisches Kontrollgremium – PKGr).....	73
3.3.2.2. G 10 Komisyonu (G 10 Kommision).....	76
3.3.2.3. Güven Organı (Vertrauensgremium)	80
3.3.4. Yargı Denetimi	81
3.3.4.1. Bağımsız Organ (Unabhängiges Gremium)	81
3.3.5. Diğer Denetim Organları.....	82
3.3.5.1.Federal Veri Koruma ve Bilgi Edinme Özgürlüğü Komisyoneri (Bundesbeauftragter für den Datenschutz und die Informationsfreiheit)	82
3.3.5.2. Federal Sayıştay (Bundesrechnungshof)	83
SONUÇ	85
KAYNAKÇA.....	92
ÖZGEÇMİŞ	106

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
BND	: Bundesnachrichtendienst
BfV	: Bundesamt für Verfassungsschutz
Bkz	: Bakınız
CIA	: Central Intelligence Agency
FISC	: Foreign Intelligence Surveillance Court
GCHQ	: Government Communications Headquarters
HUMINT	: Human Intelligence
LfV	: Landesamt für Verfassungsschutz
MAD	: Militarischer Abschirmdienst
MI5	: Military Intelligence 5
MI6	: Military Intelligence 6
MİT	: Millî İstihbarat Teşkilâtı
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NSA	: National Security Agency
NSU	: Nationalsozialistischer Untergrund
PKGr	: Parlamentarisches Kontrollgremium
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TDK	: Türk Dil Kurumu
ZNBw	: Zentrum für Nachrichtenwesen der Bundeswehr

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Modern Öncesi İstihbarat/Modern İstihbarat Karşılaştırması.....	11
Tablo 3.1: 2018 Yılında Uygulanan Bireysel Tedbirler.....	79
Tablo 3.2: 2018 Yılında Uygulanan Bireysel İletişime Müdahale Tedbirlerinin Sebepleri.....	79

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Geleneksel İstihbarat Çarkı.....	12
Şekil 1.2: Treverton' un Gerçek İstihbarat Çarkı.....	13
Şekil 2.1: İstihbaratın Demokratik Denetimi ve Hesap Verebilirliğinde Rol Alan Yapılar.....	44
Şekil 2.2: İstihbarat Faaliyetlerinin Denetiminin Zamanlaması.....	45
Şekil 2.3: Parlamento Tarafından İstihbaratın Denetlenmesinin Modeli.....	51
Şekil 3.1: BfV Organizasyon Yapısı.....	69
Şekil 3.2: MAD Organizasyon Yapısı.....	71

GİRİŞ

Devletin en önemli görevlerinden birisi kamu güvenliğinin sağlanmasıdır. Tarih boyunca bireysel veya toplumsal güvenliği sağlamak amacıyla çeşitli yapılar oluşturulmuş, zaman içerisinde ihtiyaçların artması ile bu yapılarda değişiklikler meydana gelmiştir. İstihbarat faaliyetleri güvenliğe ilişkin politikaların oluşturulmasında ve uygulamasında kritik rol oynar. Geçmişte daha çok askeri nitelikte kullanılan istihbarat, değişen tehdit algılamaları, teknolojik gelişmeler gibi etkenler ile toplumsal alanın farklı alanlarını da kapsamına almıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, 11 Eylül saldırıları, uluslararası terörizm ve düzensiz göçün artması, küreselleşmenin yaygınlaşması ile teşkilatların görev alanlarında dönüşümler yaratmış, hayatın birçok alanına müdahale eden profesyonel teşkilatlar oluşmuştur.

İstihbarat faaliyetlerinin ve teşkilatlarının kendine has birtakım özellikleri teşkilatların istismar edilmesine neden olabilmektedir. Üzerinde yanlış ve hayali algılamalar bulunan istihbarat faaliyetleri ve teşkilatları gizemli görülmekte, kapalı kutu olarak kabul edilmektedir. Popüler kültürün de etkisiyle terör saldırıları, suikastlar, askeri darbeler, siber saldırılar gibi birçok olayın istihbarat teşkilatları tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Devletlerin varlığı için kritik görevler üstlenen teşkilatların kol kırılır yen içinde kalır mantığı ile hareket ettikleri varsayılmaktadır. Yakın tarihte ve günümüzde ortaya çıkan istihbarat skandalları ve başarısızlıkları, bazen teşkilatların veya siyasi iktidarların hedeflerine ulaşmak amacıyla illegal yöntemler kullanmaktan kaçınmadıklarını veya dar bir grubun çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini göz önüne sermiştir. Türkiye'de 15 Temmuz 2016 tarihinde FETÖ/PDY terör örgütü üyeleri tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan darbe girişiminin akamete uğratılması ile sonuçlanan süreç öncesinde bunun en çarpıcı örnekleri yaşanmıştır. İstihbarat teşkilatlarına sızmış örgüt üyeleri, teşkilatları devletin ve toplumun çıkarları için değil, kendi örgütlerinin menfaatleri doğrultusunda yönlendirmiştir. Yasa dışı telefon dinlemeleri, teşkilatların imkânlarından faydalanılarak kurulan kumpas ve şantajlar, özel hayatın gizliliğinin ihlal edilmesi, siyasi iktidarı manipüle etme çalışmaları gibi birçok örnek hafızalara kazınmıştır. Bu olaylar teşkilatlar ile siyasi iktidarın ilişkisinin nasıl kurulması gerektiği, hesap

verebilirliğin ve denetimin sağlanmasının gerekliliği hakkında tecrübeler kazanılmasına neden olmuştur.

İstihbarat teşkilatlarının en önemli çalışma prensiplerinden gizlilik, sahip oldukları özel güç ve yetkiler, imkân ve kabiliyetler suiistimal edilme veya politize olma ihtimali ile bir araya geldiğinde olumsuz sonuçların ortaya çıkması için uygun ortamı hazırlamaktadır. Gizlilik perdesi teşkilatların illegal faaliyetlerinin ortaya çıkartılmasını veya etkin bir denetimin gerçekleşmesini engellemek amacıyla kullanılabilir.

Vatandaşların temsilcisi olarak yönetim hakkını elinde bulunduran siyasi iktidarlar bütün faaliyetlerinden kamuoyuna, parlamentoya veya yargı organlarına karşı sorumludur. İstihbaratın da yürütmeye ilişkin faaliyetlerden birisi olması sebebiyle sorumluluk beraberinde kontrol ve denetim hakkını da getirmektedir. Güvenlik özgürlük dengesinin sağlanmasında, tehdit algılamalarının veya önceliklerin belirlenmesinde, faaliyetlerin yönlendirilmesinde siyasi iktidarların rehberliği esas alınmalıdır.

Ayrıca 1980’li yıllardan itibaren geleneksel kamu yönetimi anlayışında değişiklikler yaşanmaya başlanmış, hesap verebilirlik, demokratik denetim, şeffaflık gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Sivil ve resmi aktörlerin yer aldığı yönetim süreçleri, verimlilik esaslı bakış açıları gelişmeye başlamıştır. İstihbarat faaliyetleri de bir kamu hizmeti olarak hesap verebilirliğin ve demokratik denetimin konusu olmalıdır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde ve geçmişte yaşanan olaylar göz önüne alındığında istihbarat teşkilatlarının siyasi iktidarın tam kontrolü ve diğer sivil aktörler ile denetimi altında olması gerekliliği anlaşılmıştır. Genel olarak güvenlik bürokrasisi içerisindeki yapılar ile siyasi iktidar ve sivil aktörlerin ilişkisi üzerine akademik çalışmalar bulunmakla birlikte, silahlı kuvvetlerin ve kolluk kuvvetlerinin denetimi ve kontrolü daha fazla ilgi görmüştür. Özellikle Türkiye’de istihbarat teşkilatlarının kontrolü ve denetlenmesi konusu üzerinde fazla çalışılmayan konulardandır. Hesap verebilirlik ve demokratik denetim teşkilatların faaliyetlerinin hukuka uygunluğu, karar alıcıların ihtiyaçlarına cevap verebilirliği, verimliliği, bütçelerin kullanımı üzerinde gerçekleşebilir. Birçok farklı yapının teşkilatların farklı

yönlerini denetlemesi ile ancak etkin bir hesap verebilirlik ve demokratik denetim sağlanabilir.

Bu kapsamda hazırlanan çalışmanın amacı Almanya Federal Cumhuriyeti özelinde istihbarat teşkilatlarının hesap verebilirliğin ve demokratik denetimin sağlanmasının gerekliliği, karşılaşılan tipik sorunlar, bu sorunlara üretilen çözümleri farklı ülkeler veya uygulamalar üzerinden ele almak, denetimde rol alan yapıları işlevleri üzerinden değerlendirmektir.

Çalışmada istihbarat kavramının çerçevesi ve istihbaratın hesap verebilirliği, demokratik denetiminin genel olarak ele alındığı bölümlerde literatür taraması yapılarak yazılı kaynaklar incelenmiştir. Almanya Federal Cumhuriyeti istihbarat teşkilatlarının hesap verebilirliği ve demokratik denetiminde yer alan yapıların özelliklerinin ve işlevlerinin ele alındığı son bölümde ise teşkilatların ve bakanlıkların resmi internet siteleri ve yasal düzenlemelerin içerik analizi yapılmıştır. Araştırma/komisyon raporları, yazılı eserler incelenmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde istihbarata ilişkin kavramsal çerçeve çizilmeye çalışılmış, tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşüm, devletler için önemi ve rolü incelenmiştir. İstihbarat çeşitleri, konuları ve seviyelerine göre ele alınmış, bilgi toplama yöntemleri açıklanmıştır.

İkinci bölümde hesap verebilirlik ve demokratik denetim kavramları açıklanmış, istihbarat teşkilatlarının siyasi iktidarla ilişkisi, hesap verebilirliğin ve demokratik denetimin gerekliliği ve önemi incelenmiştir. Teşkilatların hesap verebilirliğinde rol alan kurum içi yapıların, yasama, yürütme, yargı organlarının, medya ve sivil toplum kuruluşlarının işlevleri, karşılaştıkları zorluklar farklı çözüm örnekleri veya olaylar üzerinden açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde ise Almanya Federal Cumhuriyeti'nin anayasal yapısı ve istihbarat teşkilatları ayrı ayrı ele alınarak tarihsel geçmişleri, görev kapsamaları, yapısal ve hukuki özellikleri açıklanmıştır. İstihbarat teşkilatlarının hesap verebilirliği ve demokratik denetimlerinde yer alan yapıların hukuki dayanakları, teşkilatları hangi alanlarda ne şekilde denetledikleri, imkân ve yetkileri, sorumlulukları, birbirleriyle olan ilişkileri ve diğer özellikleri incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTİHBARATA İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İstihbarat kavramı geçmişten günümüze kadar farklı şekillerde kendisini göstermiş, zaman içerisinde amacı, faaliyet alanı, işlevi, niteliği gibi bazı unsurları değişmesine karşın önemini hiçbir zaman kaybetmemiştir. İnsanlar, devletler, toplumlar, herhangi bir organizasyon şekline sahip bütün yapılar belirsizlikler karşısında gelecekte onları neler beklediğini bilmek amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulunurlar. Tarihin başlangıcından beri geleceği öğrenme arzusu, bir sonraki aşamada ne olacağını bilme isteği sadece bireysel bir istek değil, bütün grupların, hükümdarların arzusudur ve hayatta kalma içgüdüsünden kaynaklanır (Dudes, 1965: 11). Bu istekler ilkel toplumlardan, daha karmaşık yapıya sahip topluluklara kadar hepsi tarafından ihtiyaç olarak hissedilmiştir. Aristoteles Metaphysics adlı eserine “Bütün insanlar doğaları itibarıyla öğrenme arzusu içindedir” diyerek başlamıştır (Kahn, 2002: 19).

Bu bölümde istihbaratın kavramsal çerçevesi çizilmeye çalışılacak, tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşüm incelenecek ve istihbarat çeşitleri gibi farklı boyutları ele alınacaktır.

1.1.İSTİHBARATIN TANIMI

İstihbarat gibi kapsamı sürekli genişleyen, tanımını bir çerçeve içine sığdırmanın zor olduğu kavramları açıklarken eksik kalan bazı noktalar olacaktır. Yüzyıllardır farklı biçimlerde var olmasının da bu tanımlama eksikliğinde payı vardır. Geçmişte daha çok bireysel ve casusluk şeklinde yapılan istihbarat faaliyeti genellikle askeri nitelikte savaşa yardımcı olabilmek amacıyla, günümüzde ise neredeyse hayatın bütün alanlarında ve kurumsal sistem içerisinde profesyoneller tarafından yapılmaktadır. İstihbarat yaklaşık yarım yüzyıldan bu yana akademik bir disiplin olarak kabul edilmekte ancak teori çalışmaları ileri düzeyde geliştirilememiş ve işe yarar bir tanımlamanın bulunmamıştır (Kahn, 2002: 5). Doğası gereği gizlilik içerisinde yürütülen istihbarat faaliyetlerinin etkili ve olumlu bir şekilde sonuçlandırılabilmesi, sonuçların değerlendirilebilmesi için bir teoriye ya da tanımlamaya ihtiyaç vardır. Neden bir istihbarat teorisine ihtiyaç duyduğumuzu; akademik çalışmalar ve

araştırmalar, toplumun istihbarat teşkilatlarının aslında nasıl çalıştığına, politikaları nasıl etkilediğine ve daha iyi nasıl çalışabileceğine dair bakış açısını şekillendirebileceği, (Zegart, 2007: 28) şeklinde açıklayabiliriz.

Toplumun zihninde genellikle var olan istihbarat algısı darbeler, suikastlar, örtülü operasyonlar, terr saldırıları gibi birçok eylemin istihbarat teşkilatları tarafından planlı bir şekilde yapıldığı şeklinde dir. İstihbaratın toplumda var olan yanlış imaj ile ilgili örnek vermek gerekirse Türk toplumunda uzak durulması gereken bir faaliyet biçimi ve resmi dedikodu olarak düşünülmektedir (zdağ, 2014: 19). İstihbarat faaliyeti deyince akla kendi vatandaşlarını fişleyen bir anlayıştan (Kaynak, 2006: 17) gelmektedir. İstihbaratın toplumda var olan yanlış imajı da düşünüldüğünde etkili bir teori oluşturmak, bu faaliyetlerin değerlendirilmesi açısından son derece gereklidir.

İstihbaratın geçmişten günümüze evrimleşmesi, sadece askeri nitelikte olmaktan çıkması, ülkelerin kendi kültürleri içerisinde istihbarat teşkilatlarına yükledikleri misyonların farklılık göstermesi gibi sebepler de etkili bir teori oluşturmakta karşılaşılan zorluklardandır. Teori oluşturmada karşılaşılan glkler ile ilgili bir başka husus ise, teori oluşturabilmek için tarihi olayların gözlemlenmesinin önemli olmasına karşın istihbarat sürecinin özellikle de dokümanların gizliliğinden kaynaklı bu durumun mümkün olmamasıdır (Gill, 2010: 44). İyi ve test edilebilir bir teori oluşturmak için kapsamlı ve etkili bir tanımlama yapmak gereklidir.

İstihbarat kelimesi etimolojik olarak Arapça haber ve bilgi alma anlamına gelen istihbar kelimesinin çoğuludur (zdağ, 2014: 19). İngilizce ve Fransızca' da *akıl*, *zek* anlamına gelen intelligence (www.mit.gov.tr, 2019), Almanca' da ise *gizli görev* anlamına gelen geheimdienst kullanılmaktadır (www.dwds.de, 2019). Yapılan faaliyetin farklı anlamlarda bulunan kelimelerle ifade edilmesi, bulunduğu kültür içerisinde kazandığı anlamlar ile oluşmuştur. İstihbarat tanımlamalarında bilgi, ürün, süreç, organizasyon veya faaliyet odaklı tanımlamalar mevcuttur. Spesifik türde bilginin toplandığı, analiz edildiği, karar alıcılara sağlandığı süreç, bu süreç sonucunda elde edilen ürün, süreci ve ürünü korumak için yapılan istihbarata karşı koyma faaliyetleri ve yetkili makamlar tarafından istenilen bazı operasyonların yapılması (Lowenthal, 2012: 9) olarak tanımlayabiliriz. En basit haliyle istihbarat *bilgi* ile ilgili

ilgilenir, kimin bu bilgiye ihtiyaç duyduğu, bilginin nasıl ve kim tarafından elde edileceğini ve nasıl kullanacağını temel konularıdır, ancak modern çağda istihbaratın *süreç* ve *organizasyon* boyutunun varlığı da (Clark, 2007: 1) ihmal edilmemelidir. Tanımlamalarda akademik çalışmaların yanı sıra resmî kurumların yaptığı tanımlamaların da incelenmesi farklı boyutların göz ardı edilmemesi açısından önemlidir.

Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT), devlet tarafından belirlenen ihtiyaçlara karşılık olarak çeşitli kaynaklardan derlenen haber, bilgi ve dokümanların işlenmesi sonucu elde edilen bir ürün (www.mit.gov.tr, 2019), Emniyet Genel Müdürlüğü İstihbarat Dairesi Başkanlığı, ihtiyaç duyulan alanlarda, çeşitli imkân ve araçlarla, elde edilen bilgilerin işlenmesi, değerlendirilmesi ve yorumlanarak bunlardan bir sonuç çıkartılması olarak tanımlamaktadır (www.egm.gov.tr, 2019). Türkiye’de istihbarattan sorumlu iki istihbarat teşkilatı da tanımlamalarında kurumların yaptıkları faaliyeti açıklamışlar ve istihbaratın ürün boyutuna dikkat çekmişlerdir. İstihbarat, ürün odaklı tanımlamada ele alındığında, belirli konulardaki bilgilerin toplanması, kıymetlendirilmesi ve yorumlanması sonucu varılan muhassıla olarak (Şenel ve Şenel, 2018: 7) değerlendirilir.

İstihbaratın bilgi boyutu ele alındığında kast edilen ham bilgiden daha fazlasıdır. Bilginin en geniş manadaki halidir (Kahn, 2002: 5). Herhangi bir bilgi zaman içerisinde istihbaratın konusu olabilir veya ihtiyacı haline gelebilir. Bu bilgi, eyleme geçirilebilir bilgi olarak tanımlanmış ve elde edilen istihbarat üzerine politika oluşturulması, askeri planlar hazırlanması, diplomatik müzakereler hazırlanabilmesi üzerinden (Clark, 2012: 26) değerlendirilmiştir. İstihbaratın politika oluşturmaya yardımcı olma yönü önemli hale gelmiş ve devletin, milli güvenlik politikalarını uygulamada ve oluşturmada, aktif tehditlerle veya potansiyel düşmanlarla mücadele etmede ihtiyaç duyduğu bilgi olarak tanımlanmıştır (Shulsky ve Schmitt, 2002: 1).

Süreç olarak istihbarat kesintisiz bir şekilde devam eden, çark ya da döngü olarak adlandırılmaktadır. Milli güvenlik için önemli olan bilgilerin, ihtiyaç duyulması, toplanması, analiz edilmesi ve karar alıcılara iletilmesi (Lowenthal, 2012: 9) veya yöneticiler ve politikacılar için yurt içinde ve yurtdışında fırsatlar ve tehditler

ile ilgili toplanması gereken bilgilerin ihtiyaç planlamasıyla başlayan ve bir takım interaktif basamağın bulunduğu süreç (Johnson, 2007: 3) olarak tanımlanmaktadır.

İstihbaratı organizasyon boyutu üzerinden ele aldığımızda; bilgi toplama, işleme, analiz etme, istihbarata karşı koyma, örtülü operasyon faaliyetlerini yerine getiren organizasyon veya insan topluluğu anlamı vardır. İstihbarat, aktif kişilerin oluşturduğu, nitelikli bilgiyi koalamakta olan bir organizasyon ve kurumdur (Kent, 1966: 62).

Sürecin basamaklarından olan ihtiyaçların belirlenmesi, haberin toplanması, analiz edilmesi ve kullanılması aşamalarında yapılan faaliyetler ya da istihbarata karşı koyma, örtülü operasyonlar da istihbarat olarak tanımlanabilir. Muhtelif imkân ve araçlar kullanılarak elde edilen enformatik materyal temini, temin edilen bilgilerin işleme, kıymetlendirme ve yorumlamaya tabi tutularak bunlardan bir netice çıkarılması ile ilgili faaliyettir (Urhal, 2008: 179).

İstihbaratın bilgi, süreç, ürün veya organizasyon odaklı tanımlamalarına ek olarak örtülü operasyonlar ve istihbarata karşı koyma faaliyetleri de istihbaratın tanımlamaları veya teorileri içerisinde kendisine yer bulmaktadır. İstihbarat üretimindeki bilgi toplama ve analiz dışında, propaganda ve psikolojik savaş, örtülü faaliyetler ve operasyonlar ile koruyucu güvenlik fonksiyon ve kabiliyetleri fonksiyonel istihbarat (Yılmaz, 2006: 140) olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası ilişkilerde siyasi ve askeri seçeneklerden sonra *üçüncü yöntem* olarak gelen örtülü operasyonlar ile ilgili (Johnson, 2009: 48); Devletlerin yurtdışında ilgilendiği alanlara yönelik gizli olarak gerçekleştirdikleri manipülasyonlar olarak tanımlanmakta ve öncelikli olarak propaganda, siyasi veya ekonomik hareket, paramiliter operasyon şeklinde olabileceği gibi bunlara ek olarak da yalan haber üretmek, siyasilere rüşvet vermek, ekonomik tahribat yaratmak, savaşan bir tarafa silah sağlamak gibi şekillerde de olabileceğini belirtilmektedir.

Ancak bazı çalışmalar örtülü operasyonları bir istihbarat faaliyeti olarak kabul etmemekte, propaganda, ekonomik manipülasyon, askeri darbe, rüşvet, askeri operasyonlar, silah desteği sağlama gibi birçok operasyonun sadece istihbarat teşkilatlarının sahip olduğu geniş imkanlardan dolayı istihbarat teşkilatları tarafından yapıldığını öne sürerler.

İstihbarat tanımları içerisinde kendisine yer bulan istihbarata karşı koyma faaliyetleri, ülkenin gizli bilgilerini korumaya çalışmak, bilgi ve dokümanları ele geçirmeyi amaçlayanları tespit edip zararsız hale getirmeyi amaçlayan faaliyetlerdir (Urhal, 2008: 205). Aktif ve pasif bazı tedbirler içeren istihbarata karşı koyma faaliyeti negatif istihbarat olarak da sınıflandırılmaktadır. Genel anlamı ile bir ülkenin yabancı devletlerin istihbarat teşkilatlarının faaliyetlerine karşı korunması olarak açıklanabilir.

İstihbaratın amacı karar alıcılara ihtiyaç duydukları her türlü alana ilişkin politikalarını belirlemede ve uygulamada yardımcı olmaktır. Farklı seviyelerde kullanıcılara hizmet verebilecek nitelikte olan istihbarat mevcut durumu değerlendirmenin yanı sıra geleceğe yönelik çıkarımlarda da bulunur. İstihbaratın temel amacı karar vericilerin karşılaştığı belirsizliği azaltmak veya ortadan kaldırmaktır (Johnson, 2010: 5). Geçmişte devletlerin kendi güvenliklerine yönelik tehdit algısı çoğunlukla askeri nitelikte iken, günümüzde bu tehdit algısı çeşitlenmiş siyasal, sosyal veya ekonomik alanların da güvenliğini sağlamak zorunlu hale gelmiştir. Dolayısıyla devletler daha güçlü ve kapsamlı istihbarat teşkilatlarına ihtiyaç duymaya başlamışlardır. Muhtemel tehditler hakkında bilgi edinmek, aktif/pasif tedbirler alarak bu tehditleri bertaraf etmek için bazı faaliyetlerde bulunurlar. Prusyalı General Clausewitz Savaş Üzerine adlı eserinde, haber alma deyimi ile düşman ve ülkesine ilişkin bilgilerin tümünü, dolayısıyla kendi fikir ve hareketlerimizin dayandığı temeli kastettiğini belirtmiştir (Clausewitz, 2003: 71). Mücadele içinde olan tarafların kendi gücünü bilmesi kadar rakibin güçlü ve zayıf yönlerini bilmesi de hayati önem taşır. Devletler politikalarını oluşturmada ve uygulamada istihbarata tüm bunların dayanağı olarak rol biçmiştir. İstihbarat eksikliği dış politikada hükümetlerin yanlış kararlar almasına, devletin maceralara sürüklenmesine, iç politikada, yurdumuzda yaşandığı gibi bitmez tükenmez problemlere, teröre, istikrarsızlığa neden olur (Eymür, 1991: 26).

1.2. İSTİHBARATIN TARİHSEL GELİŞİMİ

İstihbaratın tarihsel süreç içerisinde gelişimini ele almak için, insanlık tarihinin başlangıcına kadar eskiye gitmek gerekir. İlk dönemdeki insanlar “hayatta kalmak” ve “yaşam kalitesini arttırmak” amacıyla karşılaştıkları sorunlara çözüm aramışlar,

düşmanlarının ne yaptığı, tehditlere nasıl karşı koyabilecekleri, nerde yiyecek bulabilecekleri gibi sorulara cevap aramışlardır (Seren, 2017: 95). M.Ö. 550-470 yılları arasında yaşamış ünlü Çinli filozof ve komutan Sun Tzu Savaş Sanatı adlı eseri ile istihbarat ile ilgili düşüncelere pratik bir bakış getirmiştir. Sun Tzu istihbaratın o dönemlerdeki yaygın kullanım şekli olan casusluk şeklindeki tanımıyla istihbaratın amacını; casus kullanmanın tek amacı düşman hakkında bilgi toplamaktır şeklinde ifade etmiştir (Tzu, 2008: 85). Allen Dulles tarihte kaydedilen ilk istihbarat operasyonlarından birisinin İncil’ de geçtiğini, Hz. Musa’nın casuslarını Kenan ülkesine gönderdiğini, onlara toprağın nasıl olduğunu, insanların güçlü mü, zayıf mı, az mı, çok mu olduğunu öğrenmeleri için görevlendirdiğini anlatır (Dulles, 1965: 12). İstihbarat, eski dönemlerde uluslararası ilişkilerin de sahip olduğu boyut düşünüldüğünde genellikle savaşa yardımcı unsur olarak görülmüş ve casusluk şeklinde yapılmıştır.

Orta Çağın ilk dönemlerinde krallıkların daha çok casusluk niteliğinde sayılabilecek istihbarat faaliyetleri genellikle askeri alana odaklı ve tüccarlar, kuryeler, gezginler, tercümanlar gibi kişiler tarafından yapılmaktaydı. Modern devlet sisteminin ortaya çıkmasıyla, istihbarat ihtiyaçları kalıcı hale gelmiş, kurumsal istihbarat yapılarının ilk adımları atılmaya başlamıştır. 15. Yüzyılda İtalyan şehir devletlerinin yabancı ülkelerde daimî temsilciler elçiler bulundurmaya başlamasıyla sürekli diplomasi anlayışı ortaya çıkmıştır (Seren, 2017: 127). Bu yapılanmaların kurulması ile savaşta ve barışta faaliyet gösteren istihbarat yaklaşımları ortaya çıkmaya başlamıştır. 16. Yüzyılda Fransız posta teşkilatında özel mektupları açıp okuyan sonrasında tekrar mühürleyen uzmanlar görevlendirilmeye başlanmıştır (Gill ve Pythian, 2018: 27). 16. ve 17. Yüzyılda Avrupa’ da diplomasi sisteminin kurumsallaşması, devletlerin ihtiyacı olan bilgiye sahip olmasına çözüm olmuştur (Herman, 1996: 10).

Fransız İhtilali ve sanayileşme ile modern istihbarata ihtiyaç artmış, ulus devletler kendilerini güçlü imparatorluklara karşı korumak için bazı önlemler almaya mecbur kalmışlardır. Sanayileşme ile imparatorlukların orduları genişlemiş, daha farklı yapılarıdaki unsurlar dâhil olmuştur. Bu değişikliklere paralel olarak istihbarat yapıları da çeşitlenmiştir. Modern istihbarat, Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi ile yaratılmıştır (Kahn, 2002: 7). 19. Yüzyılda sanayileşme ile büyük işçi sınıfları

oluşmuş, bu sınıfların bazı fikir ve ideolojilerin etkisi altında kalması ve ulus devlet anlayışının toplumlara etki etmeye başlamasıyla kendi geleceklerini korumak isteyen monarşi ile yönetilen devletlerin istihbarat teşkilatları dikkatlerini iç tehditlere karşı da arttırmıştır. İstihbarat teşkilatları bu yüzyılın ortalarından itibaren daha profesyonel ve süreklilik arz eden yapılar olarak yer almışlardır.

Günümüzdeki istihbarat yapıları ve küresel istihbarat ağları, üç tanesi 20. Yüzyılda bir tanesi de 21. Yüzyılda gerçekleşmiş dört savaşın ürünü olarak (Gill ve Pythian, 2018: 23) ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda yeni teknolojilerin kullanılmaya başlanması ve istihbarata olan ihtiyacın hissedilmesi bu alanda gelişmelere yol açmıştır. Savaş zamanında iletişim için radyonun kullanılması, radyo sinyallerinin kesilmesi ya da kodların kırılmaya başlanması ile yeni bir istihbarat toplama fırsatı yaratılmış oldu (Dulles, 1965: 26). Teknoloji alanında yaşanan gelişmeler istihbarat alanındaki ihtiyaçların artmasına neden olmuş, teşkilatların teknolojik kapasitelerinin gelişmesini de beraberinde getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı bilim ile istihbarat birbirine bağlamış, İkinci Dünya Savaşı ise bilimin istihbaratın sonsuza dek parçası olmasını sağlamıştır (Warner, 2014: 103). Tarihin çoğu döneminde istihbaratın öncelikli amacı savaşlarda orduyu desteklemek olmuş ancak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra daha milli ve stratejik hale gelmiştir (Treverton, 2004: 70). İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle Soğuk Savaş dönemi başlamış Kuzey Atlantik Paktı (NATO) üyesi ülkelerin istihbarat teşkilatları ile Varşova Paktına üye ülkelerin istihbarat teşkilatları arasında yoğun bir istihbarat savaşı yaşanmıştır. Bu dönemde Amerikan ve Rus istihbaratının mücadelesi ideolojik bir çerçeve içinde gerçekleşmiş, askeri ve coğrafi stratejiler, uzay teknolojisi üzerine yoğunlaşmıştır (Urhal, 2008: 188). Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin yıkılması ile stratejik hedeflerini kaybeden Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve diğer ülkeler hedeflerini güncellemek, yapılarında değişikliklere gitmek zorunda kalmıştır. Soğuk Savaş sırasında genellikle askeri nitelikte olan istihbarat anlayışı, 21. Yüzyılda bilgi teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte askeri istihbarattan bir kayma yaşamış ve ilgilenilen coğrafi alanının sınırları da genişlemiştir (Özdağ, 2014: 52). 1990'lı yıllardan itibaren istihbarat teşkilatları kaynaklarını terör tehdidinde yönlendirmeye başlamıştır. Dünya'nın farklı bölgelerinde birbiriyle bağlantılı bir şekilde var olan terörizm, uyuşturucu madde ticareti, sınır aşan suçlar gibi sorunlar stratejik sonuçlar

doğurması sebebiyle istihbarat teşkilatlarının radarına girmeye başlamıştır. 20. Yüzyılda yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte istihbaratı modern öncesi ve sonrası şeklinde kıyaslanmış ve bazı farklar sıralanmıştır.

Tablo 1.1: Modern Öncesi İstihbarat/Modern İstihbarat Karşılaştırması

	Modern Öncesi İstihbarat	Modern İstihbarat
Bilgi Kaynağı	Tamamen insani istihbarat	Bütün yeni istihbarat türleri, açık kaynaklar, insani istihbarat
Güvenilirlik	Güvenilirlik düşük; doğrulamalar zor, aldatma için kullanmaya eğilimli	Görece yüksek doğrulanabilir; değişik istihbarat kaynakları tarafından desteklenebilir
Elde Edilebilir	Yavaş; önemli olmak için çok geç, olaylar tarafından aşıyor	Çabuk; gerektiğinde elde edilebilir
İstihbarata verilen önem ve talep	İlımlı talep, önemli görülmekle birlikte yaşamsal değil; genelde istihbaratın kötümser ve negatif değerlendirmesi	Çok yüksek talep; savaş ve barışta İstihbaratın olumlu/pozitif değerlendirmesi için yaşamsal görünüyor
Örgüt	Genellikle geçici, ayrı bir meslek değil, az sayıda üye	Büyük ve profesyonel örgüt, karışık istihbarat toplama, sürekli örgüt
İstihbarat Döngüsü	Temel dört aşama; tespit, toplama, işleme, dağıtım	Temel dört aşama: tespit, toplama, işleme, dağıtım
Analiz	Sınırlı enformasyon, yoğun insan gücü	Sürekli artan enformasyon ortam bilgisayar desteği

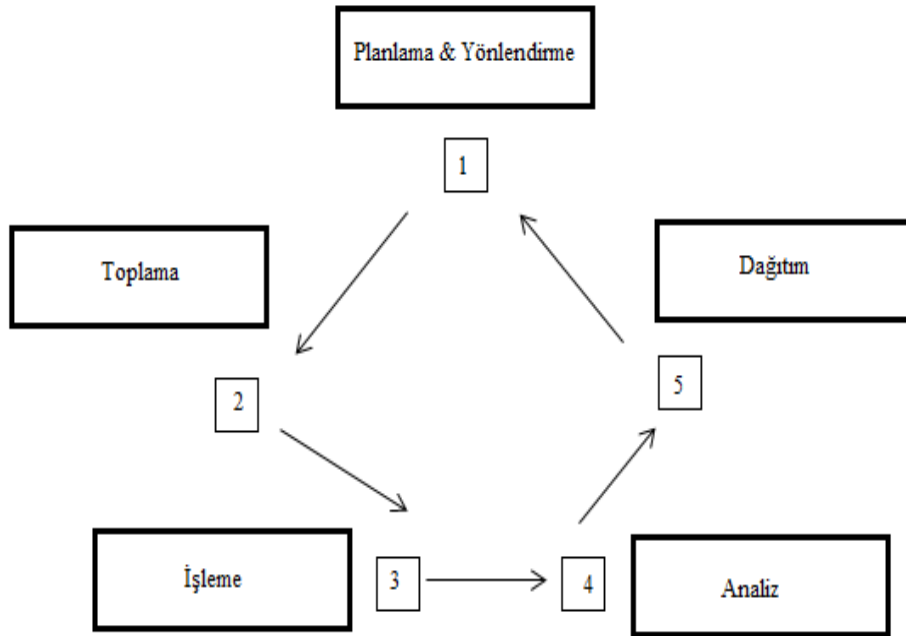
Kaynak: (Özdağ, 2014: 50)

1.3. İSTİHBARAT ÇARKI

İstihbarat faaliyetlerinin işleyişi, döngü halinde ham verinin karar alıcıların eline istihbarat ürünü olarak dönüştürülme sürecini gösteren istihbarat çarkı ile ifade edilmektedir. Sürecin çark ile ifade edilmesi faaliyetlerin kesintisiz bir şekilde devam ettiğinin göstergesidir. Ham bilginin istihbarat ürününe dönüştürülmesi için birtakım aşamalardan geçmesi gerekmektedir.

İstihbarat çarkı karar alıcıların politika üretmek için gerekli olan bilgiye ihtiyaçları ile başlar ve bu bilginin onların kullanımına sunulması ile sona erer (Waltz, 2003: 34). İstihbarat süreci geleneksel olarak; planlama ve yönlendirme, veri toplama, işleme, analiz ve dağıtımdan oluşan beş farklı aşamayı kapsayan istihbarat çarkı ile açıklanır (Gill ve Pythian, 2018: 35).

Şekil 1.1: Geleneksel İstihbarat Çarkı

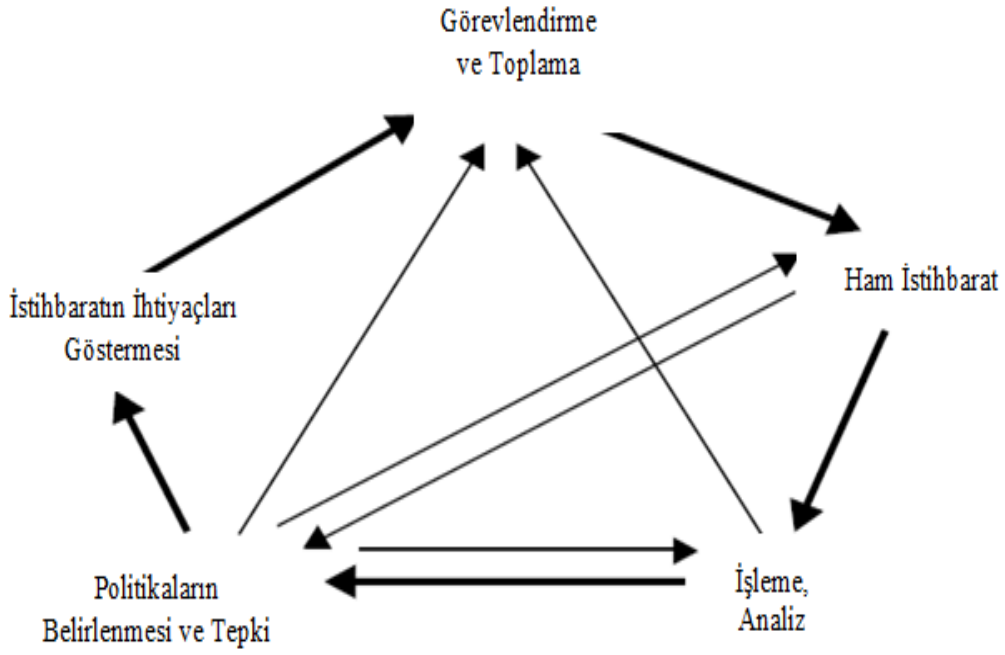

Kaynak: (Gill ve Pythian, 2018: 36)

Geleneksel istihbarat çarkının gerçek döngüyü aktarmada yetersiz kaldığı, tek yönlü olduğu yönünde eleştiriler vardır ve alternatif modeller ile işleyişi anlatmaya çalışan araştırmacılar da mevcuttur. Geleneksel çarkın gerçekçi olmadığını, karar alıcıların ihtiyaçlarını açık bir şekilde belli etmediklerinden dolayı çarkın

politikacıların çekmesiyle değil istihbaratın itmesiyle başladığını (Treverton, 2004: 106), istihbarat çarkının bu şekilde harekete geçtiğini öne süren yaklaşımlar da bulunmaktadır.

Şekil 1.2: Treverton' un Gerçek İstihbarat Çarkı

Kaynak: (Treverton, 2004: 106)

Uygulamada her zaman geleneksel çarkın bütün sırasıyla gerçekleşmemekte, bazen elde edilen bilgi bütün aşamaları atlayarak doğrudan karar alıcılara ulaştığı durumlar gerçekleşmektedir (Herman, 1996: 56). Geleneksel çark ve alternatif modelleri de incelendikten sonra istihbarat çarkı; verinin toplanmasına, bir ürüne dönüştürülmesine ve kullanıcıların ihtiyaçlarını tespit ve karşılamaya yönelik faaliyetlere yönelmiş aşamaları, aktörleri ve fonksiyonları ile birlikte döngü içerisinde ele alan bir süreçtir (Seren, 2017: 267). Çalışmada geleneksel çark üzerinden sürecin basamaklarını sırasıyla incelenecektir.

1.3.1. İhtiyaçların Belirlenmesi ve Toplama Çalışmalarının Yönlendirilmesi

Karar alıcılar tarafından ihtiyaçların belirlenmesi üretim sürecinin ilk basamağıdır. İstihbarat devlet politikalarının bir aracıdır, devlet onun istikametini, hedeflerini belirler ve hedeflerine uygun yapılar oluşturur (Kaynak, 2006: 49). İhtiyaçların belirlenmesinde çarkı başlatan aktör siyasi karar alıcılar ya da istihbarat teşkilatlarının üst düzey görevlileri olabilir. Aynı zamanda bu çark sürekli başlatılmasına ihtiyaç duyulmayan, devam eden bir faaliyeti ifade eder. Bazı karar alıcılar stratejik seviyedeki ihtiyaçlarını veya önceliklerini halka seslenişlerinde, basın toplantılarında ya da başka herhangi bir şekilde ifade edebilirler (Clark, 2007: 25). Karar alıcılar genellikle öncelik verdikleri ihtiyaçların istihbarat teşkilatları tarafından bilindiğini farz eder ve ihtiyaçların bariz bir şekilde belli olduğunu varsayarlar (Lowenthal, 2012: 58). Karar alıcıların ihtiyaçlarını belirlemesi, konunun çerçevesini çizmesi istihbarat teşkilatlarının da işini kolaylaştıracak, doğru hedefler seçmelerine yardımcı olacaktır. ABD’ de istihbarat teşkilatlarının faaliyetleri üzerine yapılan araştırmalarda, istihbarat çarkı içerisinde büyük kusurun karar alıcıların ihtiyaçlarını açık, net bir şekilde ifade etmemesi olduğu ortaya çıkmıştır (Johnson, 2010: 14).

İstihbarat teşkilatları toplama çalışmalarının yönlendirilmesiyle, karar alıcıların ilgi duydukları alanın hangi yönlerine çaba sarf etmesi gerektiğini sürecin başında planlar. İhtiyaç duyulan bilginin özelliğine göre nereden, hangi yöntemlerle toplanacağı ile ilgili dikkatli ve ayrıntılı bir planlama yapılır (Urhal, 2008: 215). Belirlenen istihbarat ihtiyacının çözümü için analizcinin nelere ihtiyaç duyacağı, neyi bilmesi gerektiğinin cevabı bilgi toplama faaliyetinin planlanmasına yardımcı olacaktır.

1.3.2. Bilginin Toplanması

Tespit edilen istihbarat ihtiyacı ile ilgili hangi kaynaklardan ne şekilde bilgi toplanacağı planlaması yapıldıktan sonra veri toplanmaya başlayacaktır. Haberin veya verinin toplanması multidisipliner bir gayret gerektirmektedir. Bilgi toplama faaliyetleri haber ya da veri toplama işlemlerinde mevcut kaynaklardan faydalanma ve

bu kaynakların başarısızlığa uğraması durumunda yerine yeni kaynaklar kazanmak için yapılan faaliyetlerdir (Herman, 1996: 40).

İhtiyaç duyulan farklı konular hakkında bilgi elde etmek için kullanılacak birçok yöntem vardır. Çeşitli bilgi toplama yöntemlerini üç ana başlık altında toplanmıştır;

- İnsan istihbaratı,
- Teknik istihbarat,
- Açık kaynak istihbaratı (Shulsky ve Schmitt, 2002: 11).

Haberin toplanması sürecin riskli ve en maliyetli aşamasıdır. Son yıllarda teknolojinin gelişmesiyle özellikle teknik kaynakların kullanım alanı artmış ancak bununla birlikte istihbarat teşkilatlarının bütçelerine fazladan yük getirmeye başlamıştır.

1.3.2.1. İnsan İstihbaratı

İngilizce literatürde Human Intelligence (Humint) olarak yer alan, dilimizde ise İnis olarak kullanılan insan istihbaratı bilinen en eski bilgi toplama yöntemidir. İstihbarat veya casusluk denilince akıllara ilk gelen şey insan istihbaratıdır (Shulsky ve Schmitt, 2002: 11). İstihbarat memurları, ajanlar, mülteciler, göçmenler, firariler, üçüncü şahıslar (yabancı ülkelere seyahat eden turistler vb.) gibi yaygın metotlar ile açık veya gizli insani kaynaklardan doğrudan bilgi toplanmasıdır (Waltz, 2003: 45). Esas olan toplama aracının insan olmasıdır. Bu aşamada kullanılacak olan insan kaynağının kazanılmasından, kullanımının sona ermesine kadar geçen süreç, ajan kazanma çarkı olarak adlandırmış ve insan istihbaratını yönetme sürecini beş adımda açıklamıştır (Lowenthal, 2012: 115):

- Hedef tespiti: Bilgiye erişimi olan kişinin belirlenmesi,
- Değerlendirme: Hedefin güvenini kazanma, zayıflıklarını öğrenme ve görevlendirme için yatkın olup olmadığını değerlendirme,
- Görevlendirme: Kaynağın para, heyecan, intikam gibi herhangi bir sebeple görevi kabul etmesi ve sahaya sürülmesi,
- Yönetme: Kaynağın yönetilmesi,

- Görevine son verilmesi: Herhangi bir sebeple görevine son verilmesidir.

İnsan istihbaratını çalışanları ve kaynakları için yüksek riskli yöntem olarak tanımlayan Almanya Federal İstihbarat Teşkilatı (BND) buna rağmen en değerli bilgi toplama disiplini olarak kabul etmektedir (www.bnd.bund.de, 2019). ABD’ de milli güvenlik ve istihbarat ile ilgili sorunları incelemek üzere kurulan 9/11 ve Silberman-Robb komisyonları, Irak’ ta bulunan kitle imha silahları istihbarat başarısızlığını büyük ölçüde sahada iyi yerleştirilmiş insan istihbaratı eksikliğine bağlamışlardır (Hitz, 2010: 257).

İnsan istihbaratı, diğer bilgi toplama yöntemleri ile kıyaslandığında, zaman açısından daha uzun bir sürece ihtiyaç duymakta ancak teknik toplama yöntemlerine kıyasla da daha az maliyetlidir. Ani olarak beliren spesifik istihbarat ihtiyaçlarını gidermede insan istihbaratı yetersiz kalabilme ihtimali vardır. İnsan istihbaratının öne çıkan sorunlardan birisi de kalite kontrolün sağlanabilmesi yani bilginin doğruluğundan, özgünlüğünden emin olabilmektir (Shulsky ve Schmitt, 2002: 18). Diğer bilgi toplama yöntemleri ile kıyaslandığında bazı sınırlılıkları olmasına rağmen insan istihbaratı, vazgeçilmez bir yöntemdir.

1.3.2.2. Açık Kaynak İstihbaratı

Herkesin erişimine açık olan kitap, dergi, gazete, internet, veri havuzları, radyo ve televizyon yayınları gibi kaynaklardan elde edilen haber veya bilgiye açık kaynak bu şekilde üretilen istihbaratı açık kaynak istihbaratı olarak tanımlayabiliriz. 1995 yılında ABD’ de bir çalışma grubu tarafından, bu kaynaklara ek olarak gri kaynaklar tanımlanmıştır. Genellikle özel erişim ile ulaşılabilen normal şekilde ulaşılamayan, yayınevlerinin ve dağıtıcıların, yayımı, dağıtımı ve kontrolüne girmeyen yerli veya yabancı açık kaynak materyali gri kaynak olarak tanımlanmıştır (Richelson, 2016: 340). Erişimin kolay ve sınırsız olmasına karşın yine de toplama, işleme, analiz gibi faaliyetlere ihtiyaç duyulur.

Açık kaynak istihbaratı özellikle yurtdışı istihbarat hedeflerinin günlük gelişmelerini takip etmek ya da resmi raporlarda bile yer almayacak bilgilerini keşfetmek için oldukça kolay bir yöntemdir (Hulnick, 2010: 230). Clark, açık kaynak

istihbaratının işlevselliği ile ilgili askeri istihbarat alanında çok faydalı olmayacağı ile ilgili kanaatin yanlış olduğunu belirtir. Buna örnek olarak İkinci Dünya Savaşı'nda önemli istihbarat başarılarından birisi açık kaynaklardan elde edildiğini, Almanların basın üzerindeki yoğun sansürüne rağmen, Stratejik Hizmetler bünyesindeki analist Walter Levy, Alman yayınlarındaki petrol ürünleri de dahil olmak üzere bütün ürünlere uygulanan gümrük tarifeleri üzerine coğrafi mekansal bir çalışma yapması ve daha sonra müttefik kuvvetler tarafından bombalanacak Alman petrol rafinelerinin yerlerini tespit etmesi (Clark, 2012: 87) örneğini verir.

Son yıllarda iletişim ve ulaşım araçlarının çeşitlenmesi, internet kullanımının yaygınlaşması, haber alma özgürlüğünün artması gibi sebeplerle açık kaynaklardan elde edilebilecek bilgiler ve imkanlar zenginleşmiş buna paralel olarak istihbarat teşkilatlarının ihtiyaç duyduğu bilgileri açık kaynaklardan elde etme oranı da artmıştır. ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA)'nda bu oran Soğuk Savaş döneminde %80'lerde iken, 2000'li yıllarda %95'lere kadar artmıştır (Yılmaz, 2018: 212). Kaynak açısından oldukça fazla olan açık kaynak istihbaratında bu bir avantaj gibi görünse de yanlış veya yanıltma amacıyla ortaya sürülen bilgilerin varlığı da düşünüldüğünde bu durum dezavantaja dönüşebilir (Özdağ, 2014: 297).

1.3.2.3. Teknik İstihbarat

İstihbarat faaliyetleri son yüzyılda meydana gelen teknolojik gelişmelere kadar çoğunlukla insan istihbaratından oluşuyordu. Teknik istihbaratı, teknik yöntemlerin kullanılarak istihbaratın elde edilmesi olarak (Özdağ, 2014: 121) tanımlayabiliriz. Teknik istihbarat, diğer toplama yöntemlerine göre daha fazla maliyetlidir.

Teknik istihbaratı; sinyal istihbaratı, görüntü istihbaratı, ölçüm ve iz istihbaratı olarak tasnif edebiliriz. Sinyal istihbaratı elektro-manyetik, yayma araçları ve sensörler aracılığıyla, hedef tarafından gönderilen sinyal şeklindeki mesajların tespit edilmesidir (Urhal, 2008: 209). Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya, Meksika'yı ABD'ye karşı savaşıma ikna etmeye çalışmış, kaybettiği toprakları geri almalarını vadeden bir anlaşma teklifi içeren telgraf İngilizler tarafından ele geçirilmiştir. Telgrafın ABD'ye iletilmesiyle ABD'nin savaşa girme süreci başlamış ve savaşın kaderini değiştiren

olaylardan birisi bu şekilde gerçekleşmiştir. Bu olay sinyal istihbaratının başarılı örneklerinden kabul edilebilir.

Görüntü istihbaratı, kızılötesi sensör, lazer, elektro-optik, radar sensörü, sentetik aralıklı radar gibi cihazlar aracılığı ile elde edilen görsel fotoğraflardan faydalanılan istihbarat çeşididir (Clark, 2012: 85). Özellikle uçağın ve balonun keşfi ile savaşlarda düşman birliklerin keşfini yapmak amacıyla görüntü istihbaratından faydalanılmıştır.

Ölçüm ve iz istihbaratı endüstriyel faaliyetlerin, silah üretimi ve test edilmesinin, biyolojik, kimyasal ve nükleer malzemelerin izlerinin toplanması ve analiz edilmesidir (Yılmaz, 2018: 334). İkinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin Ren nehrinden aldığı su örneklerinden herhangi bir nükleer reaktörün faal olup olmadığını tespit etmeye çalışması ölçüm ve iz istihbaratının ilk örneklerindendir (Richelson, 2007: 114). Diğer teknik toplama metotlarına kıyasla daha yeni olan ölçüm ve iz istihbaratı bir takım farklı toplama ve analiz yöntemini bünyesinde bulundurmaktadır.

1.3.3. Bilginin Değerlendirilmesi ve İşlenmesi

Devletlerin ilgi duyduğu konular, karşı karşıya oldukları tehditler farklı alanlarda ortaya çıkabilir. Dolayısıyla birçok kaynaktan elde edilen ham bilgiler analiz sürecine doğru şekilde girebilmesi için tasnif edilme, değerlendirme, kıymetlendirme gibi işlemlere tabi tutulurlar.

Haberin işlenmesi ham bilgiyi analiz safhasına hazırlamak için, şifrelenmiş bilginin çözülmesi, tercüme edilmesi ve veri azaltılması gibi tekniklerin uygulandığı ön analitik süreçtir (Pythian, 2013: 19). Bu süreç, veri toplama süreci ile paralel ilerlemekte, analizciye çeşitli kaynaklardan doğrulanarak ve güvenilirliği test edilerek gelen bilgiler çalışmada kullanılacak hale getirilmektedir (Özdağ, 2014: 353). Bilginin anlaşılabilir hale getirilmeye çalışıldığı bu aşamanın amacı analiz aşamasına girecek verinin belirli bir forma, bütünlüğe kavuşturulduktan sonra girmesini sağlamaktır. Böylece analizcinin işi de kolaylaşmış olacaktır. BND, teşkilatlarına çoğu zaman henüz tamamlanmamış ya da doğrulanmamış bilgilerin geldiğini, çalışanların bu bilgilerin doğruluğunu teyit ettikten sonra anlamlı bir fotoğraf çıkarmaya çalıştığını

belirtir (www.bnd.bund.de, 2019). Uzmanlar tarafından doğruluğu teyit edilmeden veya değerlendirilmeden analiz aşamasına dahil edilen bilgiler yanıltıcı olabilir.

İstihbarat teşkilatlarının topladığı ham bilgiler çoğu zaman karar alıcılar için okunamaz niteliktedir. Elde edilen bilgiler farklı alanlarda olabileceği düşünüldüğünde analizcilerin bütün bu konular hakkında bir uzman kadar bilgili olması beklenemez. Örneğin siyah beyaz uydu fotoğraflarındaki karalamaların, gerçekte hangi silahlar olduğunu anlamak için uzman bir göze ihtiyaç vardır (Johnson, 2009: 41).

1.3.4. Bilginin Analiz Edilmesi

Bu aşamada toplanan ve çeşitli aşamalardan geçen bilgilerden bir sonuç çıkartılmaya çalışılır. Analiz; tahlil, çözümleme, inceleme, bir bütünün unsurlarını seçmek için yapılan inceleme olarak (Eymür, 1991: 4) açıklanabilir. Analizin işlevi birçok toplama yöntemi ile elde edilmiş bilgi yığını içerisinde, yeni bilgileri eldeki eski bilgilerle kıyaslayarak, kıymetlendirerek ve sonunda yorum katarak bir anlam çıkarmaktır. Bir analizci nadiren yapbozun bütün parçalarına sahip olur, çoğunlukla çeşitli kaynaklardan elde edilmiş birkaç parça ile tüm resmi görmeye çalışır (Johnson, 2009: 44).

Dağıtım aşaması öncesinde istihbarat ürününe nihai şeklini veren bu aşamada karar alıcıların ihtiyaçlarına cevap verebilecek sonuçlar üretmelidir. Analiz sanılanın aksine sadece bir sonraki adımda ne olacak sorusuna doğru yanıt vermek veya tahminde bulunmak değil, elde edilen bilginin entelektüel olarak kıymetlendirilmesidir (Lowenthal, 2018: 24).

Analiz sürecinde insan unsuru oldukça önemlidir, bilgi toplama süreci ile kıyaslandığında fazlasıyla entelektüel bir faaliyet olduğundan hiçbir teknoloji bu aşamada insandan daha iyi performans gösteremeyecektir (Gill, 2009: 215). Konusunda uzman analizci tecrübelerini, analitik metodları, toplanan bilgileri ve aşamaları değerlendirerek zihinsel bir faaliyet ile sonuç çıkarmaya çalışır. Analizci sorumlu olduğu görevleri yerine getirebilmek için tecrübeye, iyi bir ekibe ve uzmanlaşmış bilgiye ihtiyaç duyar, ayrıca iyi bir analiz objektif, güncel ve karar vermeye sürecinde etkili olmalıdır (www.bnd.bund.de, 2019).

1.3.5. Dağıtım

İstihbaratın dağıtımı, ürünün karar alıcılara iletiildiği çarkın son aşamasıdır. Bu aşama çarkın en kritik aşamalarından birisidir. Artık istihbarat, onu kullanacak olan karar alıcının eline son halini alarak ulaşmış ve kullanılmayı beklemektedir. Johnson, bu aşamanın önemini, dünyanın en önemli istihbarat raporu, onu kullanacak karar alıcıların eline ulaşmadıysa ve teşkilat içerisinde kaldıysa artık eskisi kadar kıymetli değildir (Johnson, 2009: 46) şeklinde ifade eder.

Ortaya çıkan ürünün onu kullanacak olanlara zamanında ulaştırılması hayati öneme sahiptir. Ürünü kullanacak veya uygun bir politika belirleyecek olan kişilere yeterli vakit bırakmalıdır. Bu aşamada uygun bir şekilde dağıtım, onu kullanabileceklerin doğru bir şekilde seçilmesi ve onlara uygun bir araç ile gönderilmesi oldukça önemlidir (Şenel ve Şenel, 2018: 114). Karar alıcıların eline ulaşacak olan istihbarat ürünü rapor, doküman, mesaj gibi yazılı veya karşılıklı temas şeklinde sözlü halde olabilir. Yazılı raporlar veya dokümanlar şahsi temastan daha süratli şekilde karar alıcılara ulaştırılabilir ancak şahsi temas ile karşılıklı olarak ihtiyaçların ve sonuçların daha etkili iletilebileceği de düşünülebilir. Raporların, dokümanların veya mesajların dağıtımının güvenliğinin sağlanması da istihbarat teşkilatlarının önemli görevlerinden biridir. En etkili dağıtım yöntemi, analizcinin karar alıcı ile neyi, ne şekilde istediği hakkında konuşmasıdır (Lowenthal, 2018: 32).

İstihbarat ürününün dağıtımı, yeni ihtiyaçlar ortaya çıkarır ve ihtiyaçların belirlenme aşamasına etki eder. Böylece çark olarak ifade edilen süreç kesintisiz bir şekilde devam eder.

1.4. İSTİHBARAT ÇEŞİTLERİ

İstihbarat ilgilendiği alanlar, hedeflerin niteliği, sunduğu analizin perspektifi gibi birçok unsuru barındıran, zaman içerisinde evrimleşen, kapsamı gün geçtikçe genişleyen bir hizmettir. Bu unsurlar göz önüne alındığında farklı şekillerde tasnifler mümkündür. Çalışmada konularına ve seviyelerine göre istihbarat çeşitleri ele alınacaktır

1.4.1. Konularına Göre İstihbarat Çeşitleri

İstihbarat faaliyetlerinin yöneldiği alanlar, karar alıcıların ihtiyaç duyduğu bilgi, veri, analiz veya hedef hangi konuyla ilgiliyse o başlık altında sınıflandırılabilir. Bu faaliyetlerin hedefinin devletler, şahıslar, gruplar gibi herhangi bir yapıda bulunan herhangi bir organizasyona yönelik olabileceği düşünüldüğünde ilgilendiği konulara bir sınır ya da çerçeve çizmek zordur. Çalışmada bu alanlar, devletin/toplumun bütün yaşam alanlarını oluşturan milli gücü oluşturan unsurlar olarak sınıflandırılacaktır

1.4.1.1. Siyasi İstihbarat

Bir ülkenin anayasal yapısı, tarihi, siyasi kültürü, hükümetin etkinliği, yargı organlarının çalışma düzeni, baskı grupları, siyasi güç odakları, genel ve yerel seçimler, uluslararası konumu ve hedefleri gibi birçok alan ile siyasi istihbarat ilgilenir. Siyasi istihbaratı stratejik istihbaratın kalbi olarak tanımlayan Şenel, bir analiz yapabilmek için teorideki iktidar, idare, hükümet arasındaki ilişkiler ile pratikteki ilişkilerin farklılığın tespit edilmesinin önemli olduğunu ifade eder (Şenel ve Şenel, 2018: 47).

Siyasi analiz hedef ülkenin tarihi ile başlamasının gerekmekte çünkü mevcut toplumsal yapı tarihsel devamlılığın bir sonucudur ve tarihsel süreklilik içinde değerlendirilmediğinde anlamsız olacaktır (Özdağ, 2014: 63). ABD senatosu tarafından istihbarat faaliyetlerini soruşturmak üzere seçilen Kilise Komitesi (Church Committee) tarafından yayınlanan raporda; ABD'nin 70'li yıllarda istihbarat faaliyetlerinin yüzde elli dördünün askeri istihbarattan, buna karşın sadece yüzde üçünün siyasi istihbarattan oluştuğunu tespiti yapılmıştır (Herman, 1996: 49). Ancak geçmişe nazaran günümüzde daha fazla stratejik seviyede yapılan istihbarat faaliyetlerinin bir sonucu olarak siyasi istihbaratın yeri ve önemi gittikçe artmaktadır.

1.4.1.2. Askeri İstihbarat

Devletlerin başlıca görevlerinden birisi de her türlü iç ve dış tehdide karşı vatandaşlarının can ve mal güvenliğini korumaktır. Bir ülkenin askeri kapasitesi ve gücü caydırıcılık açısından oldukça önemlidir. Askeri istihbarat faaliyeti, istihbaratın

en eski konularından birisi olmuş, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren askeri alanda yaşanan teknolojik gelişmeler, komuta kademesinin savaş ve barış zamanında ihtiyaç duyduğu bilgilerde çeşitlilik yaratmıştır.

Askeri istihbarat, hedef ülkenin askeri kapasitesini, savaş yeteneklerini ve çarpışma gücünü anlamak için yapılmaktadır (Özdağ, 2014: 70). Warner (Warner, 2009: 28) ABD Genelkurmay Başkanlığı'nın askeri istihbarat tanımını aktarmış; yabancı devletlerin, düşmanların veya muhtemel düşmanların silahlı kuvvetleri, mevcut veya muhtemel operasyon sahaları ile ilgili elde edilmiş bilgilerin toplama, işleme, analiz etme, yorumlama gibi süreçlerden geçirildikten sonra ürüne dönüştürülmesi olarak tanımlamıştır.

Milli gücün önemli unsurlarından birisi olan askeri gücün etkinliğini sağlayabilmek amacıyla askeri istihbarat faaliyetleri sadece savaş zamanı için değil aynı zamanda barışta da önemlidir. Devletlerin yıllar içerisinde değişebilen politikaları çerçevesinde silahlı kuvvetler de bu değişiklikleri stratejik planlarıyla, tehdit algılamaları ve askerî harekât planlarıyla takip edebilmelidir.

Günümüzde askeri istihbaratın terörizmle mücadele ve karşı ayaklanma politikalarını desteklemede önemli bir yere sahip olduğu da göz ardı edilmemelidir (Seren, 2017: 281).

1.4.1.3. Ekonomik İstihbarat

Ekonomik istihbarat, milli gücü oluşturan unsurlardan birisi olan ekonomik gücün güvenliğini ve devamlılığını sağlamak için hayati önem taşır. Bütün devletler kendi nüfusunun ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak ve büyümeyi sağlamak için çeşitli tedbirler almaya, politikalar geliştirmeye mecburdurlar. Devletler, milli endüstrilerini incelemek, diğer ülkelerin endüstrisi ile rekabet edebilmeleri için önlemler almak, karar alıcıları veya yatırımcıları hangi alanlarda yatırıma veya yeniden yapılanmaya ihtiyaç olduğu noktasında yönlendirmek için ekonomik istihbaratı kullanır (Luong, 2007: 164). Bunlara ek olarak yaptırımların ihlali, kara para aklama, rüşvet, yolsuzluk ve ekonomik espionaj da ekonomik istihbaratın ilgi alanlarındandır (Richelson, 2016: 19).

Demokratik ülkelerde ekonomik veriler şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda kamuoyu ile paylaşıldığından ekonomik istihbarat için genellikle açık kaynaklı bilgileri toplamak yeterli olabilir. Çoğunlukla akademisyenlerin veya düşünce kuruluşlarının bu alanda yapacağı çalışmalar istihbarat teşkilatlarının analizlerinden çok da farklı olmayacaktır ancak bazı durumlarda istihbarat teşkilatlarının kapalı kaynaklardan bilgi edinme yöntemi fark yaratan unsur olabilir. Soğuk savaşın bitmesiyle süper güçlerin askeri alanda karşı karşıya gelme ihtimali azalmış ancak bunun yerini ülkelerin uluslararası alanda gücünü ve prestijini belirleyen ekonomik dayanıklılıkları almıştır ve istihbarat teşkilatlarının ekonomik alana ilgileri artmıştır (Shulsky ve Schmitt, 2002: 6).

1.4.1.4. Sosyal İstihbarat

Sosyoloji toplumu inceleyen bir bilim dalı olduğundan sosyal istihbaratın konu başlıkları oldukça fazladır. Sosyolojinin temeli kültür incelemesidir ve bir toplumun kültürü hakkında doğru bilgiye sahip olmak toplumun hassasiyetlerini, zaaf ve kabiliyetlerini tespit etmede güvenilir bir rehberdir (Şenel ve Şenel, 2018: 72).

Sosyal istihbaratın ilgilendiği konular sekiz ana başlık altında toplanmıştır; nüfus, sosyal karakteristikler, kamuoyu ve basın yayın araçları, eğitim, din, sağlık ve sosyal güvenlik sistemi, genel kültürel özellikler, zihniyet analizidir (Özdağ, 2014: 85). Sosyal istihbaratın ilgilendiği konuların etki alanı ve birbiriyle olan ilişkisi değerlendirildiğinde çok fazla bilgiye maruz kalınmaktadır. Bu bilgiler içerisinden kıymetli olanın analiz süreci içinde bir ürüne dönüştürülmesi oldukça zor bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.4.1.5. Biyografik İstihbarat

Bir ülkenin liderlerinin veya önemli kişilerinin fikirleri, özellikleri, karakterleri, alışkanlıkları, zaafı, yetenekleri, etki alanları ve geçmişleri gibi karar verme sürecine etki edebilecek birçok unsurun birlikte analiz edilmesi ile ilgilenen istihbarat çeşididir.

Biyografik istihbarat sadece bilinen, toplumun önde gelen kişilerini değil, şüpheli veya gizli işlerin içinde olup tanınmayan kişileri de hedef almaktadır (Şenel ve Şenel, 2018: 69). Biyografik istihbarat analizi ile hedef liderin geçmişte aldığı kararlar incelenerek gelecekte takip edebileceği politikalar ile ilgili değerlendirmelerde bulunulabilir (Marrin, 2007: 200). İstihbarata karşı koyma faaliyetleri içerisinde değerlendirildiğinde biyografik istihbaratın hedefi sadece yabancı ülkelerin karar alma sürecinde bulunan kişiler değil kendi ülkelerinde de yönetimde söz sahibi mevcut veya muhtemel kişileri de kapsamaktadır.

Biyografik istihbaratın çok kullanıldığı alanlardan birisi de terörizm ile mücadeledir. Teröristlerin biyografilerinden faydalanılarak yapılan psikometrik analizler ile terörizmin sosyolojik ve psikolojik nedenlerinin ortaya çıkarılmaya çalışılması biyografik istihbarat faaliyetlerinden birisidir (Seren, 2017: 296).

1.4.1.6. Coğrafi İstihbarat

Savaşların, askeri operasyonların planlaması yapılırken dikkate alınan en önemli öğelerden birisi coğrafi koşullardır. Çoğu zaman askeri istihbarata yardım eden bir istihbarat çeşidi gibi görünse de günümüzde ülkelerin siyasi, sosyal ve ekonomik durumlarının analizinde coğrafi istihbarat önemli bir yer tutar. Coğrafya toplumların karakterini ve sosyo-ekonomik yapısını biçimlendirmede önemli bir yere sahiptir (Seren, 2017: 291).

Coğrafi istihbaratın, maksat ne olursa olsun dikkate alması gereken faktörler; ülkenin büyüklüğü, konumu, şekli, indirme noktaları, iklim ve hava şartları, topoğrafya ve bitki örtüsü, yerleşme merkezleri, stratejik bölgeleri, yaklaşma yolları ve askeri coğrafi bölgelerdir (Şenel ve Şenel, 2018: 72).

1.4.1.7. Ulaşım ve İletişim İstihbaratı

Ulaşım istihbaratı, bir ülkenin nakil gücünü analiz edebilmek için karayolları, demiryolları, ülke içi su yolları, açık deniz yolları, boru hatları ve hava meydanları gibi ana ulaştırma şekilleri ve ulaştırma araçları gibi her türlü bilgi ile ilgilenir. Günümüzde küreselleşme ve teknolojik gelişmeler sonucunda ulaşım çeşitliliği, nüfus

hareketlenmeleri ve göç artmış bunlara paralel olarak devletlerin bu ağlar üzerindeki denetim ihtiyaçları da artmıştır (Seren, 2017: 297).

İletişim istihbaratı, hedef ülkenin toplam iletişimde askeri kapasite ve zaafının tespit edilmesi ve mevcut iletişim sistemlerinin komşu ülkeler ile ne dereceye kadar boy ölçüşebileceğinin değerlendirilmesi için yapılmaktadır (Şenel ve Şenel, 2018: 30). Kullanılan iletişim araçlarının çeşitlenmesi ve kullanım yoğunluğunun artması ile iletişim istihbaratının kapsamı da oldukça genişlemiştir. Çağımızda iletişim istihbaratı bilgi akışının kesilmesinden çok, manipüle edilmesini hedef haline getirmiştir. Kıbrıs Barış Harekati'nda Türk Hava Kuvvetleri'nin elektronik bir saldırısı sonucunda Türk Deniz Kuvvetleri' ne ait bir gemiyi batırmasını bunun örneklerinden kabul edilebilir (Yılmaz, 2018: 146-147).

1.4.1.8. Bilimsel ve Teknolojik İstihbarat

Günümüzde teknolojinin kullanımı bireyler ve özellikle devletler tarafından nerdeyse zorunlu hale gelmiştir. Devletler vatandaşlarına kaliteli bir yaşam sunabilmek için teknolojik gelişmeleri yakından takip etmek hatta bir adım öne geçmeye çalışmak durumundadırlar. Bilimsel ve teknik istihbarat bir devletin bilimsel ve teknik kapasite ve faaliyetlerini tespit etmeye yönelik istihbarattır (Yılmaz, 2018: 145).

İlgilendiği kapasite ve faaliyetler sadece askeri alanda değil sivil alan dahil olmak üzere bütün teknolojik gelişmelerdir. Herhangi bir alanda yaşanan teknolojik gelişmelerin askeri alanda etkileri görülebilmekte ve daha sonra ülkenin askeri kapasitesine de yansıyabilmektedir. Geçmişte daha çok askeri kapasite ve savunma sanayisi ile ilgilenen bilimsel ve teknolojik istihbarat, artık daha geniş bir alanda faaliyet göstermek zorunda kalmış, ülkelerin ekonomik yapılarını da çözmeye odaklanmış durumdadır (Seren, 2017: 302). Sanayi casusluğu ekonomik istihbaratın aksine açık kaynaklardan elde edilememekte ve 90'lı yıllar ile birlikte istihbarat teşkilatlarının bu alana ilgisi artmıştır (Özdağ, 2014: 108).

1.4.1.9. Siber İstihbarat

Teknolojik gelişmelerle beraber bilgisayar, internet, veri tabanları, dijitalleşme hayatın büyük bir kısmında vazgeçilmez hale gelmiş ve toplumsal bilgi merkezlerini oluşturmuştur. Bu bilgi merkezlerine yönelik her türlü saldırı ve savunmaya enformasyon savaşı denilmektedir (Özdağ, 2014: 109). Çağımızda devletlere karşı yönelebilecek tehditler siber alanda da kendini göstermeye başlamış bankacılık, nüfus kayıt sistemleri, e-devlet gibi sistemlere yönelik saldırılar milli güvenliğe karşı yeni bir tehdit algısı oluşturmaya başlamıştır. Siber istihbarat bu alanlara yönelik tehditleri değerlendirmek, gerekli koruyucu tedbirleri almak, muhtemel saldırıları karşılık verebilmek gibi amaçlara hizmet etmektedir.

1.4.2. Seviyelerine Göre İstihbarat Çeşitleri

İstihbarat çarkı içerisinde ihtiyaçları belirleyen veya elde edilen nihai ürünü kullanan farklı seviyelerde bulunan karar alıcılardır. Devletlerin, ulusal veya uluslararası seviyede politikaları oluşturulanların veya bu politikaları uygulayanların karşılaşacakları belirsizlikleri en aza indirmeyi amaçlayan istihbarat faaliyetleri temel olarak taktik, operasyonel ve stratejik olmak üzere üç seviyede kullanıma sunulur:

İstihbarat çeşitleri seviyelerine göre ele alınırken karar alıcılara sunduğu bilgilerin zaman açısından farklılığı olmakla birlikte böyle bir ayrım istihbaratın teoride ve pratikte askeri anlamda gelişmesine dayanmaktadır (McDowell, 2009: 13). Farklı seviyelerdeki istihbarat çeşitleri aynı konular ile ilgilenebilir, aralarında sadece bakış açısı, derinlik, kullanılma seviyesi, ihtiyaç duyulan zaman aralığı gibi bazı farklar bulunmaktadır.

1.4.2.1. Taktik İstihbarat

Taktik istihbarat muharebe alanında ve süren bir operasyonu desteklemek için gerekli bilgilerin elde edilmesi ve ihtiyaç duyanlara iletilmesidir. Askeri alanda harekâtı icra edenlerin ihtiyaç duyduğu düşmanın konumu, fiziki durumu, amaçları, zaafı, imkân ve kabiliyetleri hakkında bilgileri temin etmek için yapılan istihbarattır (Seren, 2017: 272). Askeri alanda kullanımından farklı olarak, çoğu suç istihbaratı taktik istihbarat

olma eğilimindedir ve özel soruşturmaların başarısına katkı sağlayan bu çalışmalar taktik istihbarat olarak tanımlanmaktadır (Clark, 2012: 57).

Taktik istihbaratın üretilmesi mevcut bilgilerin süratle kıymetlendirilmesi, yorumlanması ve dağıtılmasını gerektirir (Şenel ve Şenel, 2018: 25). Taktik istihbaratın kullanıcıları harekâtı icra edenlerdir. İşlevsel olarak daha düşük seviyede kullanıcılara sunulmasına karşın günümüzde terörle mücadelede operasyonlarını desteklemekte ve dolayısıyla önemli bir yere sahiptir.

1.4.2.2. Operasyonel İstihbarat

Operasyonel istihbarat, stratejik hedeflerin elde edilmesinde gerekli olan ihtiyaçları karşılayan, taktik ve stratejik istihbaratı birbirine bağlayan bir köprüdür (Seren, 2017: 273). Taktik istihbarata göre daha kapsamlı bir alanda faaliyet yürütür. Askeri alanda birden çok hedefe veya hedef ile ilgili herhangi bir unsura yönelik, koordinasyon gerektiren faaliyeti operasyonel istihbarat (McDowell, 2009: 13) olarak tanımlayabiliriz. Operasyonel seviyede istihbarat suç istihbaratında da kullanılmakta ve daha uzun vadeli benzer hedeflere yönelik soruşturmalarda, örneğin organize suç faaliyetlerinin azaltılmasına yönelik yapılan istihbarat faaliyetlerini bu kapsamda değerlendirilebilir (Clark, 2012: 55).

Taktik istihbaratın sahadaki acil nitelikteki ihtiyaçları giderme özelliğine karşın operasyonel istihbaratın geleceğe yönelik tahmin edici bir yönünün bulunması gerekmektedir. Özdağ, operasyonel istihbaratı için üst düzey makamlarda bulunan ancak nihai siyasi karar alıcı olmayan kişilerin yaptığı faaliyet olarak tanımlamaktadır (Özdağ, 2014: 138).

1.4.2.3. Stratejik İstihbarat

Türk Dil Kurumu, strateji kelimesini “bir ulusun veya uluslar topluluğunun, barış ve savaşta benimsenen politikalara destek vermek amacıyla politik, ekonomik, psikolojik ve askerî güçleri bir arada kullanma bilimi ve sanatı” olarak tanımlamaktadır (sozluk.gov.tr, [2019](https://sozluk.gov.tr/)).

Stratejik İstihbarat terimini ise Amerika Birleşik Devletleri'nde akademik kariyerlerini istihbarat teşkilatlarındaki hizmetleri ile birleştiren birkaç akademisyen geliştirmiştir. “Amerikan Dış Politikası için Stratejik İstihbarat” adlı eseri ile stratejik istihbaratın teorik ve metodolojik olarak kurucularından kabul edilen Sherman Kent “*Yüksek Düzey Pozitif Dış İstihbarat*” olarak adlandırdığı stratejik istihbaratı, ülkenin diğer ülkelere karşı politika üretmek için ihtiyaç duyduğu temel ve ülke hedeflerinin veya çıkarlarının zarar görmesini engellemek için ihtiyaç duyduğu bilgi olarak tanımlamaktadır (Kent, 2003: 12). Bu tanımdan da yola çıkarak stratejik istihbaratı, siyasi, askeri veya ekonomi gibi alanlarda ulusal veya uluslararası politikaları oluşturmada ihtiyaç duyulan bilgi olarak açıklayabiliriz. Stratejik istihbarat kısaca yabancı devletlerin yetenek ve zaaflarına, muhtemel harekât tarzlarına yönelik bilgidir (Şenel ve Şenel, 2018: 19).

Stratejik istihbarat, karar alıcılara geleceği planlamaları için ihtiyaç duydukları büyük resmi ve uzun vadeli tahminleri sağlar (Berkowitz ve Goodman, 1991: 4). Diğer seviyelerdeki istihbaratlara kıyasla daha uzun vadeli ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir. Johnson da stratejik istihbaratı açıklamak için bir metafor kullanmış ve onu yapboza benzetmiştir. Doğru resmi görebilmek için gerekli olan bütün parçaların toplanması, içeride yıkıcı faaliyetler dışarıda ise mevcut veya muhtemel düşmanların kapasiteleri ve yetenekleri ile ilgili bütün bilgiler olarak açıklamıştır (Johnson, 2006: 2). Özdağ stratejik kelimesine yüklenen anlama dikkat çekmiş ve analizin bakış açısının zaman ve konu açısından taşıdığı derinlik ile ilgili olduğunu söylemiştir (Özdağ, 2014: 134).

Stratejik istihbaratın temel hedeflerinden birisi, gelecekte gerçekleşmesi istenilen durumun gerçekleşmesi amacına uygun bir şekilde farklı görevlere odaklanmış birey, grup, kurum ve kuruluşların tam bir eşgüdüm içerisinde hareket etmelerini sağlamaktır (Seren, 2017: 383).

İlgilendiği konuların önem derecesi ve içeriği itibarıyla stratejik istihbarat işlevi bakımından en yüksek seviyede istihbarattır. Bu seviyede istihbaratın kullanıcıları ulusal ve uluslararası seviyede karar alma yetkisine sahip olan politikacılar ve bürokratlardır. Ayrıca üst düzey askeri kademe için askeri planların hazırlanması, silah sistemlerinin geliştirilmesi gibi kararları alabilmeleri için de üretilir. Stratejik istihbaratın kapsamına giren veya girebilecek sayısız konunun bir

sistematik dahilinde incelenebilmesi için ana konuları genel başlıklar halinde toplamak gerekmektedir (Şenel ve Şenel, 2018: 19). İstihbaratın seviyesi arttıkça ilgi alanı da artmakta ve çok daha fazla bilginin toplanmasından sorumlu olmaktadır (Seren, 2017: 275). Stratejik istihbaratın kapsamı milli gücü oluşturan bütün unsurlardır. Siyasi, ekonomik, coğrafi, sosyolojik, askeri, bilimsel ve teknolojik, biyografik, muhabere ve ulaştırma, siber alanlarındaki konular stratejik istihbaratın ilgilendiği konulardır.

İKİNCİ BÖLÜM

İSTİHBARAT TEŞKİLATLARININ HESAP VEREBİLİRLİĞİ VE DEMOKRATİK DENETİMİ

21.yüzyılda devletlerin istihbarat teşkilatlarına olan ihtiyaçlarının kapsamı genişlemiş, dolayısıyla teşkilatların faaliyetleri artmıştır. Aynı zamanda kamu yönetimi alanında hesap verebilirlik, denetim gibi kavramlar önemli hale gelmiş, standartlar, ilkeler oluşturulmaya çalışılmıştır. İstihbarat teşkilatlarının da hesap verebilirliği ve demokratik denetiminin sağlanması zorunlu hale gelmiştir.

2.1.KAVRAMLARIN TANIMI

Hesap verebilirlik, demokratik denetim, kontrol, şeffaflık gibi kavramlar modern toplumsal sistem içerisinde, kamusal hayatta ve özel sektörde önemli yönetim prensiplerinden birisi haline gelmiştir. Teknoloji alanında yaşanan gelişmeler, iletişim ve ulaşım araçlarının çeşitlenmesi küreselleşme sürecini hızlandırmış, toplumsal hayatımıza sosyal, ekonomik, kültürel nitelikte uluslararası kurumları dâhil etmiştir. Bu yeni aktörlerin de etkisiyle birlikte yönetim sürecinin geleneksel tek taraflı olma boyutu değişikliğe uğramış karşılıklı katılımın esas olduğu yönetişim, şeffaflık, hesap verebilirlik gibi bazı prensipler kendisine daha fazla yer bulmuştur. Liberal politikaların etkisiyle devletler daha sınırlı alanlar içerisinde bulunmaya başlamış, bazı hizmetlerin özel sektör aracılığı ile de yapılabilceğinin anlaşılmasıyla kamu kurumlarının verimliliği ve kalite yönetimi sorgulanır bir hal almaya başlamıştır. Klasik tarzda bürokrasinin çağın gereksinimlerini karşılayamadığı gerçeğiyle hesap verebilirlik, demokratik denetim, şeffaflık kavramları yönetime katılma araçları haline gelmiştir. Bu kavramların tanımlanması, birbirleri arasındaki ilişkinin ele alınması, gelişim süreçlerinin değerlendirilmesi istihbarat teşkilatlarının hesap verebilirliğini ve demokratik yönetiminin sağlanmasında beklentileri oluşturma ve sonuçları değerlendirme açısından önemlidir.

2.1.1. Hesap Verebilirlik

Kurumlarda yönetme yetkisini elinde bulunduranların bu yetkiyi nasıl kullandıklarını değerlendirebilmek amacıyla klasik denetim mekanizmalarına ek olarak hesap verebilirlik anlayışı da gelişmiştir. Hesap verebilirlik kavramı karmaşık, bukalemun gibi ve daha yakın zamana kadar oldukça nadir, sınırlı anlamda kullanılmasına karşın şimdi kamu yönetimi literatüründe olağan bir kavram haline gelmiştir (Mulgan, 2000: 555).

Demokrasilerde halkın, halk tarafından yönetilmesi, yoğun bir iş bölümünün ve uzmanlaşmanın gerçekleştiği günümüzde asılların vekillere egemenlik yetkilerini devretmesiyle mümkün olmaktadır. Vekillerin devraldıkları yetki ve gücü kendi çıkarları için değil devraldıkları kişilerin amaç ve çıkarlarına göre kullanmasının denetlenmesi, kontrol altında bulunması demokratik sistemlerin doğası gereğidir. Bu ilişki biçimi hesap verebilirliğin temelini oluşturmaktadır.

Hesap verebilirlik yetki verilen ve kaynak ayrılmış kişilerin veya grupların önceden üzerinde uzlaşmış beklentiler doğrultusunda, sonuçlara ulaşmak açısından değerlendirilmesidir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı hesap verebilirliği, faaliyetlerin önceden mutabık kalınmış kurallar ve standartlara uygun olarak yerine getirildiğinin gösterilmesi ve karşılıklı olarak belirlenmiş rollere veya planlara ilişkin adil ve doğru şekilde sonuçları raporlamak (www.undp.org, 2020) olarak tanımlamaktadır.

Hesap verebilirlikten bahsetmek için başkası adına yürütülmesi gereken bir hizmetten, bu hizmeti yürütenlerin ve başkasına bu hizmetleri yürüttürenlerin varlığının zorunluluğu gerekmektedir (Tutar ve Altınöz, 2017: 229). Özetle bir kimsenin ya da kurumun yaptıklarından veya yapmadıklarından dolayı başka bir otoriteye açıklama yapma durumunu olarak tanımlayabiliriz. Hesap verebilirlik bir başka kişi veya kuruma yönelik olduğu için dışsaldır, karşılıklılık ve sosyal etkileşim içerir, cevap ve düzeltme isteyen hesap soran taraf, cevap veren ve yaptırımları kabul eden hesap veren taraf, otoritenin hakları anlamına gelen, hesap soranların cevap isteme ve hesap verenlere yönelik yaptırımları kabul etme durumunu içermelidir (Mulgan, 2000: 555).

Hesap verebilirlik ilişkisinin etkin bir şekilde işleyebilmesi için görevler, roller ve sorumluluklar önceden belirlenmiş olmalı, bunlar ile performans beklentileri açık,

kapasiteler ve beklentiler arasında denge, raporlar güvenilir, ayrıca gözden geçirme ve düzeltme mekanizmaları rasyonel bir şekilde oluşturulmalıdır.

Hesap verebilirlik, hesap veren aktörün kime karşı hesap vereceği, hesap vereceği unsurların neler olduğu, bu açıklamaların yapılacağı araçlar veya süreçlerin neler olduğu, yaptırımlar içeren, sonuçlarının ve etkisinin neler olacağı gibi birtakım soruları kapsamaktadır. Sadece bir iş veya faaliyet bittikten sonra ona dair hesap sormayı değil başlangıçta belirlenen amaç ve niyetlere uygun hareket etmeyi oto-kontrolü, tutarlılığı sağlar.

Yönetim ile ilgili bir kavram olan hesap verebilirlik, özünde verilen bir işin veya görevin, gerektiği şekilde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini sorgulama durumudur. Vatandaşların kamusal kaynakların yerinde, tarafsız, verimli, kamu çıkarlarına uygun bir şekilde kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeye hakkı vardır. Hesap verebilirlik ile kamusal yetkilerin yanlış kullanımının ve suiistimalinin kontrol altına alınması, kamusal kaynakların hukuka ve kamusal değerlere uygun olarak kullanımının güvenceye bağlanması, kamusal alana yönelik sürekli öğrenme amacının teşvik edilmesinin (Balcı, 2005: 27) hedeflendiğini belirtmiştir. Hesap verebilirliği bir ihtimal durumu olarak değerlendirdiğimizde ise sürecinin sorgulanabilir olma ihtimali ile daha temiz, daha dürüst bir toplum kurulabilmesi noktasında caydırıcılık işlevi de önleyici amaçlarından sayılabilir.

Literatürde hesap verebilirliği yapısına ve niteliğine göre sınıflandırmalar mevcuttur. Yapısına göre sınıflandırma; dikey hesap verebilirlik, yatay hesap verebilirlik ve üçüncü boyut, niteliğine göre sınıflandırma ise siyasi, hukuki, yönetsel ve kamusal olarak ele alınabilir.

Dikey hesap verebilirlik devletin doğrudan vatandaşlara hesap vermesi olarak tanımlanmakta, bunun araçları ise seçimler, medya ve sivil toplum olarak kabul edilmektedir. Yatay hesap verebilirlik ise devletin kendi organları arasında birbirine hesap verebilmesi durumudur. Yasama organı, yargı kurumları, teftiş kurulları, şikâyet ve yolsuzlukla mücadele komisyonları gibi kurumlar tarafından yürütülmektedir. Eşit güçlerin birbirlerine karşı hesap vermesidir. Üçüncü boyut olarak ifade edilen hesap verebilirlik ise yabancı devletler veya uluslararası sivil toplum kuruluşlarına karşı hesap verme durumudur.

Niteliğine göre hesap verebilirlik türlerinden siyasi hesap verebilirlik, bürokrasinin hükümete, hükümetin de yasama organına karşı hesap verebilirlik durumunu ifade eder. Hukuki hesap verebilirlik, hukukun üstünlüğünün geçerli kılınması bakımından kişilerin ve kurumların hukuka uygunluk açısından mahkemeler önünde hesap vermesi durumudur. Yönetmel hesap verebilirlik, ilk boyutunun hiyerarşik hesap verebilirlik olduğu, idarenin kendi içindeki kurum ya da organlara hesap vermesi durumudur (Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011: 26). Kamusal hesap verebilirlik ise son zamanlarda gelişen, kamu politikalarını belirlemede ve sonuçlarını değerlendirmede vatandaşı, kamuoyuna, devlet dışı aktörlere de hesap verme durumudur.

Hesap verebilirlik ile kontrol kavramlarının birbirleri ile yakın ilişkisi bulunmakta dolayısıyla bazı durumlarda birbirine karıştırılmaktadır. Kontrol daha çok organizasyonun politikaları, faaliyetleri hakkında doğrudan talimat verme gücüdür. Hesap verebilirlik farklı aktörler tarafından sağlanabileceğı gibi kontrol sadece yönetim tarafından gerçekleştirilir. Geniş anlamda kontrol, halkın ve temsilcilerinin istekleri doğrultusunda kamu yönetiminin hareket etmesini sağlamak, hesap verebilirlik ise kontrolü sağlamanın önemli mekanizmalarından birisidir.

2.1.2. Demokratik Denetim

Demokrasilerin en önemli ilkelerinden birisi kişi ve kurumların demokratik yöntemler ile denetim altında olmasıdır. Vatandaşlar yönetime katılma hakkını seçimlerde oy kullanarak, bu haklarını seçilmiş kişilere devrederek kullanırlar. Devletin bütün yetkilerinin halk tarafından verilmesi sebebiyle kavramda demokratik ifadesi vurgulanmaktadır (Wille, 2006:101).

Denetim kavramı, TDK tarafından bir görevin yolunda yürütölüp yürütölmediğini anlamak için yapılan araştırma, kontrol, teftiş olarak (www.sozluk.gov.tr, 2020) olarak tanımlanmaktadır. Demokratik denetimi, kişi ya da kurumların faaliyetleri ile bunların dayanağını oluşturan politikaların sürekli ve sistematik olarak, yasama-yürütme-yargı gücüyle birlikte sivil toplum kuruluşları, medya ve en önemlisi toplum tarafından izlenmesi olarak tanımlayabiliriz. Bir ülkede

yönetme yetkisini elinde bulunduran herkes için belirli kurallar ve standartlar dâhilinde hareket etmeyi gerekli kılar.

Demokratik denetim için gerekli olan bilgi, belge veya cevapların sağlanması, bunların değerlendirilmesi, bir sonuca ulaşılması ve bu sonucun ilgili yerlere gönderilmesini kapsayan dinamik bir süreçtir. Denetimin konusu politikaların uygulanması, mali konular, bütün faaliyetler olabilir. Denetim zaman bakımından faaliyetler gerçekleşmeden önce, gerçekleşirken veya gerçekleştikten sonra sağlanabilir.

2.2. HESAP VEREBİLİRLİK VE DEMOKRATİK DENETİM ÇERÇEVESİNDE İSTİHBARAT TEŞKİLATLARI

İstihbarat teşkilatlarının demokratik denetimini, hesap verebilirliğini ele alırken teşkilatların siyasi iktidar ile ilişkisi, toplumdaki yeri, denetim mekanizmalarının aktörlerini, atfedilen rolleri tarihsel süreç içerisinde değerlendirmek ve kıyaslamak gerekmektedir.

2.2.1. İstihbarat Teşkilatlarının Demokratik Topumlardaki Rolü ve İktidarla İlişkisi

İstihbarat teşkilatlarının siyasi iktidarla ilişkisini ve toplum içerisindeki rolünü değerlendirirken demokratik ülkeleri esas almak gerekmektedir. Nazi dönemi Almanya'sı, SSCB veya otoriterlik/diktatörlük ile yönetilen diğer ülkelerde teşkilatlar devletin, toplumun veya bireylerin çıkarlarında çok iktidar partisinin veya dar bir grubun çıkarlarını gözetmişlerdir. Bu tür yönetimler altında teşkilatlar siyasi muhalifleri tespit etmek, baskı altına almak, sindirmek için faaliyet yürütür, devam eden süreç içerisinde yapısal ve sahip oldukları güç bakımından büyür, kontrol edilemez hale gelirler. Demokratik ülkelerde bile istihbarat teşkilatlarının demokratik araçlarla denetlenmesi ve hesap verebilirliğin sağlanması üzerinde ancak son yıllarda bazı gelişmelerin yaşandığı düşünüldüğünde otoriter rejimlerde böyle bir düzenin kurulması beklenemez. Özellikle yeni demokrasilerde istihbarat faaliyetleri ile demokratik değerler arasında doğal bir gerilim yaşanmaktadır (Boer, 2012: 69). Bir

ülkenin demokratik olup olmadığının tespit edilmesinde normatif ve ampirik demokrasi teorileri esas alınmaktadır. Ampirik demokrasi¹ teorisine göre ideale yakın demokrasi için;

- Etkin Siyasal makamlar seçimle işbaşına gelmelidir.
- Seçimler düzenli aralıklarla tekrarlanmalıdır.
- Seçimler serbest olmalıdır.
- Birden çok siyasal parti var olmalıdır.
- Muhalefetin iktidar olma şansı olmalıdır.
- Temel hak ve özgürlükler tanınmış ve güvence altına alınmış olmalıdır (Gözler, 2008: 113-114).

Demokrasiler kendi yapılarına, değerlerine, süreçlerine zarar vermeyen, etkili ve yetenekli istihbarat teşkilatları oluşturabilir mi? sorusuna olumlu cevap vermek kolay değildir (Ott, 2003: 72). Demokratik düzen vatandaşlara özgürlük, şeffaflık, hesap verebilirlik, güvenlik gibi önemli değerlerin varlığını vadeder. Ancak bu kavramların bazıları istihbarat teşkilatlarının çalışma prensipleriyle çelişmektedir. İstihbarat faaliyetlerinde etkinliği sağlayabilmek için toplumsal meşruiyet ve güven oldukça önemlidir. İstihbarat teşkilatlarının denetimi ve hesap verebilirliğinin sağlanmasında güvenliğin sağlanması ve kişisel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesinin dengelenmesi sorunu karşımıza çıkmaktadır. Verimlilik ve yerindelik dengesinin sağlanması sıfır toplamı bir işlem olarak görülmemeli, birisinin artarken diğerinin muhakkak eksileceği varsayımı ile hareket etmek doğru olmayacak, ikisini birlikte gerçekleştirmek mümkündür (Gill, 2007: 196).

İstihbarat ve istihbarat teşkilatları demokrasiler için hem hayati derecede önemli hem de tehdit unsuru içermektedir. Teşkilatlar demokratik toplumlardaki güvenlik bürokrasisinin önemli bir parçasıdır. Öncelikli işlevi milli güvenliğe ve bireylere yönelmiş tehditler hakkında bilgiler toplayıp analiz etmektir. Milli güvenliğe yönelmiş tehditleri tespit etmede yani ihtiyaçların belirlenmesinde kanunları ve siyasi iktidarın rehberliğini esas almalıdır. Siyasi karar alıcılara bu bilgileri güvenlik politikalarını uygulamaları ve geliştirmeleri için sağlarlar.

Soğuk savaşın sona ermesi, küreselleşme, iletişim ve ulaşım araçlarının çeşitlenmesi, teknolojinin gelişmesi gibi birçok faktör devletlerin ilgi alanlarını ve dolayısıyla ihtiyaç duydukları bilgileri arttırmıştır. Bu gelişmelerle beraber devletlerin

¹ Ampirik demokrasi teorisi, demokrasiyi idealist bir şekilde değil, somut yani var olan şekliyle formüle eder (www.cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr, 2020).

ve istihbarat teşkilatlarının, güvenlik ve tehdit algılamalarında bazı değişiklikler yaşanmış; küresel terörizm, sınır aşan organize suçlar, uyuşturucu madde ticareti, düzensiz göç, siber saldırılar gibi tehditler yeni güvenlik anlayışının esasını oluşturmaya başlamış, askeri nitelikte olmayan tehdit türlerinin de güvenlik alanının konusu haline gelmesiyle bütün devlet kurumlarının iş birliği içerisinde çalışması da zorunlu hale gelmiştir. Değişen güvenlik anlayışı ve tehdit türlerinin/kaynaklarının çeşitlenmesi, istihbarat teşkilatlarında ve istihbarat anlayışında değişiklikleri zorunlu kılmış, daha kapsayıcı, önleyici, büyük teşkilatlar oluşmasına sebep olmuştur. Görev alanı ve dolayısıyla yetkileri artan istihbarat teşkilatları, teknolojik imkânları artan bütçesi ile birey ve devlet güvenliğini sağlama adına yaptığı bazı eylemlerde kişi hak ve özgürlüklerine tehdit oluşturma açısından risk taşımaktadır. Demokratik ülkelerde istihbaratın hesap verebilirliği ve denetimi ile demokratik ilkeler ve standartlara bağlı kalarak, hukuk kuralları içerisinde hareket eden etkili bir güvenlik/istihbarat hizmeti sağlamayı amaçlanmaktadır.

2.2.2. İstihbarat Teşkilatlarının Hesap Verebilirliği ve Demokratik Denetimi

Roma İmparatorluğu'nda yaşamış ünlü şair ve hatip Juvenal' in *Quis custodiet ipsos custodes?* (Peki, gözetleyenleri kim gözetleyecek?) ifadesi, istihbarat teşkilatlarının demokratik toplumlardaki denetlenmesi ile ilgili belirsizlikleri anlatabilmek için kullanılabilecek bir ifadedir.

İstihbarat teşkilatlarının teşkilatlara emir verme yetkisi olan siyasi karar alıcılar dâhil bütün yöneticilerin ve çalışanların demokratik denetimi ve hesap verebilirliğinin sağlanması kendi içerisinde birçok çelişkiyi, engeli barındıran kavramlardır. İstihbarat ve güvenlik teşkilatları milli güvenliğin sağlanmasında ve demokratik devlet olmanın yükümlülüklerini yerine getirmede önemli hizmetler sunmaktadır. Ancak doğası gereği bu faaliyetlerin gizlilik içerisinde yapılması modern toplumların önemli prensiplerinden olan açık toplum ilkesi² ile çelişmektedir. Günümüzde demokrasi, insan hakları, hesap verebilirlik kavramlarına geçmişe kıyasla daha fazla önem veriliyor olsa da güvenlik alanının özellikle de istihbaratın hesap verebilirliği

² Açık toplum ilkesi politik sistemlerin şeffaf ve esnek olduğu, devlet tarafından sırların vatandaştan saklanmadığı, otoriterlik karşıtı bir toplumsal düzen amaçlayan fikirler bütünüdür.

noktasında eksiklikler bulunmaktadır. Demokrasiler için istihbarat teşkilatlarının etkin demokratik denetimi ve kontrolü, silahlı kuvvetlerin siviller tarafından kontrolü kadar hayati önem taşımakta ancak akademisyenler ve bu süreci destekleyenler tarafından daha az dikkat çekmektedir (Caparini, 2007: 3).

İstihbarat teşkilatlarının demokratik denetimi teşkilatın kendi yöneticileri, yasama, yürütme, yargı organları ve sivil toplum tarafından gerçekleştirilen bir faaliyettir. Demokratik denetim ve hesap verebilirlik; teşkilatların imkân ve kabiliyetlerinin, kamu bütçesinin verimli kullanımının ve faaliyetlerin yasalara, standartlara, etik kurallara uygunluğunun değerlendirilmesini amaçlar (Caparini, 2007: 9).

Bundan elli yıl öncesine kadar liberal ülkelerde bile istihbaratın denetimi ve hesap verebilirliği tehlikeli görünmekteyken, insan haklarının ihlal edildiğini gösteren birtakım skandalların patlak vermesi bu tür denetimlerin yapılması için önemli nedenler olduğunu ortaya koymuştur (Gill ve Pythian, 2018: 274). 1970' lerde meydana gelen bazı olayları soruşturmak amacıyla kurulan ABD' de Church ve Pike Komitesi, Kanada' da McDonald Komisyonu ve Avustralya' da Kraliyet Komisyonları istihbaratın demokratik denetimi ve hesap verebilirliği ile ilgili gelişmelerin başlangıcı ve atılan ilk adımlar olarak kabul edilebilir. Devam eden süreçte aynı demokratik kaygıların Avrupa' da İngiltere, Danimarka, Avusturya ve İtalya gibi bazı ülkelerde ve uluslararası kuruluşlarda belirmesiyle birtakım yenilikler yapılmıştır. İstihbarat tarihin en eski ikinci mesleği olmasına karşın istihbaratın hesap verebilirliği yakın zamanda ortaya çıkmış bir fenomendir (Born ve Leigh, 2007: 1). Sovyetlerin çökmesi ve Doğu bloğunun yıkılması ile Doğu Avrupa ülkelerinin de yeni anayasalar hazırlanması ile reformlar yapılmış, kötü tecrübelerden ders çıkartılarak denge mekanizmaları oluşturulmaya çalışılmıştır.

İstihbarat teşkilatlarının da diğer devlet kurumları gibi denetime tabi tutulmaları ve hesap verebilir olmaları gerekmektedir. Ayrıca istihbarat faaliyetlerinin kendine has bazı özellikleri de bu denetimi ve hesap verebilirliği önemli kılmaktadır.

Gizlilik prensibi istihbarat teşkilatlarında çalışmaların temelini oluşturmakta, teşkilatın kendi içerisinde dahi bu prensip oldukça sıkı bir şekilde uygulanmaktadır. Eymür bu çalışma şeklini, en büyük güvenlik ilkimiz su geçmeyecek derecede kompartımantasyon, bölümler arası gizliliği ifade eden kompartımantasyonun

bozulması istihbarat teşkilatı için en tehlikeli gelişmelerden birisi (Eymür, 1991: 28, 119) olarak ifade eder. Bu durumun istismar edilme ihtimali oldukça yüksektir. Gizlilik kalkanının kime karşı ne kadar ne şekilde olması gerektiği yasal düzenlemelerle detaylı olarak belirlenmelidir. Teşkilatların operasyonları topluma açık bir şekilde gerçekleşmeyebilir ancak parlamento veya yürütme organının yakın gözetimi altında olmalıdır (Born ve Leigh, 2005: 16). Kamu bütçesinden pay alan teşkilatların faaliyetlerinde kullanılan kaynakların yerindeliği ve verimliliği gizlilik perdesi tarafından kapatılmamalıdır.

İstihbarat teşkilatlarını sahip oldukları bazı yasal yetkiler, teknik imkân ve kabiliyetler sebebiyle devletin diğer kurumlarından ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Milli güvenliğe tehdit oluşturan unsurlar ile mücadele edilmesi teşkilatların uymakla yükümlü olduğu kanunların dışında hareket etmesine mazeret oluşturmaz (Born ve Mesevage, 2012: 18). Özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı, kişisel verilerin elde edilmesi, depolanması, iletişime müdahale edilmesi gibi insan haklarını ihlal edebilecek, mağduriyetler oluşturabilecek özel güç ve yetkilerinin bulunması denetimi ayrıca önemli kılmaktadır.

İstihbarat teşkilatlarını kontrol etme, yöneticilerini atama, görevden alma yetkisi bulunan siyasi iktidarın, teşkilatları toplumun tamamının çıkarları için değil dar bir grubun çıkarları doğrultusunda yönlendirmesi istihbaratın negatif yönde siyasallaşması sonucunu doğuracaktır. Literatürde istihbarat teşkilatlarının *politize olması* veya *politikleşmesi* olarak geçen bu durum; örneğin tehdit uyarılarının seçim dönemlerinde siyasi iktidarın korku atmosferini desteklemek için kullanılması, yönetimin istihbarat raporlarını değiştirebilmesi, teşkilatın birimlerinin özel siyasi çıkarlar için yönlendirilmesi, teşkilatın çalışanları veya yöneticilerinin siyasi partiler ile özdeşleşmiş kişilerden seçilmesi, kuvvetler arasında denge mekanizmalarının işlememesi nedeniyle teşkilatlar üzerinde baskı kurulması gibi şekillerde gerçekleşebilir (Born, 2004: 3).

Genellikle yürütme organı ile teşkilatların yöneticileri arasındaki samimi ilişkiden kaynaklanan politize olma durumu teşkilatların muhalif siyasi partilere ve liderlerine karşı kullanılma sonucu doğurur (Boer, 2012: 83). Bu durum teşkilatlar üzerinde potansiyel istismar edilme kaygısı yaratmaktadır.

İstihbarat faaliyetlerinin demokratik denetiminin ve hesap verebilirliğinin sağlanmasında yasal düzenlemeler, yapısal değişiklikler, reformlar yapılmasında rağmen, işin doğası gereği bazı tipik zorluklar, engeller bulunmaktadır. Bütün sürecin gizlilik içerisinde yürütüldüğü, büyük bürokratik yapılara sahip, iç kültürün gizlilik üzerinde kurulu olduğu istihbarat teşkilatlarının kontrol edilmesi ve denetimin gerçekleştirilmesi kolay olmayacaktır. Gizlilik kalkanı yetkisiz yapılmış işleri perdelemeyi kolaylaştırmakta, istihbarat dışı aktörlerin denetimini zorlaştırmaktadır (Caparini, 2007: 17). Gizlilik istihbarat için vazgeçilemez niteliktedir ancak istismar edilme potansiyelini de her zaman beraberinde taşır. Bağımsız ve yasal yetkileri açık bir şekilde düzenlenmiş denetim mekanizmaları bu sorunun üstesinden gelmekte etkili olabilir.

İstihbarat faaliyetleri genellikle görünür olmadığından özellikle sahada yapılan çalışmalarda, bilgi veren kaynakların yönetilmesinde, diğer bilgi toplama yöntemlerinin kullanılması aşamasında takdir hakları oldukça geniştir. Genellikle teşkilat çalışanları işleriyle ilgili kararlar verirken, özellikle sahada kendi isteklerine göre hareket edebilmekte bu durum onlara bağımsız bir alan bırakmaktadır (DCAF, 2017: 5). İstihbarat teşkilatlarının siyasi iktidarın çıkarları doğrultusunda negatif yönde siyasallaşması karşısında bir garanti gibi görünse de gizlilik prensibiyle bir araya geldiğinde tehlikeli sonuçlar ortaya çıkabilir. Karar alıcıların belirlediği önceliklere, hayata geçirmek istedikleri politikalara uygun davranıldığının denetlenmesi hesap verebilirlik açısından oldukça önemlidir.

Milli güvenliğe tehdit oluşturan unsurların varlığı halinde toplumlarda bireysel hak ve özgürlükleri sınırlandıran veya tamamen kaldıran tedbirler uygulanabilir. Bu algılamaların teşkilatlar tarafından gerçeğe uygun olmayacak şekilde abartılarak karar alıcılara iletilmesi, hukuki olmayan uygulamaların gerçekleşmesine neden olabilir. Venedik Komisyonu olarak bilinen Avrupa Konseyine bağlı Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu, milli güvenlik konusunun önemli ve esnek oluşunun siyasi iktidarlara geniş manevra alanları sağladığını, teşkilatları yasadışı hedefleri takip etmeye yönlendirebileceklerini (European Commission for Democracy Through Law, 2007: 4) belirtir. Genelde güçlü bir statükoya sahip olan teşkilatlar kendi iç kültürleriyle değişime ayak direyen niteliktedirler. Dolayısıyla milli güvenliğe karşı tehdit unsurlarının tespiti ve risk analizleri yapılırken sivil yönetimin kontrolü altında

yapılmalıdır. Teşkilatların çalışanları tehditlerin ne kadar tehlikeli ve gerçek olduğu konusunda herkesten daha bilgili olduklarını algısına kolayca kapılırlar. Bu durum yetkileri olmadığı halde toplumsal kurallar dışına hareket edebilme potansiyelleriyle birleştiğinde teşkilat dışındakilere düşmanlık besleyen, küçümseyen tavırlara sahip olmaları sonucunu doğurur (Bruneau ve Dombroski, 2006: 158).

Siyasilerin bu konudaki isteksizlikleri önemli bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Bakanlar zor kararlar vermek istemediklerinden veya başarısızlık yaşanması halinde olayların ortaya çıkmasından çekindikleri için teşkilatların yaptığı işlerin detaylarını bilmek istemezler. Örtülü operasyonlar gibi hassas istihbarat operasyonları için makul inkâr prensibini kullanma eğilimindedirler (Caparini, 2007: 18). Makul inkâr prensibi İngilizce literatürde *plausible denial* olarak ifade edilen, bir ülkenin örtülü operasyonunun ortaya çıkması sonucunda, devlet yetkililerinin operasyona izin vermediklerini veya haberlerinin bile olmadığını iddia edebilme durumudur.

Demokrasilerde istihbarat teşkilatları verimli, politik olarak tarafsız, etik kurallara sadık, yasal görevleri içerisinde faaliyet yürüten, anayasal çerçeve ve demokratik değerler ile uyumlu olmaya çabalamalıdır (Born, 2003: 63). Bu sebeple etkin bir demokratik denetim için devletin diğer kurum ve kuruluşlarında olduğu gibi istihbarat teşkilatları kapsamlı yasal çerçeveye ihtiyaç duyar. Düzenlemeler teşkilatların görev ve yetkilerinden, denetim sürecine kadar bütün detayları ele alan ve güncellenmiş bir şekilde olmalıdır. Kişisel hak ve özgürlüklerin korunması ile güvenliğin sağlanması arasındaki bağı orantılı bir şekilde dengeleyebilmelidir. İstihbarat faaliyetlerinin kendine has bazı özelliklerinin var olması onu bu düzenlemelerden muaf tutmaz. Bu özellikler diğer kurumların denetlenmesi için gereken bazı araçların farklı niteliklerde bulunmasına sebep olabilir. İstihbarat kaygan zeminde yürütülen bir faaliyettir, eğer yasal düzenlemeler net ve anlaşılır olmazsa teşkilatları demokratik kontrol altına almak zorlaşacaktır (Bruneau ve Dombroski, 2006: 158).

İstihbarat faaliyeti, yetki ve sorumlulukların, imkân ve kabiliyetlerinin sınırlarının, herhangi bir hak ihlali meydana geldiğinde yürütülecek sürecin veya demokratik denetim mekanizmalarının açıkça belirtildiği yasal bir çerçeveye ihtiyaç duyar (Born ve Leigh, 2005: 27). Yasal düzenlemeler kanun, yönetmelik, genelge,

direktif gibi farklı şekillerde olabileceği gibi teşkilatın amacı, sorumluluğu, sınırları gibi temel esaslar kanunlar ile düzenlenmelidir. Birçok ülkede istihbarat teşkilatları veya istihbarat teşkilatlarının demokratik denetimi ile ilgili yasal düzenlemeler ortaya çıkan birtakım skandallar veya demokrasiye geçiş denemeleri neticesinde meydana gelmiştir. Birleşik Krallık istihbarat topluluğunun üç ana karakteri İç İstihbarat Teşkilatı (MI5), Dış İstihbarat Teşkilatı (MI6) ve Devlet Haberleşme Karargâhı (GCHQ)' nin varlıklarına izin veren yasal düzenlemeler Soğuk Savaş' ın bitmesiyle yapılmış, önceki zamanlarda Parlamento'nun katkısı olmadan gizli bir şekilde varlıklarını sürdürmekteydiler (Leigh, 2010: 640-641).

Önemli bir diğer husus ise istihbarat teşkilatı personelinin karşılaştığı illegal bir durum veya aldığı illegal bir emir karşısında ihbarda bulunduğu veya sistemi harekete geçirmeye çalıştığında kendisini güvende hissedebileceği yasal bir prosedür veya kanun ile koruma durumunun bulunması gerekmektedir. Snowden³, kaygılarını ve elindeki materyali medya ile paylaşmasına sebep olarak ABD' deki yasal prosedürlerin yetersiz olduğunu göstermiştir (Gill ve Pythian, 2018: 279).

Yasal düzenlemeler, getirdiği yükümlülükler veya ortaya çıkan olumsuz durumlar için uyguladığı yaptırımlar haricinde başka bir anlam daha taşır. Egemenlik haklarını parlamentoya devretmiş vatandaşların devletin nasıl yönetilmesi hususunda beyan ettiği sözleri olarak kabul edilir.

İstihbarat teşkilatları ile ilgili kapsamlı yasal düzenlemeler;

- Teşkilatların temel misyonlarını,
- Sorumluluk alanlarını,
- Sahip oldukları yetkilerin sınırlarını,
- Operasyon ve faaliyetlerinin yöntemlerini,
- Organizasyon yapısını,
- Diğer istihbarat ve güvenlik teşkilatları ile ilişkilerini,
- Teşkilatların nasıl kontrol edileceğini ve hesap vereceğini,

³ Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) için de çalışan Snowden, 2013 yılında, Amerikan Ulusal Güvenlik Kurumu'na (NSA) bağlı olarak çalışırken, Amerikan istihbaratının telekomünikasyon şirketleriyle işbirliği ve Avrupa hükümetlerine yönelik dinleme faaliyetleri hakkındaki ayrıntılı gizli belgeleri kopyalayıp sızdırmış, yargılanacağı endişesiyle kaçarak Rusya'ya sığınmıştı (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54661933>, 2020).

- Yasama, yürütme ve yargı tarafından oluşturulan denetim mekanizmalarını,
- İnsan hakkı ihlalleri yaşanması durumunda izlenecek süreçleri tanımlayan nitelikte olmalıdır (DCAF, 2003: 34)

İstihbarat teşkilatlarının görev ve sorumluluk alanlarının açıkça belirlenmesi ve bu tanımların parlamentonun da dâhil olacağı yasal düzenlemelerle yani kanunlarla yapılması gerekmektedir. Açık uçlu, devletin güvenliğinin sağlanması gibi görev tanımları yerine milli güvenliği birçok yönüyle ele alan detaylı düzenlemeler yapılmalıdır (Born ve Leigh, 2005: 27). Bu şekilde yasal düzenlemelere sahip olan teşkilatlar kendi çalışmaları açısından da oldukça önemli olan toplumsal güveni elde edebilecek, faaliyetlerine meşruiyet kazanacaktır. Teşkilatların yürütme organları tarafından politize edilememesi, değişen tehdit algılamaları karşısında nasıl davranmaları gerektiği noktasındaki garantisi kapsamlı yasal düzenlemelerdir.

Teşkilatların iletişimin dinlenmesi, tespit edilmesi, e-posta içeriklerinin takip edilmesi, bilgisayar, ev ve araçlara teknik imkânlarla yerleşilmesi, fiziki takip yapılması, video kayıtlarının çekilmesi, bilgi ve belgelerin depolanması gibi birçok özel güç ve yetkileri vardır. Çoğu ülkede bu özel güç ve yetkilerin tehdit ettiği haklar anayasalarla güvence altında alınmış olsa da daha özel düzenlemeler gerekmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi milli güvenliğe tehdit oluşturan unsurların varlığı halinde hak ve özgürlüklerin sınırlandırılabilirliğini ancak bu durumun kanunlar ile yapılması gerektiğini belirtir (Born ve Jensen, 2007: 264). Yasal çerçevenin sınırları belirlenirken insan hak ve özgürlüklerini sınırlandıran, kolluk kuvvetlerine göre daha özel güç ve yetkilere sahip teşkilatların hangi yetkilerini kime karşı ne şekilde ne kadar süre ile kullanabileceğinin detaylı, tartışmaya imkân vermeyecek şekilde ele alınması oldukça önemlidir. Düzenlemeler özel güç ve yetkilerin yanlış veya uygun olmayan bir şekilde kullanıldığını tespit edecek periyodik denetimleri, süreçleri de içermelidir.

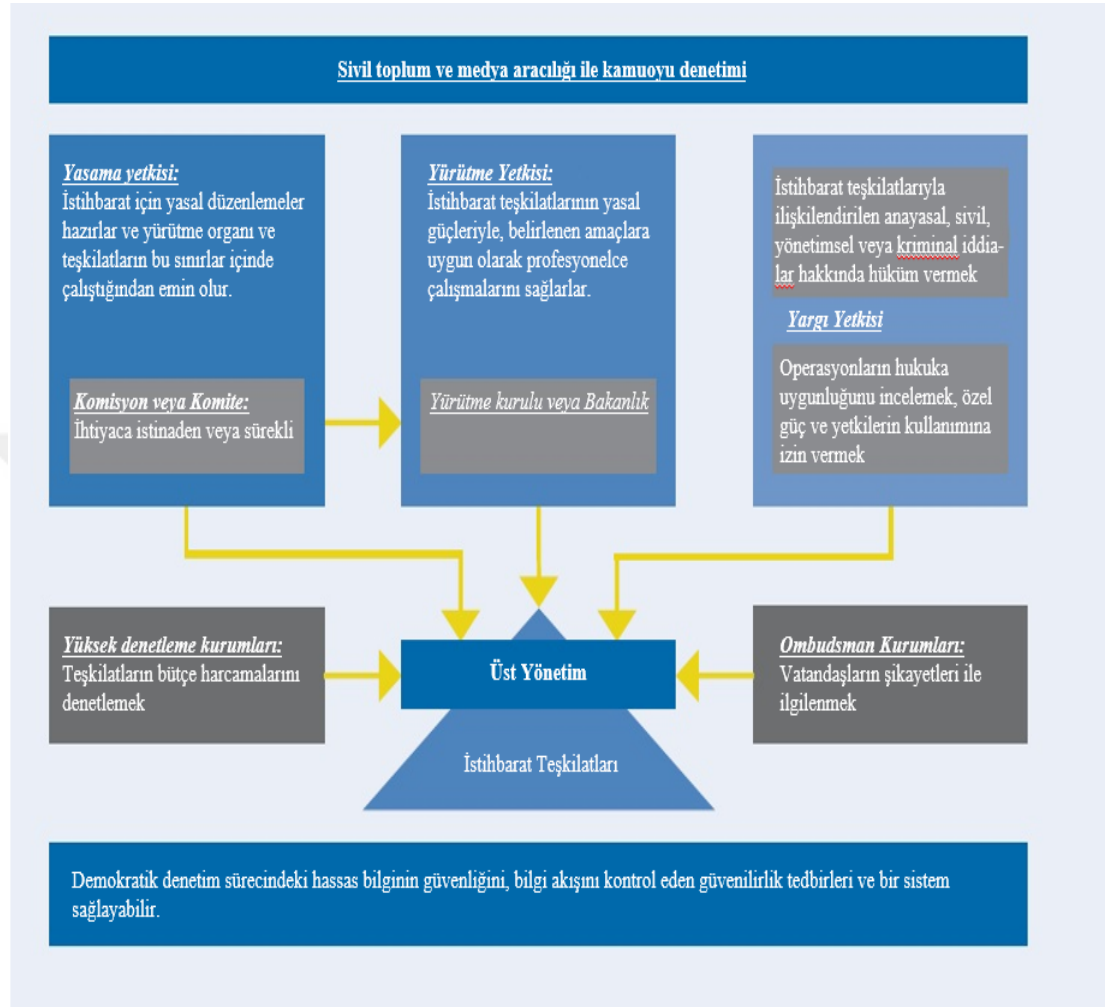
İstihbarat teşkilatlarının üst düzey yöneticilerinin atanması, görevden alınması gibi personel politikasının yasal düzenlemelerle belirlenmiş olması da teşkilatların politize olmaması noktasındaki önemli garantilerdendir. Teşkilatların yöneticisinin atanmasında parlamentonun onay vermesi, veto etmesi veya göreve başlamadan önce parlamentoda yemin etmesi gibi farklı uygulamalar vardır. Örneğin Avustralya’ da Başbakan istihbarat teşkilatının başkanını ataması için Genel Valiye isim önermeden

önce Temsilciler Meclisi'nde muhalefet partisini liderine danışmak zorundadır (www.legislation.gov.au, 2020).

İstihbarat teşkilatlarının yetki ve görevlerine dair yasal bir çerçevenin var olması tek başına denetim için yeterli değildir. Verimlilik, yasallık, insan haklarına ve değerlere uygun hareket etme gibi hususları değerlendirebilecek bir mekanizma için bazı standartların olması gerekmektedir.

İstihbarat teşkilatlarının denetimi ve hesap verebilirliği için oluşturulan yapılar ve süreçler ülkelerin siyasi kültürü, tarihi ve yapısıyla oldukça ilgilidir. Bu nedenle örnek gösterilecek ya da esas alınacak tek bir model olmamakla beraber temel olarak beş farklı yapı tarafından demokratik denetim gerçekleştirilmektedir. Bunları; iç denetim, yürütme organı denetimi, parlamento denetimi, yargı denetimi ve sivil toplum/medya denetimi olarak sıralayabiliriz. Her bir denetim organının kendine ait bir görevi olmakla beraber hepsinin bir bütün halinde çalıştığında ancak etkili bir denetim gerçekleşeceğini söylemek mümkündür. Yasalara uygunluk, orantılılık, verimlilik gibi hususların teminatı olan demokratik denetimin ve hesap verebilirliğin sağlanmasında her araç kendi spesifik rolünü oynamaktadır (Schreier, 2007: 38).

Şekil 2.1: İstihbaratın Demokratik Denetimi Ve Hesap Verebilirliğinde Rol Alan Yapılar

Kaynak: (DCAF, 2017:3).

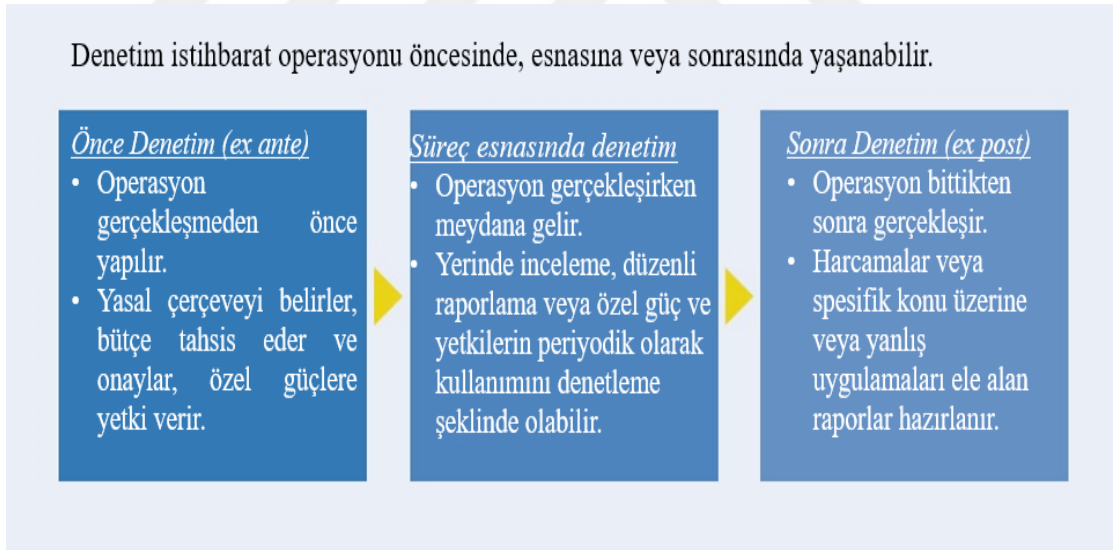
Yürütme organının teşkilatları görevlendirmek, önceliklerini belirlemek gibi kontrol etme yetkisi bulunmakta, yasama organı daha çok genel nitelikteki konular veya bütçe denetimi üzerine yoğunlaşmakta, yargı denetimi özel güç ve yetkilerin kullanımına izin vermekte, sivil toplum ve medya ise yaşana hak ihlallerinin ve skandalların ortaya çıkarılması ile ilgilenmektedir.

İstihbaratın demokratik denetimi çok seviyeli katılımı gerektiren bir faaliyettir ve bu katılım; devlet ve sivil toplum aktörlerinin ulusal ve uluslararası alanda yer alması, yasallık, verimlilik, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi ilkeleri sağlamayı

amaçlayan kurallara dayanması ve istihbarat teşkilatlarının bu normlara uygun davrandığının kontrol edilmesi olarak sağlanmalıdır (Born ve Jensen, 2007: 263).

Bir denetim mekanizması tarafından istihbarat teşkilatlarının denetim süreci üç aşamada gerçekleşmektedir; istihbarat teşkilatları hakkında bilgi toplanması, toplanan bilgiler doğrultusunda denetim mekanizması ile istihbarat teşkilatının diyaloga geçmesi ve denetim mekanizmasının sonuç ve tavsiyelerini açıklaması (Born ve Mesevage, 2012: 7). Etkin bir denetim gerçekleştirebilmek için denetim mekanizmalarının gizli bilgi/belgelere erişim, istihbarat çalışanlarına/yetkililerine soru sorabilme, tespit ettikleri hususlar ve tavsiyeleri ile ilgili rapor hazırlama yetkilerinin muhakkak olması gerekmektedir. Ayrıca denetim mekanizmalarının siyasi iktidardan ve istihbarat teşkilatlarından bağımsız bir şekilde çalışması, alanlarında uzman kişiler ile desteklenmeleri güçlü bir denetime katkıda bulunur. Denetim istihbarat operasyonu öncesinde, esnasında veya sonrasında gerçekleşebilir.

Şekil 2.2: İstihbarat Faaliyetlerinin Denetiminin Zamanlaması

Kaynak: (DCAF, 2017:2).

2.2.2.1. İç Denetim

Her kurumun veya teşkilatın kendi içerisinde çok güçlü nitelikte olmasa da denetim mekanizması bulunmaktadır. Teşkilatların üst düzey yöneticileri, müfettişler, özel

olarak kurulmuş komiteler veya doğrudan ast-üst hiyerarşik ilişki sebebiyle gerçekleşen denetimi iç denetim olarak açıklayabiliriz. ABD, Kanada, Avustralya ve Bosna Hersek gibi ülkelerde teşkilatların içerisinde görevlendirilmiş müfettişler bu denetimi gerçekleştirir.

Etkin istihbarat denetimi iç denetim ile başlar ve teşkilatın üst yönetimi diğer denetim mekanizmaları ile uyum içerisinde çalışmaz, iş birliğinde bulunmaz ise diğer dışsal denetim mekanizmaları sorumluluklarını yerine getirmede zorlanacaktır (Born ve Mesevage, 2012: 9).

İstihbarat teşkilatlarının hesap verebilirliğini ve denetlenebilirliğini sağlamaya çalışan demokratik denetim mekanizmaları, işlevlerini etkin bir şekilde yerine getirmeye çalışırken birtakım zorluklarla karşılaşmaktadırlar. En sık karşılaşılan zorluklardan birisi gizlilik, devlet sırrı gibi teşkilatların ana çalışma prensiplerinden olan kavramların yersiz kullanılmaya çalışılmasıdır. Ancak teşkilat, içerisindeki denetim sürecine karşın bu kalkını haksız yere kullanamayacak, böyle bir bahanenin arkasına sığınamayacaktır. İç denetimin sağlanmasında karşılaşılan diğer zorluk ise denetimi gerçekleştirmesi beklenen kişilerin aynı zamanda teşkilatları yöneten, emir veren kişiler olmasıdır. Teşkilatların sahip olduğu kültür, hesap verebilirliğin ve demokratik denetimin sağlanmasında karşılaşılan önemli zorluklardan birisidir. Hesap verebilirliği ve demokratik denetimi işlevsel hale getirmek için yasal reformlar tek başına yeterli olmayacak, teşkilat içerisindeki kültürün değişmesini sağlamak uzun vadede daha kalıcı nitelikte bir gelişme olacaktır. Ayrıca teşkilatlarının ilgilendiği konular ve uygulamaları ile ilgili bütün detayları ele alan yasal düzenlemelerin olması imkansızdır. Yasal değişikliklerin, teşkilatlara ve davranışlarına doğrudan yansıtacağını düşünmek yanlış bir varsayım olacak, genelde kontrol dışı hareket etmeye alışkın olan teşkilatlarda kültürel değişimin sağlanması uzun vadeli bir proje olarak düşünülmelidir (Born ve Jensen, 2007: 265).

Siyasi karar alıcıların belirlediği politikalara ve önceliklere uygun hareket etme, uygulamaların hukuka uygunluğu, kendilerine tahsis edilmiş bütçeyi uygun bir şekilde kullanma gibi hususlar denetimin konusu olmaktadır. İstihbarat teşkilatları iç denetim ile imkân ve kabiliyetlerin milli çıkarlara uygun kullanılması, karar alıcıların ihtiyaçlarına cevap verebilmesi gibi daha çok verimlilik esaslı denetim gerçekleştirmektedir (Wills, 2010: 32). Bunun yanı sıra iç denetim mekanizmaları

teşkilatların sahip oldukları özel yetki ve güçlerin suiistimal edilmeden, insan haklarını ihlal etmeden kullanılmasını sağlamak noktasında en öndeki savunma hattı sayılır. İnsan haklarını ihlal eden, bireysel hak ve özgürlükleri sınırlandıran bazı uygulamaların araştırılması, soruşturulmasında iç denetim mekanizmasının avantajları vardır. İlegal bir durum ile ilgili en güvenilir bilgi teşkilatın içinden gelecektir, dolayısıyla bu durumları rapor etmeyi ve rapor edenleri koruma altına almayı düzenleyen süreçler olmalıdır (Born ve Leigh, 2005: 46). Teşkilatlar içerisindeki denetim faaliyetleri, süreçler, garanti mekanizmaları yasal olarak boşluğa, suiistimale, tereddüte yer bırakmayacak şekilde açık olmalıdır.

Bosna Hersek İstihbarat ve Güvenlik Teşkilatı Kanunu 35. Madde 'ye göre; illegal bir emir aldığını düşünen çalışan çekincelerini talimatı veren kişiye iletir, emrin ifa edilmesi tekrar talep edilirse emri yazılı olarak talep eder, ancak çalışan bu durumun devam etmesi halinde konuyu teşkilatın içinde görev alan müfettişe iletir ve bu durumdan dolayı disiplin soruşturması geçirmez (www.vertic.org, 2020).

Bireysel hak ve özgürlükleri kısıtlayan, kişisel verilerin elde edilmesi, depolanması gibi yetkilerin kullanılması süreci teşkilatların içinde başlamaktadır. Talepler yetki ve gücün kullanımına izin verecek dışsal makamlara ulaşmadan önce, talep eden istihbarat çalışanlarının ve yöneticilerinin ilk olarak teşkilat içerisinde yerindelik, verimlilik, hukuka uygunluk gibi durumları değerlendirmesi aynı zamanda bir iç denetim mekanizmasıdır.

İstihbarat teşkilatlarında ast-üst/amir-memur ilişkisi bulunduğundan, hiyerarşik denetim üstlerin astlarını denetlemesi astların da bu bilinç ile faaliyette bulunmasına sebep olur. Teşkilatların her kademedeki bulunan yöneticileri tarafından iç denetime tabi olması teşkilatlar içerisinde hukuka ve insan haklarına bağlı bir şekilde görev yapma kültürünün de gelişmesini sağlayacaktır. Ancak sadece böyle bir kültürün gelişmesi denetim için tek başına yeterli değildir.

Birçok meslek grubunda olduğu gibi istihbarat teşkilatlarında da çalışanların davranış kurallarını belirli bir standart çerçevesine oturtmaya çalışan etik kuralları ile ilgili çalışmalar yapılmış veya teşkilatlar içerisinde komisyonlar kurulmuştur. Etik kuralların yüksek profesyonel standartlarına güçlü bağlılık istihbarat teşkilatları için en etkili denetim mekanizmasıdır (DCAF, 2017: 6) Bu tür kurul ve komisyonların varlığı hesap verebilirliğin sağlanması açısından önemli bir adım sayılabilir. Örneğin

MİT bünyesinde Etik Komisyonu bazı yasal düzenlemelerin hazırlanması sonucunda kurulmuş, 2005 yılından itibaren faaliyetlerini sürdürmektedir (www.mit.gov.tr, 2020).

İstihbarat teşkilatlarında çalışanların demokratik değerlere ve insan haklarına saygı gösterilmesi ile iç denetim mekanizmasının gücün istismar edilmesine karşın ilk garantör olacaktır (European Commission for Democracy Through Law, 2007: 5). Ayrıca teşkilatların üst düzey yöneticileri, çalışanlara hesap verebilirlik, şeffaflık, verimlilik, hukukun üstünlüğü gibi kavramları içselleştirmelerini sağlayacak eğitimlerin veya programların verilmesini sağlamalıdır.

2.2.2.2. Yürütme Organı Denetimi

Demokratik ülkelerde seçimle işbaşına gelmiş siyasiler, istihbarat teşkilatları üzerinde tam kontrol yetkisine sahiptir. Karar alıcılar, istihbarat teşkilatlarının önceliklerini belirlemekte, teşkilatlar ise devletin savunma, güvenlik, uluslararası ilişkiler gibi ilgi duyduğu hassas konularda karar alıcılara politikalarını üretmede ve uygulamada yardımcı olmaktadır. İstihbarat çarkının en önemli tüketicisi yürütme organıdır. Yürütme organı, istihbarat teşkilatlarını bireylerin güvenliği ve devletin uluslararası ilişkilerdeki itibarını ilgilendirecek risk taşıyan bazı faaliyetlerini yapmada yetkilendirmekte, dolayısıyla siyasi sorumluluk yürütme organına teşkilatları kontrol altında tutma hakkı vermektedir (Wills, 2010: 33).

Yürütme organı tarafından yapılan denetimin kaynağı yasal düzenlemeler ile başkana, başbakana veya sorumlu bakana olabilir. Teşkilatların örtülü operasyonlar, izleme, gözetleme, soruşturma yapma gibi faaliyetlerine yargı safhası öncesinde veya yargı organları yerine izin veren bakanın yürütme denetiminin sağlanmasında rolü oldukça önemlidir (Gill ve Pythian, 2018: 282). Ancak bu kişilerin diğer görevlerinin yanı sıra denetim faaliyetini bizzat yapmasının mümkün olmadığı veya çok fazla vakit alacağı durumlar için doğrudan başkan, başbakan veya sorumlu bakan tarafından görevlendirilen ve doğrudan bu kişilere rapor veren, geniş yetkilerle donatılmış müfettişler, danışmanlar veya araştırma/soruşturma komiteleri gibi kolektif yapılar tarafından da denetim faaliyetleri gerçekleştirilebilir. Örneğin Fransa’ da istihbarat teşkilatlarının faaliyetlerini gözlemlemek, soruşturmak, denetlemek, danışmanlık yapmak gibi görevleri olan, başbakan tarafından atanan ve üyeleri arasından 2

seneliğine genel sekreterin seçildiği istihbarat müfettişliği yapısı yürütme organı adına bu görevi yapmaktadır (www.legifrance.gouv.fr, 2020). Yürütme organı adına görev yapan bu yapıların başarısı bilgi ve belgelere erişim, bağımsız hareket edebilme gibi koşulların varlığıyla oldukça ilgilidir.

Yürütme denetimini diğer denetim mekanizmalarında farklı kılan husus, teşkilatları yönetme yetkisi bulunan organlar tarafından veya onun adına yapılmasıdır. Hesap verebilirliğin sağlanmasında istihbarat teşkilatlarının yürütmenin kontrolünde olması ile profesyonel olarak bağımsız olması arasındaki dengenin sağlanması oldukça önemlidir. İstihbarat teşkilatlarından sorumlu bakan veya yürütme organı ile fazla yakın ilişkide bulunmak, teşkilatların ve faaliyetlerin suiistimal edilmesine neden olabilir, bakanların veya yetkili kişilerin bir denetim mekanizması gibi hareket etmesini engelleyebilir. Venedik Komisyonu, yürütme organının bu rolü ile ilgili, yürütmenin gerçek bir dışsal denetim mekanizması olarak görülemeyeceğini çünkü teşkilatları görevlendirme, yetkilendirme, önceliklerini belirleme gibi faktörler sebebiyle istihbarat çarkının tüketicisi olduğunu (European Commission for Democracy Through Law, 2007: 24) belirtmektedir. Buna karşın, istihbarat faaliyetlerinin doğası gereği gizlilik içerisinde yapılması, etkili bir denetimin sadece yeterli güce sahip yürütme organı tarafından yapılabilmesini mümkün kılmaktadır (RAND, 2005: 12).

Yürütme organı tarafından yapılan demokratik denetim daha çok teşkilatların verimliliği ve hukuka uygunluğu ile ilgilenir. Yürütme organı denetiminin ana görevlerinden birisi, istihbarat teşkilatlarının faaliyetlerinin yerindeliği, karar alıcıların ihtiyaçlarına uygun ve doğru cevap verebilmesinin sağlanmasıdır (Schreier, 2007: 39). Bu süreçlerden yola çıkarak istihbarat, milli güvenlik gibi alanlarda meydana gelen hataları veya başarısızlıkları analiz ederek, gelecekte tekrar yaşanmasını engelleyecek tedbirlerin alınmasını sağlamak da denetimin önemli amaçlarından birisidir.

Yürütme organı denetimi hukuka aykırı olaylar, uygulamalar ile karşılaştığı zaman doğrudan araştırma, soruşturma başlatabilme gücüne sahiptir. Bu durum onu diğer denetim mekanizmalarından daha avantajlı duruma getirmektedir. Buna karşın Born ve Mesevage, yürütme organı herhangi bir istihbarat başarısızlığı veya hatası meydana geldiğinde, siyasi olarak olumsuz etkileneceklerini düşündüklerinden, bu tür olayları kamuoyu ile paylaşmaktan imtina ettiğini (Born ve Mesevage, 2012: 10) öne

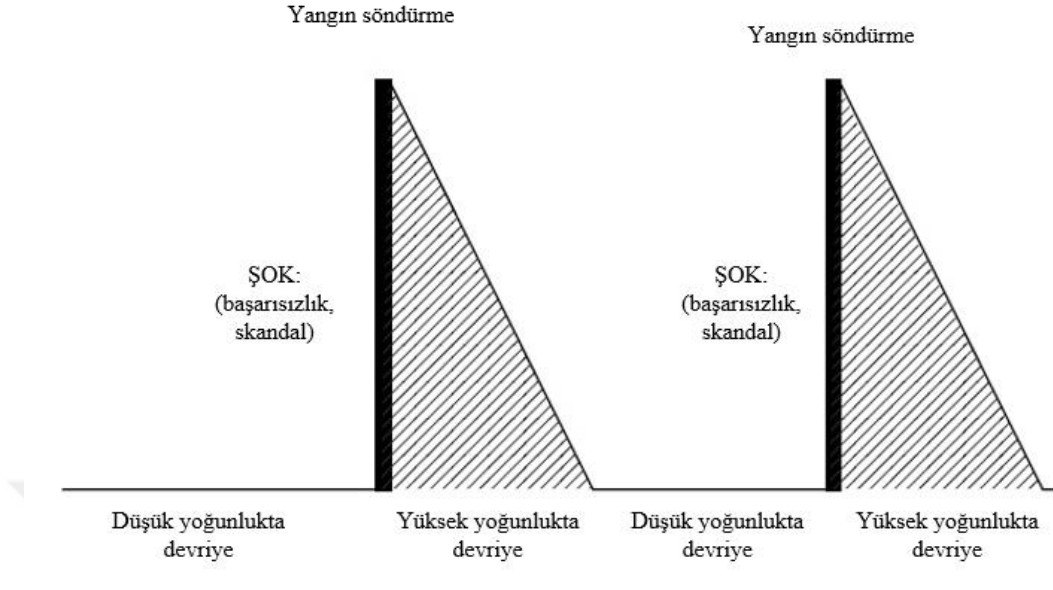
sürer. Ayrıca parlamento, yargı, kamuoyu vb. tarafından yapılan diğer denetim mekanizmalarının etkin bir şekilde işleyebilmesi için yürütme organının denetimi ve kontrolü oldukça önemlidir.

2.2.2.3. Yasama Organı Denetimi

Demokratik sistemlerde istihbarat ve güvenlik alanı da dahil olmak üzere devletin bütün faaliyet alanları parlamentoların demokratik denetimine açıktır. Parlamento denetimi istihbarat teşkilatlarının siyasiler veya teşkilatın yöneticileri tarafından istismar edilmesini engellemek, kamu bütçesinin verimli kullanılmasını sağlamak ve teşkilatlar tarafından insan haklarının ihlal edilmeden görevlerini yerine getirmelerini sağlamak için oldukça önemlidir (Born, 2004: 1). Genellikle en etkin dışsal denetimi parlamento gerçekleştirmektedir. Yürütme organının istihbarat teşkilatları üzerindeki etkin kontrolü parlamento denetimine engel olmayacak tam tersine teşkilatlar üzerinde güce ve yeterli bilgiye sahip bakanlar ancak etkili bir parlamento denetiminin önünü açabilecektir (Leigh, 2007: 71).

Parlamentoların istihbarat teşkilatları üzerindeki demokratik denetim yetkisini yerine getirebilmesi için temelde yasama ve denetleme başlıkları altında görevleri vardır. Yasama organı olarak istihbarat teşkilatlarının denetlenmesi ve sahip oldukları özel yetkiler, faaliyet alanları, çalışma yöntemleri ile ilgili açık, net yasal düzenlemeler yapmak, teşkilatların kamu bütçesini kullanmaları sebebiyle harcamalarını kontrol etmek ve denetleme mekanizması olarak ise gelecek yılın bütçesini hazırlamak için yürütme organının politikaları ve öncelikleri ile ilgili soru sorabilmek, faaliyetlerin verimliliğini, görev alanı içerisinde olması, yasaları ve insan haklarını ihlal edip etmediğinin denetlenmesi gibi görevleri bulunmaktadır. Genel olarak denetim sürecini incelerken *polis devriyesi* ve *yangın söndürme* metaforlarını kullanan Johnson, yürütme organını düzenli olarak denetleyen parlamentoyu sokakta devriye atan, karanlık sokak köşelerini aydınlatan polis devriyesine benzeter (Johnson, 2007: 343-344).

Şekil 2.3: Parlamento Tarafından İstihbaratın Denetlenmesinin Modeli

Kaynak: (Johnson, 2007:344)

Parlamentoların genellikle; istihbarat teşkilatlarının görev alanlarının kapsamı, faaliyetlerinin yasallığı, verimliliği ve bütçeleri üzerinde demokratik denetim yetkisi bulunmasına karşın az bir kısmının operasyonel konular hakkında önceden bilgi sahibi olmak gibi yetkileri bulunmaktadır. Parlamentoların hareket yetkilerini proaktif ve reaktif olarak sınıflandırdıktan sonra ABD gibi örneklerde bazı operasyonlar öncesinde parlamentoların haberdar edilmesi, denetim görevini yerine getirecek olan parlamentonun da sorumlu hale gelmesi ile denetimi aksatabilecektir (Born, 2004: 9) iddia eder. Denetim yetkisinin, yönetim yetkisi ile karıştırılması problemi bu düzenleme ile ortaya çıkabilmekte, önceden bildirinin parlamentolara istihbarat teşkilatlarının faaliyetleri veya operasyonları üzerinde veto yetkisi vermemesine karşın, pratikte bazı sorunlar doğurabilmektedir. 1989 yılında New York Times⁴’ da ismi açıklanmayan bir devlet görevlisinin verdiği bilgiler ışığında yayımlanan bir habere göre, Başkan Reagan tarafından onaylanan bir örtülü operasyon Senato İstihbarat Komitesinin çabaları sonucunda iptal edilmişti. Panama Cumhuriyeti

⁴(<https://www.nytimes.com/1989/04/24/world/us-officials-say-senators-balked-at-noriega-ouster.html?auth=link-dismiss-google1tap>)

Başkanı General Manuel Noriega'nın muhalif askerlerin desteklenerek askeri darbe ile devrilmesine Senato İstihbarat Komitesi'nin Noriega'nın öldürülmesi ile sonuçlanabilmesi gerekçesi ile karşı çıkmış ve örtülü operasyon iptal olmuştur.

Parlamentolar, istihbarat teşkilatları üzerindeki denetim görevlerini daha geniş görev alanına sahip sayılabilecek savunma, dışişleri, içişleri, güvenlik, insan hakları gibi alanlar için kurulmuş komisyonlar veya spesifik olarak istihbarat için kurulmuş komisyonlar aracılığı ile yerine getirirler. Geniş görev alanlı komisyonların istihbarat teşkilatları haricinde de bir takım denetleme görevleri olduğundan, zaman, uzmanlık, gizli bilgi/belgelere erişim gibi kısıtlılıklara sahip olması sebebiyle denetlemeleri formalite icabı olabilmektedir (Wills ve Vermeulen, 2011: 87). İstihbarat faaliyetleri için özel kurulmuş bir komisyon olmadan sistematik ve etkili denetim gerçekleşmeyecektir. ABD örneğinde olduğu gibi bazı istisnalar olsa da her bir istihbarat teşkilatı için ayrı bir denetim komisyonu (*kurumsal yaklaşım*) oluşturmaktansa, bütün teşkilatlar için tek bir komisyon (*fonksiyonel yaklaşım*) oluşturmak uluslararası bir norm haline gelmiştir (Born ve Leigh, 2007: 151). Nitekim Venedik Komisyonunun Avrupa Konseyi için hazırladığı raporda da farklı istihbarat teşkilatları için tek bir denetleme komisyonu olmasının avantajına dikkat çekmiş, denetimi kolaylaştırdığını, etkin bir denetim için farklı parçaları bir makine gibi birlikte çalışan teşkilatların sınırlarını geçebilmenin önemli olduğunu (European Commission for Democracy Through Law, 2007: 33) belirtmiştir.

İstihbarat ile ilgili komisyonlar, sadece parlamenterlerden oluşabileceği gibi faaliyetlerin denetimi uzmanlık ve zaman gerektirdiğinden Norveç ve Kanada örneklerinde olduğu gibi komisyonlar adına çalışan ve parlamento rapor veren parlamento dışından uzmanlar da bu görevi yerine getirebilirler.

Komisyon üyelerinin atanması parlamento tarafından veya yürütme organı tarafından da gerçekleştirilebilir. Ancak meşruiyetinin sağlanması ve kamuoyuna güven verebilmesi için bizzat parlamento tarafından atanması ve muhalefet partilerinin de temsil edilmesi oldukça önemlidir. Üyelerin parlamento tarafından seçilmesi hükümetin denetim mekanizmasının işleyişine ve sürece müdahale potansiyelini sınırlandırabilecek en önemli garantilerden birisidir. İngiltere'de istihbarat komisyonu üyelerinin Başbakan tarafından muhalefet lideri ile görüşüldükten sonra atanması, Avustralya'da yürütme organı tarafından gösterilen adaylar arasından parlamentonun

komisyon üyelerini seçmesi farklı düzenlemelere örnek olarak gösterilebilir. Komisyon üyelerinin bağımsızlığını sağlamanın en etkili yolu, üyelerin hükümet tarafından değil bizzat parlamento tarafından atanması ile sağlanacaktır (Gill, 2007: 16).

Ayrıca komisyonlarda parlamentoda yer alan birçok partiden üyelerin yer alması denetim faaliyetlerine meşruiyet kazandıracaktır. Macaristan’ da parlamentonun güvenlik teşkilatları üzerindeki yetki ve denetimlerini düzenleyen kanun ile istihbarat teşkilatlarının denetimi için oluşturulan komisyonun başkanı her zaman muhalefet partisinden seçilir (<https://njt.hu/>, 2020)

Komisyonların yapısı, gücü ve işlevine bağlı olarak Polonya ve Güney Afrika gibi bazı ülkelerde üyelerin, üzerinde denetim hakkı bulunduğu istihbarat teşkilatları tarafından güvenlik soruşturmasına⁵ tabi tutulması uygulaması tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Üyelerin yürütme organı tarafından belirlendiği veya aday gösterildiği uygulamalarda, güvenlik riski taşıdığı düşünülen kişiler hakkında resmi olmayan güvenlik soruşturması yapılmaktadır (Born ve Leigh, 2005: 88). Böyle bir sürecin olması komisyonlarda görev alacak parlamenterleri, süreç sonucunda yaşanacak herhangi bir olumsuzluk ihtimaline karşın isteksiz davranmaya itebilecektir. Eğer komisyonun operasyonel konularda yetkisi varsa; açık ve şeffaf kriterlerin bulunduğu, olumsuz sonuç çıkması halinde son sözü parlamentoya bırakan prosedürlerin yer aldığı bir güvenlik soruşturması olabilir (Born ve Leigh, 2005: 88).

Parlamento ve özellikle denetim komisyonlarının, şüpheli veya tanıkların ifadelerinden, onların verdikleri bilgilerden çok denetimin etkili gerçekleşmesinde kilit rol oynayabilecek bilgi ve belgeye sınırsız erişim imkanına sahip olmaları gerekmektedir. İhtiyaç duyulan bilgi ve belgeye erişimin istihbarat teşkilatları tarafından sağlanacağı varsayılmamalı, komisyonların kendiliğinden erişimi gerçekleştirmelidir (European Union Agency for Fundamental Rights, 2017: 79). Komisyonların kendilerine verilmiş görev alanları, hangi tür bilgilere ne derece açıklıkla ihtiyaç duydukları denetim görevlerini etkin bir şekilde yerine getirebilmeleri

⁵ Güvenlik Soruşturması: Kişinin kolluk kuvvetleri tarafından halen aranıp aranmadığının, kolluk kuvvetleri ve istihbarat ünitelerinde ilişkisi ile adli sicil kaydının ve hakkında herhangi bir tehdit olup olmadığının, yıkıcı ve bölücü faaliyetlerde bulunup bulunmadığının, ahlaki durumunun, yabancılar ile ilgisinin ve sır saklama yeteneğinin mevcut kayıtlardan ve yerinden araştırılmak suretiyle saptanması ve değerlendirilmesidir (www.mevzuat.gov.tr, 2020).

açısından oldukça önemlidir. Detaylı görev alanına sahip, verimliliği ve operasyonları denetleyen komisyonların spesifik türde bilgi ve belgeye ihtiyacı vardır. Lüksemburg gibi bazı ülkelerde hükümetin pozisyonuna karşı farklı bir bakış açısı oluşturması amacıyla komisyonların dışarıdan, sivil toplumdan, düşünce kuruluşlarından, üniversitelerden bilgi ve belge almasının önü açıktır (Born ve Leigh, 2005: 92).

Komisyonlar erişim haklarına sahip oldukları bilgi ve belgelerin yetkisiz kişilerin eline geçmesini engellemek adına gerekli önlemleri almakla yükümlüdür. İstihbarat teşkilatlarının belgeleri, raporları genellikle hassas sayılabilecek nitelikte bilgiler içerdiğinden, komisyon tarafından erişilen bu bilgilerin yetkisiz bir şekilde ifşa edilmesi milli güvenliğe ilişkin birtakım problemler yaratabileceği gibi etkili bir denetim için gerekli olan istihbarat teşkilatları ile denetim mekanizması arasındaki güven duygusunu da sarsar.

Fazla kaynağın kullanılabilir durumda olması bu kaynakları kullanmaya istekli ve yetenekli kişiler olmadıkça etkili bir denetimi garanti etmez, istihbarat personeli sadece sorulan sorular ile ilgili cevap verme daha fazlasını açıklamama konusunda oldukça yeteneklidir ve bu soruşturmalar nadiren ve tahmin edilebilir bir şekilde belirli bir kısım personele yönelik olarak yapılırsa yanlış yönlendirilebilirler (Gill, 2007: 17).

Komisyonların herhangi bir izin almadan inceleme başlatabilmesi, ihtiyaç duydukları bilgilere sınırsız erişebilmesi, yetkili kişileri çağırıp soru sorabilmesi, istihbarat teşkilatlarını önceden haber vererek veya vermeden ziyaret edebilmesi gibi yetkilere sahip olması komisyona atfedilen kritik rolü oynayabilmesi için oldukça önemlidir (Wills, 2010: 38-39).

Parlamentonun denetim faaliyeti sonucunda elde ettiği bilgileri, yürüttüğü soruşturmaları, sonuçları ve tavsiyeleri içeren raporlar düzenlemesi demokratik denetim mekanizmasının ana unsurlarından birisini oluşturmaktadır. Raporların yayınlanmadan önce parlamentonun tamamına, siyasi partilerin temsilcilerinin bulunduğu bir gruba veya başkanlık makamına sunulması gibi farklı uygulamalar bulunmaktadır (Born ve Leigh, 2005:94). Denetim sonucu hazırlanan raporların hükümete veya ilgili bakanlığa sunulmasından çok doğrudan parlamentoya sunulması, denetimin parlamento adına yapıldığının daha net bir ifadesi olarak kabul edilir. Komisyonlar genellikle yürütme organı ve istihbarat teşkilatları için hazırladıkları gizli bilgileri de içeren veya kamuoyuna sunulmak üzere hazırlanan gizli bilgiler içermeyen

olmak üzere iki farklı türde rapor hazırlamaktadır (Wills, 2010: 40). Özgürlük ve güvenlik dengesini sağlamakla yükümlü komisyonların yayımladıkları raporların veya açıkladıkları sonuçların istihbarat teşkilatlarının çalışmalarını başarı ile tamamlamasına da engel olmamalıdır (DCAF, 2003: 49). Ancak raporun hangi bilgileri içereceği ne sıklıkla ve ne zaman yayımlanacağına komisyonun karar vermesi oldukça önemlidir. Aksi halde komisyonlara ve denetim mekanizmalarının faaliyetlerine olan güvenilirlik sarsılır. Sadece yıllık rapor hazırlama yetkisine sahip olan komisyonlar ani beliren ihtiyaçlar karşısında kamuoyunun ve parlamentonun dikkatini çekmekte yetersiz kalmaktadır (European Commission for Democracy Through Law, 2007: 37).

İstihbarat için kurulmuş komisyonların önemli bir etkisi de raporların, tartışmaların, ortaya çıkanların istihbaratı daha şeffaf bir hale getirebilmesi (Gill, 2007: 42) ve vatandaşlar tarafından daha görünür kılabilmesidir.

Kamu kaynaklarının harcanmasını denetlemek, vergi mükelleflerinin oylarıyla seçilen parlamenterlerin ana görevidir. Her yıl yürütme organının ihtiyaç duyduğu bütçenin hazırlanması, kabul edilmesi, harcamaların yapılması, ek bütçenin talep edilmesi gibi aşamaların tamamında parlamento etkin bir şekilde denetim görevini yerine getirmelidir. Süreç boyunca yürütme organına istihbarat teşkilatlarının öncelikleri, politikaları ile ilgili sorular sorabilmeli ve bu yetkisi ile politikaları, hareketleri etkileyecek şekilde davranmalıdır. Bu açıdan bakıldığında istihbarat teşkilatlarının bütçelerinin hazırlanmasında ve onaylanmasında en azından söz söyleme hakkı olan bütün parlamenterlerin süreç içerisinde bir rolü vardır (Born ve Leigh, 2005:96). Bazı ülkelerde bütçe denetimi görevi istihbarat için kurulmuş komisyonlar tarafından yapılmakta iken bazı ülkelerde ise bütçe komisyonu tarafından yerine getirilmektedir.

Parlamenter denetimin beraberinde getirdiği birtakım riskler ve karşılaştıkları engeller bulunmaktadır. İstihbarat teşkilatları ve faaliyetleri siyasi tartışmaların içine çekilebilir, sansasyon yaratma uğruna toplumsal tartışmalara maruz kalabilir ve teşkilatların meşruiyetini kaybetmesine neden olabilir. İstihbarat ve güvenlik ile ilgili denetim çalışmalarının gizlilik içinde yapılması, iktidar partisini eleştirebilecek sonuçların ortaya çıkma ihtimali ve milli güvenliği etkileyebilecek konular olması sebebiyle çoğu parlamenter bu komisyonlarda yer almak istemeyecektir. Gizliliğin

sağlanması, hassas bilgi ve belgelere erişim süreç içerisinde yer alan parlamenterler ile diğerleri arasında kıskanılma ve güvenilmeme gibi durumların da ortaya çıkmasına sebep olabilir (Leigh, 2005: 8).

2.2.2.4. Yargısal Denetim

Kamuoyunda genel olarak istihbarat teşkilatlarının ve çalışanlarının yargı denetiminin konusu haline gelmeyeceği kanaati vardır. Ancak demokratik ülkelerde istihbarat teşkilatları da dahil olmak üzere hiçbir kurum kanunların veya anayasanın üzerinde değildir. Demokratik ülkelerde iktidarın gücü yasama organının gözetiminin ve yargının denetiminin konusudur. Dolayısıyla istihbarat teşkilatlarının ve çalışanlarının yaptıkları iş ve eylemler mahkemelerin denetimine tabidir. Ülkelerin yargı sistemlerine göre değişmekle birlikte adli veya idari nitelikte mahkemeler veya bazı istihbarat operasyonlarına yapılmasından önce izin veren ABD’ de bulunan FISC⁶ gibi mahkemeler tarafından denetim gerçekleştirilmektedir.

Yargıyı denetim mekanizmaları içerisinde rutin olarak yer alan bir faaliyet olarak kabul etmek pek de doğru olmayacaktır. İstihbarat ile ilgili konular nadiren mahkemelerin konusu haline gelir ve mahkemeler iktidarın yönetme kabiliyetlerini sorgulama yoluna gitmek istemezler. ABD anayasasında politik sorun doktrini⁷ olarak kabul edilen prensip çerçevesinde, yargı organlarının istihbarat teşkilatlarının genellikle dış işleri ile ilgili faaliyetlerini denetlemekten kaçınırlar (Manget, 2007: 330)

Yargı denetimi, çoğunlukla ülke içinde ve istihbarat teşkilatlarının yaptıkları iş ve eylemlerin kanunlara ve anayasaya uygunluğu, vatandaşların bireysel hak ve özgürlüklerine müdahale eden veya sınırlandıran özel güç ve yetkilerin kullanılmasına izin verilmesi veya bu yetkilerin kullanılması sonucunda gerçekleştiği öne sürülen hak ihlallerinin, meydana gelen suçların araştırılması üzerinde gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda gerçekleştirilen denetimleri olaydan önce (*ex ante*) yetkilerin kullanımına

⁶ Foreign Intelligence Surveillance Court (FISC): 1978’ de ABD’ de kongre tarafından kurulan, hükümet tarafından başvuru alan dış istihbarat ile ilgili faaliyetlere onay veren mahkemedir (www.fisc.uscourts.gov, 2020).

⁷ Politik sorun doktrini: Yargının önüne gelen konu ile ilgili yasama veya yürütmenin yetki alanına girdiğini değerlendirmesiyle, konu hakkında mahkemenin karar vermemeyi tercih etmesidir (www.law.cornell.edu, 2020).

izin verilmesi ya da olay gerçekleştikten sonra (*ex post*) denetleme yapılması olarak iki başlık altında kategorize edebiliriz. Yargı denetiminin bu işlevlerinin yanı sıra bazı durumlarda da istihbarat başarısızlıklarını saptayarak yürütme organını değişiklikler yapmaya zorlaması (Krieger, 2009: 211) başka bir işlev olarak kabul edilebilir. İstihbarat ve güvenlik ile ilgili kabul edilen kanunların anayasaya veya uluslararası hukuk standartlarına uygunluğu da yargı denetiminin konusudur. Bazı durumlarda yargı üyelerinin denetim komisyonlarına katılmaları veya soruşturma komisyonlarına başkanlık etmesi istenebilir (Born ve Mesevage, 2012: 13)

İstihbarat arkının genellikle bilgi/veri toplama aşamasında teşkilatların kullandıkları iletişimin tespit edilmesi, dinlenmesi, şahışların fiziksel olarak takip edilmesi, kişisel verilerin elde edilmesi ve depolanması gibi farklı metotların yasallık ve yerindelik yönünden denetimi, bu yetkilerin keyfi kullanımını önlemek için oldukça önemlidir. Bu tür hassas alanlarda yetkilerin kullanılmasının takdiri sadece yürütme organına bırakılmaz, yargı muhtemel suiistimalleri önlemek amacıyla tedbirin uygunluğunu tayin etmede ve sınırlandırmada önemli rol oynar (Caparini, 2007: 15). Özel güç ve yetkilerin, yanlış şekilde veya kötü niyetli kullanımı sonucunda ortaya çıkabilecek mağduriyetlerin tespit edilmesi, giderilmesi konusunda yargı yolunun açık bir şekilde yasal olarak düzenlenmiş olması gerekmektedir. Özgürlük ve güvenlik dengesinin sağlanması yargının bağımsızlığı ve tecrübesi önemli katkılar sağlayacaktır (Parker ve Pate, 2007: 69).

Yargı denetiminin işlevselliği konusunda bazı çekinceler bulunmaktadır. Yargının istihbarat teşkilatları üzerindeki demokratik denetiminin etkinliği, yürütme organından bağımsızlığı ve hakimlerin güvenlik, istihbarat konularındaki uzmanlıkları ile doğru orantılıdır. Hakimlerin bu konularda bilgili ve tecrübeli olması gerekmekte ancak sadece istihbarat ve güvenlik konuları ile ilgilenen özel mahkemelerin olmasının da bazı sakıncaları bulunmaktadır. Özel mahkemelerin ve savcılarının az sayıda olması güvenlik bürokrasisi ile sık sık görüşmelerine, dışarıdan bakan bir göz olma niteliklerini kaybetmelerine, olayların sıradanlaşmasına neden olabilir (European Commission for Democracy Through Law, 2007: 47). Çoğu demokratik ülkede kuvvetler ayrılığı prensibi çerçevesinde yargının bağımsız bir şekilde kararlarını verdiği kabul edilir. İstihbarat ve güvenlik konuları yürütme organı tarafından hükmedilen alanlar olduğundan, hesap verebilir istihbarat teşkilatı yaratmak için

mahkemelerin yürütme organının hareketlerinin yasalara uygunluğunun denetlenmesi noktasında gönüllü davranması gerekmektedir (Schreier, 2007: 38). İstihbarat operasyonlarına izin verme konusunda yargının bağımsız hareket etmesi son derece önemlidir ancak 2016 yılında FISC’ e yapılan 1752 gizli gözetim başvurusunun sadece 9 tanesini reddedilmesi pratikte işleyişin farklı olduğunu göstermektedir (Gill ve Pythian, 2018: 293).

Gizlilik kaygısı yargı denetimini de sınırlandırmakta; delil elde edilmesi, bazı gizli bilgilerin kamuoyu tarafından öğrenilmesi, teşkilatların kullandığı metot ve kaynakların deşifre olması gibi sorunlar yargının verimli bir şekilde bu görevini yerine getirmesini zorlaştırmaktadır. Bu sorunlarla mücadele edebilmek için, kritik bilgilerin yer aldığı durumlarda özel prosedürlerin uygulandığı klasik olmayan yargı süreci oluşturulabilir (Born ve Leigh, 2005: 107). Gizli bilgi ve belgelere erişim etkili bir yargı denetiminin ana unsurlarından birisidir.

İstihbarat bürokrasisinin üst düzey devlet kademesi ile hatta yargı üyeleri ile yakın ilişkilerinin olması, geçmişte gerçekleştirmiş oldukları önemli hizmetler karşılığında bazı hataların görmezden gelinebileceği gibi durumlar yargı denetiminin etkinliği noktasındaki çekincelerdir. Buna karşın bazı durumlarda yargı denetiminin istihbarat konusunda yürütme organı ile daha uyumlu hareket etmesine rağmen, devlet sırları ile ilgili güçlü bir şekilde son sözü söyleyebilme ihtimali de vardır (DCAF, 2003: 53). Yargı denetimi bireysel davalar ile ilgilenmekte ancak istihbarat faaliyetlerinde veri madenciliği gibi çoğu konu yasal prosedürlerin, duruşmaların konusu haline gelmemekte dolayısıyla yargı denetiminin kapsamından kaçmaktadır (European Commission for Democracy Through Law, 2007: 47).

2.2.2.5. Medya, Sivil Toplum Kuruluşları ve Diğer Denetçiler

Vatandaşlar yönetime katılma haklarını sadece seçimlerde oy vererek değil, yönetenleri denetleme gibi diğer araçlarla da kullanmaktadırlar. Sivil toplum kuruluşları (STK), medya gibi resmi olmayan araçlar da istihbarat teşkilatlarının hesap verebilirliğini ve demokratik denetimlerini sağlamaya çalışmaktadır. Medya ve STK’lar gibi dış denetim mekanizmaları tarafından istihbaratın denetlenmesi gelişmiş demokrasilerde bile yakın zamanlarda ortaya çıkmış bir fenomendir (Caparini, 2004: 188). Kendi denetimlerini gerçekleştirmekten daha çok resmi denetim

mekanizmalarına destek vermekte ancak yeni gelişen demokrasilerde doğrudan hareket etme yolunu seçmektedirler. Bu aktörlerin güvenlik ve istihbarat ile ilgili bilgilere oldukça sınırlı erişimleri vardır

İstihbarat hakkında bilgilendirilmiş bir kamuoyuna sahip olmak teşkilatlar üzerinde demokratik denetimin gerçekleşebilmesi için öncelikli koşullardan birisidir. Kamuoyunu bilinçlendirmek için yapılan faaliyetlerin birçok işlevi vardır.

Toplumun açık bir şekilde bu konuları tartışması, istihbarat teşkilatları üzerindeki mitolojik gizemin kaldırılması, daha gerçekçi bir şekilde gerekliliğinin kavranması, istihbarat konusunda uzmanlaşmak isteyen kişilerin ortaya çıkması için gerekli ortamın sağlanması ve devletin daha şeffaf olması için baskı oluşturmaları gibi etkileri olmaktadır (Boraz ve Bruneau, 2007: 334).

Şeffaflık, bilgiye erişim kamuoyunun doğal hakkı olarak kabul edilmekte ve bu ortamın sağlanmasında medyaya ve medyanın bağımsızlığının sağlanmasına önemli rol düşmektedir. Demokratik devlet yapısını koruyan üç kuvvet olan yasama, yürütme ve yargıdan sonra medya gayri resmi şekilde dördüncü kuvvet olarak kabul edilmektedir. Günümüzde medyanın kamuoyuna ulaşabilmek amacıyla kullandığı yazılı, görsel ve dijital araçlar artmış, internetin ve sosyal medyanın da yaygın kullanılması ile medya, yönetenleri etkileme noktasında geçmişe nazaran daha önemli rol oynamaya başlamıştır. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi 2011 yılında hazırladığı raporda; istihbarat teşkilatlarının yasalara uygun olmayan davranışlarının soruşturulmasında ve ortaya çıkarılmasında medyanın önemli bir rolü olduğunu ayrıca devletlerin gazetecileri, kaynaklarını ve ihbarcılarını koruma noktasında yeterli önlemleri almaları gerektiğini (Parliamentary Assembly, 2011: 2) belirtmektedir.

İstihbarat ile ilgili patlak veren skandallar, başarısızlıklar genellikle medya organları tarafından ortaya çıkartılmıştır. Johnson, kongre denetiminin çok daha güçlü yetkilerinin olmasına rağmen medyanın daha istekli olduğunu ve birçok problemine rağmen hesap verilebilirliğin sağlanmasında bir numaralı zorlayıcı güç olduğunu (Johnson, 2007: 345) iddia etmektedir. Örneğin 1974’ te ABD başkanı Nixon’ un istifası ile sonuçlanan Watergate Skandalı⁸ olarak bilinen süreçte medyanın tavrı

⁸ Watergate skandalı, Nixon’un seçim kampanyasından sorumlu Cumhuriyetçi Partili görevlilerin Haziran 1972’de Demokrat Parti’nin Watergate binasındaki ofislerine gizlice girmesi ile başlamıştır. Skandala karıştığı ve örtbas etmeye çalıştığı ortaya çıkan Nixon, görevinden istifa etmek zorunda kalmıştı (www.amerikaninsesi.com, 2020).

olayın aydınlatılmasında büyük rol oynamıştır. Bazı olayların aydınlatılmasını sağlayarak veya çeşitli programlar aracılığıyla vatandaşların istihbarat ve güvenlik ile ilgili konularda bilinçlenmesini sağlayabilir, onların istek ve talepleri ile yönetenler üzerinde baskı oluşturabilir, hesap verebilirliği arttırabilir. İstihbarat ile ilgili konularda dengelerin sağlanması medyanın temel rolü olmakla birlikte resmi denetim mekanizmalarına bilgi aktaran veya uyaran, yedek denetim mekanizması olarak görev yapan ve istihbarat teşkilatlarının meşruiyetini sağlayan bir araç olarak kullanılması (Hillebrand, 2012: 693-697-699) işlevleri de bulunmaktadır. Ayrıca medya, istihbarat ve güvenlik konuları ile ilgili özel dergiler, gazeteler, TV programları, belgeseller gibi araçlarla siyasilerin ve vatandaşların bilgilenmelerini, konulara karşı ilgilerinin artmasını sağlayabilir.

Medyanın istihbarat ve güvenlik ile ilgili alanlarda karşılaştığı esas sorun gizlilik perdesi gibi görünse de aradaki bağın düşmanlık, bağımlılık, yanıltıcılık gibi nitelikte olması da muhtemel sorunların kaynağıdır (Gill ve Phytian, 2018: 298). İstihbarat teşkilatlarının çoğunun basın yayın veya halkla ilişkiler gibi birimleri olmasına karşın tatmin edici nitelikte bilgiler vermezler ve bazı önemli olaylar dışında bilgilendirme yapmazlar. Genellikle medyada istihbarat veya devlet güvenliği ile ilgili alanlarda çalışan basın mensupları teşkilatlar ile iyi geçinmeye çalışmak, gizliliği muhafaza etmek ile gazeteciliğin ilkelerini ihlal etmemek arasında dengeyi sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu durum bazı zamanlarda medyanın istihbarat alanına karşı sansasyonel haber üretme konusundaki zaafından faydalanılmasına ve istihbarat teşkilatlarının kasıtlı olarak yanlış bilgiler ile kamuoyunu bilgilendirmesinde medyanın araç olarak kullanılmasına sebep olabilir (Caparini, 2014: 513)

Denetleme mekanizmalarının sağlıklı bir şekilde çalışabilmesi için bir sorunla karşılaşıldığında hangi yolların izleneceği net bir biçimde önceden belirlenmiş olmalıdır. Herhangi bir illegal durum ile karşılaşan istihbarat personelinin bunu ileteceği yolların olmaması veya bu yollara güveninin olmaması halinde medya bir çıkış olarak görülebilir (Wills, 2015: 59). Medyanın rolünü etkili bir şekilde gösteren olaylardan birisi ise 2013 yılı haziran ayında Snowden belgeleri olarak ortaya çıkan skandaldır. ABD’ de Ulusal Güvenlik Teşkilatı (NSA) ve CIA için çalışmakta iken, ABD ve Birleşik Krallık gibi bazı müttefiklerin de kullandığı internet izleme programları ve telefon verilerinin depolanması ile ilgili bilgi, belgelerin The Guardian

ve The Washington Post gibi medya kuruluşlarına sızdırılması ile başlayan, devamında ise Snowden'ın Rusya' ya iltica etmesiyle sonuçlanan süreç bu konudaki tartışmaların odak noktası haline gelmiştir. Medyanın denetim mekanizması rolünü başarılı bir şekilde yerine getirip getiremediği; kamuoyunun bilmediği bir olayı ortaya çıkartması veya çözüm getirici hareketlerin uygulanmasını sağlaması üzerinden yorumlanabilir (Hastedt, 2016: 28).

İstihbarat teşkilatlarının devlet kurumları dışında kalan STK'lar tarafından denetlenmesi, hesap verebilirliğin ve şeffaflığın sağlanması açısından tamamlayıcı niteliktedir. Sivil toplum terimi ile kast edilen aynı ilgi alanları, değerler, amaçlar etrafında toplanan ve gönüllülük esasına göre yerel, ulusal veya uluslararası ölçekte hareket eden kişilerin oluşturduğu organizasyonlardır. Dernekler, vakıflar, insan hakları kuruluşları, sendikalar, düşünce kuruluşları, siyasi partiler, çıkar ve baskı grupları gibi organizasyonlar sivil toplum kuruluşları olarak kabul edilir. Günümüzde STK'ların demokrasinin işleyişine katkıları siyasi partiler kadar önem taşımakta, karar alma ve hizmetin sunulması gibi her düzeyde katılımları demokrasinin meşruiyeti açısından vazgeçilmez hale gelmektedir (Ayata ve Karan, 2015: 105). STK'lar çeşitli araçlarla vatandaşları ve istihbarat teşkilatları çalışanlarını eğitebilir, farkındalık yaratabilirler. Toplumda siyasi ve sosyal değişikliklerin yaşanmasını sağlamada veya tabu olarak kabul edilen konuların üzerine gidilmesinde, farkındalık yaratmak adına ilk adım olarak hizmet verir (Caparini ve Cole, 2008: 25). İstihbarat ve güvenlik konularında yeterince bilgi sahibi vatandaşların olduğu ülkelerde, vatandaşlar istihbarat teşkilatlarının denetlenmesi ve hesap verebilirliğin sağlanmasını amaçlayan yapısal değişiklikler talep edebilir, bunlarla ilgili yasal düzenlemeler yapılmasını sağlayabilirler. Örneğin gizli bilgi, belge veya faaliyetlerin üzerinden belirli bir süre geçtikten sonra açıklanmasını düzenleyen yasal değişiklikler hesap verebilirliğin ve denetimin sağlanmasında oldukça önemlidir (DCAF, 2003: 56). Yasal düzenlemelerin olduğu ülkelerde sivil toplum kuruluşları teşkilatların denetlenmelerini bu hakları kullanarak gerçekleştirebilir.

Bağımsız analizler, politikalar üretmek, teşkilatların uyguladıkları politikaların belirli bir zümrenin veya şahısların çıkarlarından çok toplumun tamamına fayda sağlayacak türde olması gerektiği konusunda farklı bir bakış açısı sağlayabilir. STK'lar istihbarat teşkilatlarının denetlenmesini gerçekleştirirken, hükümetin

politikalarının analiz edilmesi ve eleştirilmesi konusunda herhangi bir sınıra tabi olmamaları büyük bir avantaj sağlamaktadır (Born ve Mesevage, 2012: 14).

Bireysel olarak istihbarat teşkilatlarının uygulamalarını ve güvenlik politikalarını izlemenin zor olduğu düşünüldüğünde, STK'lar yanlış uygulamaların ortaya çıkarılması ve reformlar yapılması için vatandaşlar yerine teşkilatları izleyebilir. Ancak sadece istihbarat teşkilatlarını değil denetim mekanizmalarının denetimlerini ve elde ettikleri sonuçları da izlemeleri oldukça önemlidir. İstihbarat teşkilatlarının gizli bilgilerine erişen veya teşkilatların mağdur ettiği kişilerin ortaya çıkartılmasını sağlayan insan hakları kuruluşları etkin yasal değişiklikler yapılmasını sağlayabilir (DCAF, 2003: 57). Hukuki yardım ile şeffaflığı ve hesap verebilirliği güçlendirecek yasal düzenlemelere zemin hazırlayabilir, uygulamaların ve politikaların hukuka ve uluslararası standartlara uygun bir hale gelmesine destek olabilir. Parlamenterler istihbarat teşkilatlarının denetlenmesi ve hesap verebilirliği ile ilgili yasal düzenlemelerin yapılmasında STK'ların çalışmalarından etkilenebilir veya STK'lar doğrudan bu düzenlemelerle ilgili parlamenterleri harekete geçmeye zorlayabilir.

Parlamentonun istihbarat teşkilatları için kabul ettiği bütçelerin analiz edilmesi, farklı ülkelerdeki uygulamaların kamuoyunun ve karar alıcıların bilgisine sunulması da STK'ların katkı sunabilecekleri alanlardan birisidir. Bu alanda denetimin gerçekleşebilmesi için bütçe ile ilgili bilgilere erişimin sağlanması uzman kuruluşlar açısından gereklidir.

Medya ve sivil toplum denetiminin dışında ombudsmanlık veya yüksek denetim kurumları gibi yapılar da bulunmaktadır. Hollanda ve Finlandiya gibi ombudsmanlık kurumunun bulunduğu ülkelerde bireysel olarak haklarının ihlal edildiğini düşünen şahıslar adına soruşturma gerçekleştirmekte ve yargılama içermeyen ancak tavsiyelerde bulunan bir rapor ile denetim görevini gerçekleştirmektedir. Finlandiya' da bulunan istihbarat ombudsmanının görevi sivil ve askeri istihbarat faaliyetlerinin yasallığının denetlenmesidir (<https://tiedusteluvalvonta.fi/>, 2020).

Ombudsmanlık kurumu gibi bağımsız yüksek denetim kurumları da dışsal denetim gerçekleştirmektedir. Her ülkede kamu kurumlarını denetlemekle görevli bağımsız yüksek denetleme kurumları vardır. Bu kurumlar istihbarat teşkilatlarını da

denetleyebilir. Daha çok bütçe konuları üzerine denetim gerçekleştirebilecek olan bu kurumlar faaliyetler devam ederken veya bittikten sonra harekete geçer. Bütçe üzerindeki denetim uzmanlık ve vakit gerektiren bir konudur. Genellikle teşkilatların harcamalarının, bütçeye uygunluğunu denetlemekte görevlidir.

Hesap verebilirliğin üçüncü boyutu olarak tanımlanan denetimin aktörleri uluslararası resmi veya gayri resmi kuruluşlar, yabancı devletler olabilir. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi devletlerin kendilerini sözleşmeler ile tarafı kabul ettikleri mekanizmalar demokratik denetim gerçekleştirebilir, bağlı devletlere karşı bazı hükümler veya tavsiye niteliğinde kararlar verebilir. Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları İzleme Örgütü, Uluslararası Şeffaflık Örgütü gibi birçok kuruluş özellikle yaşanan insan hakları ihlallerinin ortaya çıkartılmasında önemli rol oynar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALMANYA FEDERAL CUMHURİYETİ'NİN İSTİHBARAT TEŞKİLATLARININ HESAP VEREBİLİRLİĞİ VE DEMOKRATİK DENETİMİ

3.1. ALMANYA FEDERAL CUMHURİYETİ' NİN ANAYASAL YAPISI

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'ndan mağlup bir şekilde çıkan Almanya'nın sınırlarında ve yönetim şekillerinde büyük değişiklikler yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından iki devlete bölünen Almanya, 3 Ekim 1990' da birleşerek siyasi yapısı federasyon olan bir düzen oluşturmuştur. Geçmişte prenslikler, krallıklar tarafından oluşturulan federasyon veya konfederasyon ile yönetilmiş olan ülke bu yönetim modeline yabancı değildir.

Kendi Başbakanları, Parlamentoları ve Anayasaları bulunan 16 eyaletin (Bundeslander) oluşturduğu Almanya'nın siyasi yapısı federasyondur (www.mfa.gov.tr, 2020). Hem federal yönetimin hem de 16 farklı eyaletin kendilerine ait yetki alanları bulunmaktadır. Kendi yasaları ile birlikte federal yasaları da uygulamakla yükümlü olan eyaletler, eğitim, iç güvenlik, kültürel ve yerel yönetimler konusunda özerktirler. Siyasi işlevlerinin yanı sıra farklı bölgesel kimlikleri de temsil eden eyalet sistemi ülkenin merkezi olmayan kültürel ve ekonomik yapısını yansıtmaktadır (www.deutschland.de, 2020).

Federal Meclis milletvekilleri doğrudan, dört yılda bir düzenlenen genel seçimler ile seçilir. Yasama yetkisi federal devlet ile federe devletler arasında dağıtılmıştır. Anayasanın açık bir şekilde yasama yetkisini federal devlete verdiği durumlar haricinde yasama yetkisi eyaletlerdedir. Örneğin Anayasanın 73. Maddesi; dışişleri, sivil halkın korunması, ulusal savunma işlerinde yasama yetkisini federasyona bırakmaktadır (www.gesetze-im-internet.de, 2020). Eyaletlerin temsilcilerinden oluşan Federal Konsey, yasama sürecinde eyaletlerin çıkarlarını savunurlar. Her federal yasa çıkartılmadan önce Federal Konsey' de görüşülmek zorundadır.

Federal Cumhurbaşkanı, her beş yılda bir sadece Cumhurbaşkanı'nı seçmek için toplanan Federal Kongre tarafından seçilmektedir (www.bundestag.de, 2020). Federal Meclis' in üyelerinin tamamı ve aynı sayıda eyaletlerden seçilen temsilciler Kongre'yi oluşturmaktadır.

Almanya Federal Cumhuriyeti Anayasası 62. maddeye göre Federal Hükümet; Federal Başbakan (Şansölye⁹) ve Federal Bakanlardan oluşmaktadır (www.gesetze-im-internet.de, 2020). Her Federal Bakan'ın kendi çalışma alanında bağımsız olarak çalışmaktadır ancak genel siyaseti Federal Başbakan belirler.

Ülkede yargı yetkisi bağımsız mahkemelerdedir. Federal Anayasa Mahkemesi, Federal Mahkemeler ve eyalet mahkemeleri aracılığıyla yargı gücü kullanılmaktadır.

3.2. ALMANYA FEDERAL CUMHURİYETİ İSTİHBARAT TEŞKİLATLARI

Almanya Federal Cumhuriyeti'nin istihbarat teşkilatlarının demokratik denetimini ve hesap verebilirliğini incelemeden önce teşkilatların genel olarak görevlerini, yapısını, yasal dayanaklarını incelemek faydalı olacaktır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından iki parçaya bölünen Almanya'da batılı müttefiklerin özellikle ABD'nin kontrolünde Almanya Federal Cumhuriyeti ile SSCB'nin kontrolü altında olan Demokratik Almanya Cumhuriyeti kurulmuştur. ABD ve Sovyetler arasında cereyan eden Soğuk Savaş döneminin etkisiyle Alman topraklarında casusluk olayları sıkça meydana gelmekteydi. 1990'da Doğu Almanya'nın ortadan kalkması ve iki devletin birleşmesiyle Doğu Alman istihbarat teşkilatları ortadan kalkmış, geriye Federal Almanya'nın istihbarat teşkilatları kalmıştır (Yavuz, 2015: 149).

Ülkede federal seviyede görev yapan üç tane istihbarat teşkilatı bulunmaktadır. Teşkilatlar Şansölye ve Federal Bakanlar' dan oluşan Federal hükümete bağlı olarak görev yapar.

- Şansölye' ye bağlı olarak görev yapan dış istihbarat teşkilatı; *Federal İstihbarat Teşkilatı* (BND-Bundesnachrichtendienst),

⁹ Şansölye, özellikle devlet kademesinde veya üniversitelerde en yüksek veya yüksek mevkideki kişiler için kullanılan bir terimdir (<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/chancellor>, 2020). Almanya'da ve Avusturya'da hükümet başkanı, başbakanlık makamıdır.

- Federal İçişleri Bakanı'nın sorumluluğu altında iç güvenlik teşkilatı; *Federal Anayasa Koruma Teşkilatı* (BfV-Bundesamt für Verfassungsschutz),
- Federal Savunma Bakanı'nın sorumluluğunda iç askeri istihbarat teşkilatı; *Askeri Karşı İstihbarat Teşkilatı* (MAD-Militarischer Abschirmdienst).

Almanya Federal Cumhuriyeti istihbarat teşkilatları dış politika ve güvenlik ile ilgili konularda veya iktidarın ve karar alıcıların ihtiyaç duyduğu farklı alanlarda istihbaratın sağlanmasıyla görevlidir. Almanya' da istihbarat teşkilatlarının kolluk kuvvetleri yetkilerine sahip olmadığı, birbirinden bağımsız bir şekilde var olduğu bir düzen bulunmaktadır.

3.2.1. Federal İstihbarat Teşkilatı (BND – Bundesnachrichtendienst)

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD, Doğu Avrupa' da Sovyetlerin faaliyetlerini takip etmek ve Nazilerin suçlarının tespit edilip yargılanması amacıyla istihbarat birimi kurma ihtiyacı hissetmiştir. 1946' da ABD tarafından kendi kontrolleri altında ve çoğu Nazi döneminde orduda görev almış çalışanların oluşturduğu istihbarat birimi kurulmuştur (Krieger, 2010: 791). Teşkilatın Gehlen Örgütü olarak bilinmesine neden olan eski General Reinhard Gehlen 1956' da teşkilatın ilk başkanı olarak atanmasıyla varlığına resmiyet kazandırılmıştır. Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 1990' da Doğu ve Batı Almanya'nın birleşerek Almanya Federal Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla ülkenin dış istihbaratından sorumlu hale gelmiştir.

BND'nin varlığının, görevlerinin, özel güç ve yetkilerinin dayandığı bir takım yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Bunlar;

- Federal İstihbarat Teşkilatları hakkında Kanun,
- Federal İstihbarat Faaliyetlerinin Parlamento Tarafından Kontrol Edilmesine Hakkında Kanun,
- Federal Veri Koruma Kanunu,
- Federal Anayasayı Koruma Kanunu,
- Haberleşme, Posta ve Telekomünikasyonun Gizliliğinin Sınırlandırılması Hakkında Kanun (G 10 Kanunu),

- Federal Güvenlik Gözetimleri ve Gizli Bilgilerin Korunması Hakkında Kanun (www.bnd.bund.de, 2020).

Dış istihbarat teşkilatı olarak BND, Almanya Federal Cumhuriyeti için önemli olan dış işleri ve güvenlik ile ilgili konularda bilgi toplar ve Federal hükümet için kullanışlı hale getirir. Doğrudan Şansölye' ye bağlı olarak Almanya Federal Cumhuriyeti'nin çıkarları doğrultusunda erken uyarı sistemi olarak görev yapmaktadır (Heyer, 2007: 69). Kendi görev ve sorumlulukları dahilinde faaliyetleri ile ilgili Federal İç İşleri Bakanı'na da bilgi verebilir. Batılı birçok ülkenin aksine ayrı askeri istihbarat teşkilatı bulunmayan ülkede, BND orduyu yabancı istihbarat teşkilatlarından korumanın haricinde askeri istihbarat teşkilatlarında olması gereken birçok işlevini bünyesine dahil etmiştir (Krieger, 2010: 790)

Uluslararası terörizm, organize suç örgütleri, uluslararası silah ticareti, siber tehditler, göç, kaçakçılık, kara para aklama ile mücadele eden ve merkezi Berlin' de bulunan teşkilatın yaklaşık 6500 çalışanı bulunmaktadır (www.bnd.bund.de, 2020). BND' ye 2019 yılı için tahsis edilen bütçe 966.482.000 Euro iken bu rakam 2020 yılı için 977.883.000 Euro' dur (www.bundeshaushalt.de, 2020).

3.2.2. Federal Anayasa Koruma Teşkilatı (BfV-Bundesamt für Verfassungsschutz)

1950' de İçişleri Bakanlığı' na bağlı olarak kurulan 1975' e kadar çoğunlukla Nasyonal Sosyalizm ile mücadele etmeye odaklanan teşkilat, anayasanın ve demokratik değerlerin korunmasını amaçlamaktadır. Alman iç istihbaratı için vazgeçilmez nitelikte olan BfV, 1972 Münih Olimpiyatları'nda yaşanan Filistinlilerin terör saldırısı ve rehine fiyaskosu ardından terörizm ile mücadeleye ağırlık vermeye başlamıştır.

ABD istihbarat topluluğuna benzetmek gerekirse ABD'de dış istihbarat teşkilatı olarak CIA, iç istihbarat teşkilatı olarak FBI görev yapmakta iken, Almanya' da dış istihbarat için BND, iç istihbarat için ise BfV bulunmaktadır (Yavuz, 2015: 149). BfV' nin yapısı, görevleri, özel güç/yetkileri ve denetlenmesi birtakım kanunlar ile düzenlenmiştir. Bu kanunlar;

- Federal Anayasayı Korunma Kanunu,

- Federal İstihbarat faaliyetlerinin Parlamento tarafından kontrol edilmesine hakkında Kanun,
- Haberleşme, Posta ve Telekomünikasyonun Gizliliğinin Sınırlandırılması Hakkında Kanun (G 10 Kanunu),
- Federal Anayasayı Koruma Kanunu,
- Federal Güvenlik Gözetimleri ve Gizli Bilgilerin Korunması hakkında Kanun (www.verfassungsschutz.de, 2020).

Federal Anayasanın Korunması Kanunu'nun verdiği yetkiler ile görev yapan teşkilatın 16 eyalette bulunan LfV (Landesamt für Verfassungsschutz) adında yapılanması bulunmaktadır. Anayasayı korumak amacıyla İçişleri Bakanı' nın sorumluluğu altında iç güvenlik teşkilatı olarak görev yapar. Federal hükümetin iç güvenliğin sağlanması ile ilgili ihtiyaç duyduğu bilgileri toplar, analiz eder ve iletir (www.verfassungsschutz.de, 2020). Gizli bir şekilde bilgi toplaması, muhbir kullanması, gözetleme, görüntü ve ses kaydetmesi gibi yöntemleri kullandığı düşünüldüğünde istihbarat teşkilatı olarak adlandırılır (www.bfdi.bund.de, 2020).

Federal hükümete güvenliğin sağlanması için ihtiyaç duyduğu bilgileri sağlayan BfV, yabancı istihbarat teşkilatlarının Alman topraklarındaki faaliyetlerinin tespit edilmesi ve engellenmesi, sabotajlara karşı koyma, siber ve ekonomik güvenliğin sağlanması, radikal sol/sağ ve yabancı teröristler ile mücadele etmek üzerine kurulmuş farklı birimleri sahiptir.

Şekil 3.1: BfV Organizasyon Yapısı

Kaynak: (www.verfassungsschutz.de, 2020)

BfV' nin 2019 yılında parlamentoda kabul edilen bütçesi 421.964.000 Euro, 2020 yılı için ise 467.190.000 Euro' dur (www.bundeshaushalt.de, 2020).

3.2.3. Askeri Karşı İstihbarat Teşkilatı (MAD-Militarischer Abschirmdienst)

Askeri karşı istihbarat birimi olan MAD, Almanya Federal Cumhuriyeti' nin 1956' da Silahlı Kuvvetleri (Bundeswehr) kurmasıyla birlikte Silahlı Kuvvetlerin İç Güvenliği bölümü olarak tesis edildi (Yavuz, 2015: 149). Devam eden süreç içerisinde birtakım yasal ve yapısal değişiklikler ile günümüzdeki haline geldi. 1991' de ilk kez sivil bir başkan atanan teşkilata, bu tarihten itibaren genellikle sivil yöneticiler başkanlık

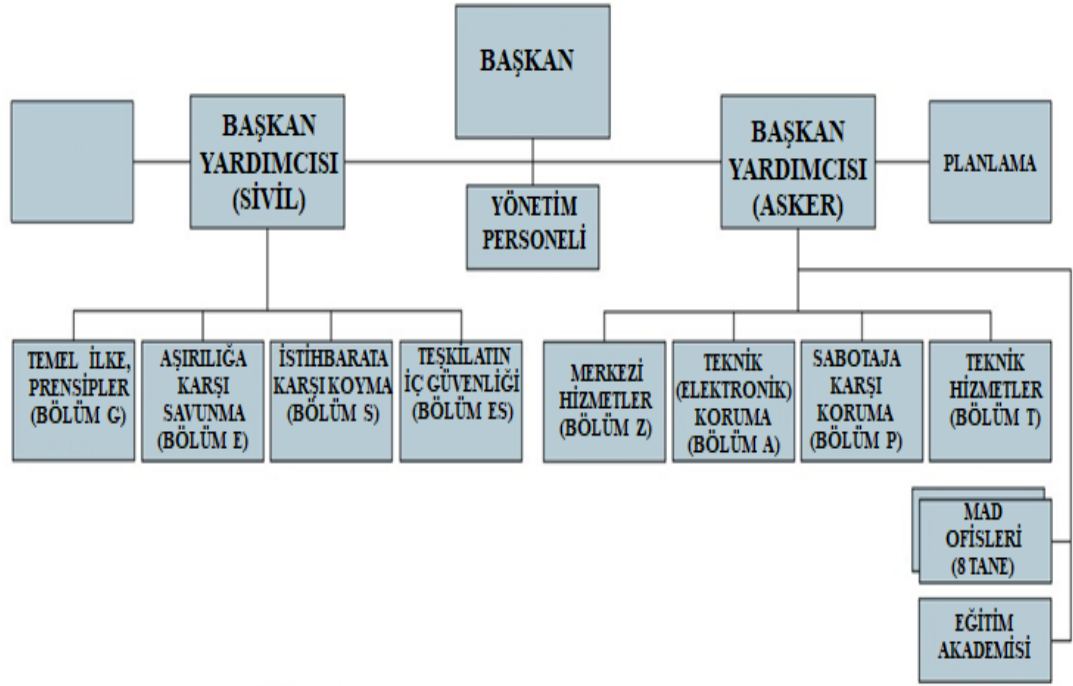
yapmaktadır.¹⁰ Sivil şahıslar ile ilgili faaliyet yürütmeyen MAD askeri karşı istihbarattan sorumlu olarak Federal Savunma Bakanlığı' na bağlı görev yapar.

- Federal Anayasayı Korunma Kanunu,
- Askeri Karşı İstihbarat Hakkında Kanun,
- Federal Güvenlik Gözetimleri ve Gizli Bilgilerin Korunması hakkında Kanun yasal çerçevesinde yurtiçi ve yurtdışında bilgi toplar ve değerlendirir (www.bundeswehr.de, 2020).

Silahlı kuvvetler mensuplarından kaynaklanan veya doğrudan silahlı kuvvetlere yönelmiş; radikal ve güvenlik açısından tehdit oluşturabilecek faaliyetler veya yabancı ülkelerin istihbarat teşkilatlarının faaliyetleri hakkında bilgi toplar (www.bfdi.bund.de, 2020). Ayrıca yurtdışında özel görevler için konuşlandırılan birlikleri korumak, görevlere hazır olmalarını sağlamak gibi çalışma alanları da bulunmaktadır. 2007 yılı Kasım ayında yapılan birtakım değişiklikler ile güvenlik ile ilgili geniş çapta istihbarat üretme kapasitesine sahip ZNBw (Askeri İstihbarat Merkezi)' yi kapatmak zorunda kalan teşkilat, BND' ye bağımlı hale gelmiştir (Krieger, 2010: 790).

¹⁰ 1991' den bu yana teşkilata asker başkan olarak sadece, 2008-2010 arası görev yapan General Georg Freiherr von Brandis atanmıştır.

Şekil 3.2: MAD Organizasyon Yapısı

Kaynak: (www.bundeswehr.de, 2020).

2019 yılında ilk kez yıllık olarak faaliyetlerini, yapısını anlatan bir rapor yayınlayan Almanya genelinde 8 bölgede yer alan teşkilatlanması ve yaklaşık 1500 personeliyle görev yapan MAD' a 2019 yılı için tahsis edilen bütçe 113.251.923 Euro dur.

3.3. ALMANYA FEDERAL CUMHURİYETİ İSTİHBARAT TEŞKİLATLARININ HESAP VEREBİLİRLİĞİ VE DEMOKRATİK DENETİMİ

Almaya Federal Cumhuriyeti istihbarat teşkilatlarının hesap verebilirliğinin ve denetiminin sağlanmasında geçmişte yaşanan kötü tecrübeler etkili olmuştur. Nazi döneminde siyasi iktidarın istihbarat teşkilatlarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanması bu alanda kapsamlı ve detaylı düzenlemeler yapmalarına neden olmuştur. Teşkilatlara kolluk kuvvetlerinin yetkilerini vermeyerek net bir ayrıma giden ülkede özellikle parlamento denetimi etkin bir şekilde kullanılmaya çalışılmaktadır. Alman istihbarat teşkilatlarının denetimi birden fazla yapının farklı işlevleri denetlemesi

sebebiyle, *harmanlanmış* veya *çok yönlü* denetim sistemi olarak nitelendirmek mümkündür (Farson, 2012: 33).

3.3.1. Yürütme Organı Denetimi

Almanya Federal Cumhuriyeti istihbarat teşkilatlarının her biri bağlı bulunduğu federal bakanlığın kontrolü ve denetimi altındadır. Her teşkilat için bakanlıkların ayrı ayrı sorumluluğu olmasının yanında Federal İstihbarat Teşkilatları Koordinatörü bulunmaktadır. İstihbarat teşkilatlarının birbirleri arasındaki ve diğer kurumlarla, teşkilatlarla koordinasyonundan ve iş birliğinden sorumludur (www.bundesregierung.de, 2020). Koordinatörün, istihbarat teşkilatlarının faaliyetleri, bütçe yapıları, personeli ile ilgili bilgilere ve doğrudan teşkilatların başkanlarına ulaşma hakkı vardır (RAND, 2005: 26).

Doğrudan Şansölyelik makamına bağlı BND' nin faaliyetlerinin uygunluğu, yasallığı ve yerindeliği federal istihbarat teşkilatlarının koordinasyonundan sorumlu Bölüm 7 tarafından denetlenir (www.bnd.bund.de, 2020). BfV, Federal İçişleri Bakanlığı' nın, MAD ise Federal Savunma Bakanlığı' nın denetimi altındadır.

BfV yıllık olarak hazırladığı ve internet sitesi üzerinden yayınladığı raporlar¹¹ ile tespit ve değerlendirmelerini, takip ettikleri faaliyetleri kamuoyu ile paylaşmaktadır. İlk defa 2019 yılı için yıllık olarak hazırladıkları raporu¹² kamuoyu ile paylaşan MAD, raporunda organizasyon yapısı, faaliyetleri hakkında bilgiler paylaşmıştır.

3.3.2. Parlamento Denetimi

Almanya Federal Cumhuriyeti istihbarat teşkilatlarının parlamento tarafından denetimi birden fazla yapının katılımıyla gerçekleşmektedir. Bu yapılar denetim ve hesap verebilirliğin farklı boyutlarını ele alırlar. Farklı bir denetim düzenine tabi Alman istihbarat teşkilatlarının faaliyetleri federal veya eyalet kolluk kuvvetlerinin faaliyetleri ile karıştırılmaması gerekmektedir (Miller, 2016: 259).

¹¹ Bkz. <https://www.verfassungsschutz.de/de/oeffentlichkeitsarbeit/publikationen>

¹² Bkz. <https://www.bundeswehr.de/de/mad-jahresbericht-2019-250908>

Özel olarak oluşturulmuş Parlamento Kontrol Organı, G 10 Komisyonu gibi yapıların yansira spesifik bütçe denetimi yapan Güven Organı da bulunmaktadır. Özel yapıların kurulması teşkilatları genel olarak parlamento denetiminden muaf bırakmaz. Örneğin BfV, Federal İçişleri Bakanlığı' nın faaliyetlerini denetlemekle görevli İçişleri Komitesi' nin (www.verfassungsschutz.de, 2020), MAD ise Federal Savunma Bakanlığı' nın faaliyetlerini denetlemekle görevli Savunma Komitesini' nin (www.bundestag.de, 2020) de denetimine tabidir.

Almanya Federal Cumhuriyeti Anayasası 44. Maddesine göre parlamento tarafından soruşturma komisyonları kurulabilir (www.gesetze-im-internet.de, 2020), teşkilatlar bu komisyonların, farklı özel komisyonların veya bireysel olarak parlamenterlerin denetiminin konusu haline gelebilirler. Örneğin 2013 yılında patlak veren NSA skandalını¹³ soruşturmak üzere parlamento bünyesinde 20 Mart 2014'te bir soruşturma komisyonu kurulmuştur. BND'nin, NSA'nın faaliyetlerine yardımcı olduğu iddialarını araştırmakla görevli komisyonun görev kapsamı zamanla genişlemiş (Töpfer, 2017: 21) çalışmaları yaklaşık üç yıl sürmüştür. Komisyon Federal Şansölyelik makamının BND'nin sinyal istihbaratı çalışmaları üzerindeki gözetiminin zayıf olduğu gibi birtakım tespitlerde bulunmuştur.

Çalışmamızda istihbarat teşkilatlarının denetlenmesinde kendilerine özel görevler verilmiş, farklı yetki ve yapıları olan mekanizmaları ele alacağız.

3.3.2.1. Parlamento Kontrol Organı (Parlamentarisches Kontrollgremium – PKGr)

Almanya' da federal istihbarat teşkilatlarının faaliyetlerini ve bu faaliyetlere ilişkin olarak hükümeti Parlamento Kontrol Organı denetler. İlk defa yasal düzenlemeye 1978 yılında sahip olan organ, başlangıçta Parlamento Kontrol Komisyonu (Parlamentarische Kontrollkommission-PKK) adı ile kurulmuş, 1999' da şimdi kullanılan adını almıştır (www.bundestag.de, 2020).

Geçmişte yaşanan bazı skandallar ve soruşturmalar, istihbarat teşkilatlarının parlamenter denetimi ile ilgili sonuçlar ortaya çıkarmış ve bir dizi yasal değişiklik yapılmıştır. Terörizm ile savaş konusunda BND' nin faaliyetlerini soruşturmakla

¹³ Edward Snowden'ın ifşa ettiği ve Wikileaks tarafından yayınlanan belgelerle NSA'nın Avrupa'da aralarında birçok üst düzey devlet görevlilerinin de bulunduğu kişileri dinlediği ortaya çıkmıştır (www.dw.com, 2020).

görevli komisyon, raporunda Parlamento Kontrol Organı' nın etkinliğinin artırılması gerektiğini belirtmiştir, yapılan değişiklikler ile organ anayasal güvenceye kavuşmuştur (Hegeman, 2018: 182). Federal İstihbarat Faaliyetlerinin Parlamento Denetimine İlişkin Kanun ve Parlamento İç Tüzüğü çerçevesinde görev yapan organın varlığı 2009 yılından itibaren Anayasanın 45. Maddesi ile güvence altına alınmıştır.

Her seçim döneminde parlamentonun kendi üyeleri arasından seçtiği organın dokuz üyesi bulunmaktadır. Organın üyeleri kendi aralarından bir başkan ve başkan yardımcısı seçerler. Parlamento Kontrol Organı' nın çalışma prosedürüne göre eğer organın başkanı iktidar partisinin üyesi ise yardımcısı muhalefet partilerinden olmak zorundadır (www.bundestag.de, 2020). Üyelerin görevi kendileri istifa etmedikçe, hükümet içinde herhangi bir görev almadıkça veya parlamento üyesi olarak kaldıkça devam eder. Edward Snowden' ın açıkladığı bilgiler, Nasyonel Sosyalist Yeraltı (NSU) örgütünün işlediği cinayetler¹⁴ ile ilgili skandalların ifşa olmasıyla istihbarat teşkilatlarının hesap verebilirliği ile ilgili tartışmalar başlamış, 2009 yılında yapılan reformların yetersiz kaldığı ortaya çıkmıştır. Parlamento Kontrol Organı 2013 yılı aralık ayında, organın istihbarat teşkilatları üzerindeki yetkilerinin artırılması gerektiğini bildiren raporu yayınlamış (Hegeman, 2018: 182), 21 Ekim 2016 tarihinde kabul edilen yasal reformlar ile Parlamento Kontrol Organı Daimî Temsilciliği yapısı oluşturulmuştur. Tam zamanlı görev yapan ve kendisine yardımcı olacak diğer çalışanları ile hareket eden daimî temsilci, organın istihbarat teşkilatlarını ve hükümeti denetlemesinde yardımcı olacak niteliktedir (www.bundestag.de, 2020). Daimî temsilci, organın teklifi üzerine Parlamento Başkanı tarafından beş yıllığına atanır.

Federal İstihbarat Faaliyetlerinin Parlamento Denetimine İlişkin Kanun' un 3. Bölümündeki maddelere göre; En az her üç ayda bir toplanması gereken organın üyeleri herhangi bir konu hakkında bilgilendirilmek isteyebilir veya organı toplantıya çağırabilirler (www.gesetze-im-internet.de, 2020).

Parlamento denetiminin etkin olabilmesi için görev alanının geniş ve kapsamlı olması oldukça önemlidir. Genel olarak parlamento denetimi istihbarat operasyonları, politikaların uygulanması ve bütçe konuları üzerinde denetim gerçekleştirebilir. Organ bu anlamda kapsamlı bir görev alanına sahiptir. Hükümet genel olarak istihbarat

¹⁴ Almanya'daki göçmenlere özellikle Türk şahıslara karşı faaliyet gösteren aşırı sağcı ve ırkçı Neonazi silahlı grubun, 2007-2010 yılları arasında sekizi Türk toplam on kişiyi öldürdüğü seri cinayetlerdir.

faaliyetleri ile ilgili organı bilgilendirmesi gerekmektedir. 2016 yılında yapılan yasal reformlar ile bazı konular özel olarak vurgulanmıştır. Bu konular;

- İç ve dış güvenlik tehditlerinde meydana gelen değişiklikler,
- Teşkilatların görevlerini yerine getirmede gösterdikleri performans,
- Siyasi olarak tartışma yaratabilecek veya kamuoyunun ortaya çıkardığı konulardır (Töpfer, 2017: 4).

Teşkilatların posta ve iletişimin gözetlenmesi konusunda da yetkileri bulunmaktadır. Bireysel davalar üzerinden bu denetimi gerçekleştirmemekte, hükümet tarafından hazırlanan periyodik raporlar aracılığı ile bu konuyu denetlemektedir (Heyer, 2007: 71). G-10 Komisyonunun üyelerinin seçilmesi organın önemli görevlerindendir.

Hükümet ve federal istihbarat teşkilatları, organın talep etmesi halinde bütün resmi bilgi ve belgeleri gerekirse orijinal şekli ile organa vermekle yükümlüdür (www.gesetze-im-internet.de, 2020). Organ istihbarat teşkilatlarının veya hükümetin çalışanları ile istedikleri zaman görüşebilir, bilgi talep edebilir, çalışma ofislerini ziyaret edebilir. Bazı durumlarda ise hükümet, organın bu taleplerini reddedebilir. Organın talebi hükümetin siyasi sorumluluğuna ilişkin, istihbarat kaynaklarını deşifre edecek nitelikte veya kişisel hakların korunmasına zarar verebilecek ise hükümet bu bilgilerin verilmesini engelleyebilir (Richardson ve Gilmour, 2016: 105). Ancak hükümet bu durumların gerçekleşmesi halinde uygun tedbirler alarak organı bilgilendirmelidir (www.gesetze-im-internet.de, 2020).

Her seçim döneminin ortasında ve sonunda genel faaliyetlerine ilişkin rapor yayınlayan organ, üçte iki çoğunluğun sağlanmasıyla bu raporların kamuoyu ile paylaşılmasına karar verebilir. Bunun yanı sıra G-10 kanunun uygulanması, Anti Terörizm Kanunu veya spesifik olaylara ilişkin çok sayıda raporu¹⁵ kamuoyu ile paylaşmaktadır. Organın rapor yayınlama görevi oldukça geniştir ve bu gücünü kendi siyasi mesajını yaymak amacıyla kullanmaktadır (Hegeman, 2018: 183).

Organ yılda bir kez federal istihbarat teşkilatlarının başkanlarını kamuoyuna açık bir toplantıya çağırır (www.gesetze-im-internet.de, 2020). Örneğin, 2019 yılında

¹⁵Bkz. https://www.bundestag.de/ausschuesse/weitere_gremien/parlamentarisches_kontrollgremium/be_richte

üçüncü kez gerçekleşen toplantıda teşkilat başkanları aşırı sağ faaliyetler, islamı istismar eden terörizm ve silahlı kuvvetler içindeki aşırı sağ hareketler hakkında değerlendirmeler yapmış, birtakım yasal düzenlemeler için taleplerde bulunmuş ve parlamenterlerin sorularına cevap vermişlerdir. Yaklaşık üç saat süren toplantının video kayıtları parlamentonun internet sitesinde yayınlanmıştır.¹⁶

Organın ihtiyaç duyduğu insan kaynağı ve materyaller parlamento tarafından karşılanır. Organ, hükümete danıştıktan sonra ve en az üçte ikisinin talep etmesiyle özel olayların soruşturulması için kendisine yardımcı olacak bir uzman görevlendirebilir (Heyer, 2007: 72). Üyeler hükümete danıştıktan sonra ve organın onayı ile parlamento grubunun çalışanlarını organda çalışma yapmak üzere görevlendirebilir.

Demokratik denetimin ve hesap verebilirliğin sağlanmasında karşılaşılan engellerden birisi de teşkilat çalışanlarının karşılaştıkları illegal durumlar veya bildirmek istedikleri konular ile ilgili alternatif yolların olmayışı, çalışanların bu konuda kendilerini güvende hissetmeyişleridir. Bu konu ile ilgili bazı adımlar atılmış ve yasal değişiklikler yapılmıştır. Teşkilat çalışanlarının resmi kanalları kullanmak zorunda kalmadan doğrudan organa ulaşabilmesinin ve bu hareketleri sebebiyle disiplin soruşturması geçirmemesinin veya kötü muameleye tabi tutulmaması (De With ve Kathmann, 2011: 219) sağlanmıştır.

Federal hükümet ile organ arasında anlaşmazlık ortaya çıkması durumunda hükümetin veya organın üçte ikisinin talebiyle Federal Anayasa Mahkemesi anlaşmazlık ile ilgili karar vermeye yetkilidir (www.gesetze-im-internet.de, 2020).

3.3.2.2. G 10 Komisyonu (G 10 Kommission)

Parlamento denetiminin genel nitelikte komite/komisyonlar tarafından gerçekleştirilmesinin yanı sıra uzman bir yapı tarafından da gerçekleştirilmesi mümkündür. G 10 komisyonu parlamento tarafından atanmasına rağmen politik denetimden çok yargısal denetim gerçekleştirmektedir (Richardson ve Gilmour, 2016: 105). Yarı-yargısal nitelikte olan G 10 Komisyonu federal istihbarat teşkilatlarının,

¹⁶Bkz. https://www.bundestag.de/ausschuesse/weitere_gremien/parlamentarisches_kontrollgremium#url=L2Rva3VtZW50ZS90ZXh0YXJjaGl2LzIwMTkva3c0NC1wYS1wYXJsYW1lbnRhcmllZlY2hlLWtVbnRyb2xsZ3JlbW11bS02NjAzNTA=&mod=mod537942

Almanya Federal Cumhuriyeti Anayasası' nın 10. Maddesi ile güvence altına alınan iletişimin ve haberleşmenin gizliliğine müdahalelerinin gerekliliğine ve yerindeliğine karar veren bağımsız bir yapıdır.

1963 yılında BfV' nin müttefik kuvvetlerin istihbarat teşkilatlarına Alman vatandaşların telefon ve posta iletişimine geniş çapta müdahalelerine yardım ettiğinin ortaya çıkmasıyla, bu yetkiyi yurtiçinde BND' ye veren yasal düzenleme yapılmıştır (RAND, 2005: 27). 1971' de bu yetkilerin kontrolü Şansölye Ofisi' ne, denetlenmesi ise G 10 komisyonuna bırakılmıştır. G 10 komisyonu;

- Haberleşme, Posta ve Telekomünikasyonun Gizliliğinin Sınırlandırılması Hakkında Kanun (G 10 Kanunu),
- Federal Anayasanın Korunması hakkında kanun,
- Askeri Karşı İstihbarat Kanunu,
- Federal İstihbarat teşkilatı Kanunu,
- G 10 Komisyonu çalışma tüzüğü yasal dayanakları ile görev yapar (www.bundestag.de, 2020).

Komisyon yargısal nitelikte görev yapabilecek bir başkan, üç değerlendirme üyesi ve toplantılara katılma, soru sorma ve konuşma hakkında sahip dört yedek üye olmak üzere toplam sekiz kişiden oluşmaktadır (De With ve Kathmann, 2011: 222). Parlamento üyesi olmak zorunda olmayan komisyon üyeleri, Parlamento Kontrol Organı tarafından Federal Hükümete danıştıktan sonra seçilmelerine karşın görevlerini bağımsız bir şekilde herhangi bir talimat almadan yerine getirirler.

Ayda en az bir kere toplanması gereken komisyon, Parlamento Kontrol Organı' nın onayı ile kendi prosedürünü belirleyebilir (www.gesetze-im-internet.de, 2020). Komisyon ve Parlamento Kontrol Organı istihbarat faaliyetlerinin denetlenmesine ilişkin konularda düzenli olarak toplantı yaparlar.

G 10 kanunu istihbarat teşkilatlarına, demokratik düzeni tehdit eden tehlikelerin varlığı, federal veya eyalet devletlerinin güvenliğini etkileyecek durumlar veya Almanya' da konuşlanmış NATO üyesi ülkelerin birliklerinin güvenliğinin sağlanması amacıyla bireysel veya toplu halde iletişime müdahale hakkı tanımaktadır. Bakanlığın yazılı talebi ile tedbiri değerlendiren komisyon elde edilmek istenen amaç ile tedbirin uygunluğu ve gerekliliği hakkında karar verir. Ayrıca komisyonun önemli görevlerinden birisi de bu müdahaleler sonucunda elde edilen kişisel verilerin

depolanması ve analiz edilmesi ile ilgili uygulamaların denetlenmesidir (Muiznikes, 2015: 15). Tedbirler acil durumlar haricinde komisyonun onayı olmadan uygulanamaz. Acil durumlarda ise tedbirin uygulanması için yirmi dört saat içinde komisyona başvurulmaz ise elde edilen veriler otomatik olarak silinir veya komisyon tedbiri gerekli bulmadığı durumda bakanlık tedbiri hemen iptal eder (www.gesetze-im-internet.de, 2020). Dış istihbarattan sorumlu BND'nin görevini yerine getirebilmesi için toplu olarak iletişime müdahale yetkisi verilmiştir. Teşkilatın iletişimin ve haberleşmenin toplu olarak takip edilmesi, gözetlenmesi taleplerinin uygunluğuna da komisyon karar verir. Ayrıca komisyonun, teşkilatların uyguladığı bu tedbirlerden etkilendiğini düşünen kişilerin şikayetlerini ele almak gibi bir görevi de vardır (Hutton, 2012: 99).

İletişime müdahale tedbirinin, sürecin sona ermesi, komisyonun uygun bulmaması veya teşkilatın tedbire daha fazla ihtiyaç duymaması gibi durumlar sonucunda bitmesi halinde hakkında tedbir uygulanan kişi bilgilendirilir. Ancak bilgilendirilme yapılması ile elde edilmesi hedeflenen amaçların tehlikeye düşebilme ihtimalinde bu bilgilendirme on iki aya kadar ertelenebilir (www.gesetze-im-internet.de, 2020). Bu sürecin sonunda tekrar ertelemeye ancak komisyon karar verebilir.

Komisyonun ihtiyaç duyduğu materyaller, teknik personel parlamento tarafından karşılanır ve bu ihtiyaçların karşılanmasında Parlamento Kontrol Organı'ndan ayrı olarak planlanmaktadır. G 10 kanunu ile komisyon, istihbarat teşkilatlarının iletişime müdahale talepleri ile ilgili bütün belgeleri inceleme ve istedikleri zaman teşkilatların bütün çalışma ofislerini ziyaret etme haklarına sahiptir (www.gesetze-im-internet.de, 2020).

Teşkilatların iletişime müdahale taleplerinin çeşitleri, kapsamı ile ilgili parlamentoya yıllık olarak hazırladıkları raporları sunarlar. Teşkilatlar ise uygulamak istedikleri tedbirler, tedbir uyguladıkları kişilere karşı bildirimleri içeren raporlarını aylık olarak komisyona iletirler. Parlamento Kontrol Organı'nın 24 Haziran 2020 tarihinde G 10 kanunun 2018 yılı uygulamaları için hazırladığı raporda¹⁷; 2018 yılında, G 10 Komisyonu'nun onayı ile BfV, BND ve MAD yılın ilk yarısında 106 ve ikinci yarısında ise 116 bireysel müdahale talebi uygulamıştır. Müdahale talepleri

¹⁷ <https://dip21.bundestag.de/dip21/btd/19/203/1920376.pdf>

çoğunlukla İslam'ı istismar eden terörizm ile ilgilidir. Buna karşılık, 2017 yılında müdahale talepleri yılın ilk yarısında 143 ikinci yarısında 133 tür.

Tablo 3.1: 2018 Yılında Uygulanan Bireysel Tedbirler

	2018 İlk 6 Ay	2018 İkinci 6 Ay
BfV	83	99
BND	18	15
MAD	5	2

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Raporda uygulanan tedbirler sonucunda etkilenen kişilerin sayısı, gözetime alınan iletişim sayısı, İslam'ı istismar eden terörizm, aşırı sol/sağ veya siber tehditler gibi spesifik olarak müdahale talepleri sayısal olarak ifade edilmektedir.

Tablo 3.2: 2018 Yılında Uygulanan Bireysel İletişime Müdahale Tedbirlerinin Sebepleri

	İslamı İstismar Eden Terörizm	Aşırı Sağ	Yabancı Düşmanlığı	Karşı İstihbarat Faaliyetleri	Siber Tehditler
BfV	78	12	12	80	X
BND	32	X	X	X	1
MAD	2	X	X	5	X

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Raporda BND' nin toplu olarak iletişimin, haberleşmenin gizliliğine müdahale faaliyetlerine veriler de paylaşılmaktadır. Örneğin BND 2018 yılında; İslam'ı istismar eden terörizm ile ilgili 8.644, konvansiyonel silahlanma ile ilgili 327, kaçakçılık ile ilgili 122, siber güvenlik ile ilgili ise 263 arama terimini toplu olarak veri elde etmek için kullanmıştır.

3.3.2.3. Güven Organı (Vertrauensgremium)

Parlamenteerler, istihbarat teşkilatlarının bütçelerini denetlemek amacıyla bütçe komisyonlarını veya teşkilatları denetlemek amacıyla oluşturulan yapıları kullanabilirler. Üçüncü seçenek ise sadece istihbarat teşkilatlarının bütçelerini denetlemek için oluşturulmuş mekanizmalardır. Güven Organı bu amaçla oluşturulmuş yapılardandır.

Federal Bütçe Kanunu'nun 10. Maddesi ile yasal dayanağa sahip olan organ Federal Parlamento Bütçe Komitesi'nin parçası olarak görev yapar. Güven organının ana görevi, yıllık bütçenin hazırlanması sırasında federal istihbarat teşkilatlarının ekonomik planlarına karar vermek ve yıl boyunca tahsis edilen bütçenin nasıl kullanıldığını izlemektir (Richardson ve Gilmour, 2016: 108).

Bir seçim dönemi için parlamento tarafından seçilen ve toplam on kişiden oluşan organ parlamentodaki bütün partilerin temsilcilerinden oluşur (De With ve Kathmann, 2011: 225). Parlamento Kontrol Organı'nın daimî temsilcisi Güven Organı'nın toplantılarına katılır.

Organın istihbarat teşkilatlarının bütçelerinin hazırlanması ve denetlenmesi süreci;

- Yürütme organı her bir istihbarat teşkilatı için detaylı bütçeyi sunar,
- Güven Organı ilgili bakanlık yetkilileri ve teşkilatların yöneticileri ile toplantı düzenlerler,
- Güven Organı Parlamento Kontrol Organı'na danışır,
- Organ bütçe tasarısı üzerinde uygun gördüğü değişiklikleri yapar ve yürütme organına geri verir,
- Organın başkanı her teşkilat için belirlenen toplam miktarı, Parlamento Bütçe Komitesine bildirir. Bütçe komitesi bu miktarları tasarıya dahil eder,
- Parlamento Genel Kurulu bütçe üzerinde oylama yapar (Wills, 2012: 163).

Federal Bütçe Kanunu organın bilgi ve belgelere erişimi, uzman görevlendirmesi, teşkilat çalışanlarının doğrudan organla temas kurabilmesi,

Çalışanları ve ihtiyaçlarının karşılanması, parlamentoya raporların sunulması konusunda aynı hakları tanımıştır (www.bundesfinanzministerium.de, 2020).

3.3.4. Yargı Denetimi

Almanya Federal Cumhuriyeti'nde istihbarat teşkilatları da bütün kurumlar gibi yargı denetiminin kapsamındadır. Özgür demokratik düzenin sağlanmasının gereklerinden olan yönetimin yasallığı, mahkemelerin bağımsızlığı gibi prensipler çerçevesinde bağımsız mahkemeler teşkilatların faaliyetlerini denetleyebilir (www.verfassungsschutz.de, 2020). Alman istihbarat kanunları yargı denetimine ABD rneğinde olduğu gibi önleyici kontrol imkânı tanımamakta, bu durum Alman istihbarat yapısında boşluk oluşturmaktadır (Wetzling, 2017: 7).

Örneğin, Almanya Federal Anayasa Mahkemesi 19 Mayıs 2020' de, BND' nin yurtdışında yabancı şahısların telekomünikasyon ve internet trafiğinin gzetlenmesinin Federal Anayasa' nın bazı kısımlarını ihlal ettiğine dair karar vermiştir (www.reuters.com, 2020). Mahkeme ilk defa yabancı gazetecilerin ve Sınır Tanımayan Gazeteciler kuruluşunun şikayetleri zerine BND' nin toplu olarak uluslararası iletişim trafiğini gözetlemesi hakkında karar vermiştir. Mahkeme kararında; BND' nin kişisel hak ve özgürlüklerin korunmasının yabancı şahısları ve yurtdışını da kapsadığını belirtir. BND' nin bu yetkisini kullanma isteğinin açık bir şekilde tanımlanması, yabancı istihbarat teşkilatları ile paylaşma uslleri gibi hususlar hakkında açıklamalar yapmıştır. Son olarak bağımsız, görev kapsamı geniş, personel ve ekipmanı temin edilmiş, istediği zaman teşkilatları yüz yüze denetleyebilecek denetim mekanizması kurulması gerektiğini belirtmiş ve 31 Aralık 2021' e kadar yeni yasal düzenleme yapılması gerektiğine hükmetmiştir (www.bundesverfassungsgericht.de, 2020).

3.3.4.1. Bağımsız Organ (Unabhngiges Gremium)

2016 ncesinde BND' nin yabancı şahıslara yönelik sinyal istihbaratı faaliyetlerinin büyük kısmı, yargı veya parlamento denetimi gibi bağımsız bir yapının denetiminden muaftı (Wetzling, 2017: 9). 31 Aralık 2016 tarihinde Federal İstihbarat Teşkilatı

Kanunu' na birtakım yenilikler getiren yasal değişiklik ile BND' nin toplu olarak iletişim ve internet trafiğini gözetlemesini denetleyecek Bağımsız Organ kurulmuştur.

Federal İstihbarat Teşkilatı Kanunu' ile BND, Almanya' nın iç ve dış güvenliğini etkileyecek tehditlerin varlığı halinde, güvenlik ve dış politikasını ilgilendirebilecek önemli durumlarda Federal Şansölyelik' in talebiyle yurtdışında yabancılara ait toplu olarak iletişimi gözetleyebilir (www.gesetze-im-internet.de, 2020).

Şansölyeliğin talebini yasallık ve yerindelik yönünden inceleyen organ, talep ile ilgili kararını verir. Ayrıca organ bu tedbirlerin özel hayatın gizliliğini ihlal edip etmediğini istediği zaman denetleyebilir (www.gesetze-im-internet.de, 2020).

Bağımsız bir şekilde herhangi bir talimat almaksızın görevlerini yapan organ; bir başkan, iki değerlendirici üye ve üç yedek üyeden oluşmaktadır. Başkan ve bir üye Federal Adalet Divanı' nda hâkim, diğer üye ise Federal Adalet Divanı' nda Federal Savcı, yedek üyelerden ikisi Federal Adalet Divanı' nda hakim, birisi Federal Adalet Divanı' nda Federal Savcı olacak şekilde oluşur (www.gesetze-im-internet.de, 2020). Federal Adalet Divanı' nın başkanı ve savcısının önerisi üzerinde hükümet tarafından altı yıllığına seçilirler (Wetzling, 2017: 6).

Her üç ayda bir toplanan organ oy çokluğu ile karar alır ve faaliyetleri ile ilgili Parlamento Kontrol Organı' nı bilgilendirir.

3.3.5. Diğer Denetim Organları

Almanya Federal Cumhuriyeti istihbarat teşkilatlarının hesap verebilirliği de demokratik denetiminin sağlanması amacıyla yasama, yürütme ve yargı organlarının denetim mekanizmaları haricinde de oluşturulan yapılar da mevcuttur.

3.3.5.1.Federal Veri Koruma ve Bilgi Edinme Özgürlüğü Komisyoneri (Bundesbeauftragter für den Datenschutz und die Informationsfreiheit)

Federal Veri Koruma ve Bilgi Edinme Özgürlüğü Komisyoneri, genel olarak Federal Veri Koruma Kanunu, Genel Veri Koruma Yönetmeliği veya verilerin korunması ile ilgili diğer yasal düzenlemelerle belirlenen yükümlölüklerin yerine getirilip getirilmediğini federal seviyede denetlemekle görevlidir.

Kurum sadece istihbarat teşkilatlarını denetlemez. Farklı birçok yapı denetimin konusu haline gelebilir. İstihbarat teşkilatlarının elde ettiği verilerin korunması konusunda teşkilatların uygulamalarını denetler (www.verfassungsschutz.de, 2020). Komisyoner kendiliğinden çalışma başlatabileceği gibi kişisel verilerinin kullanılmasında haklarının ihlal edildiğini düşünen vatandaşların şikayetleri üzerinde de çalışabilirler (De With ve Kathmann, 2011: 227). Kişisel haklarının ihlal edildiğini düşünen şahısların başvuruları üzerine inceleme yapabilmesi yönüyle ombudsmanlık işlevi de bulunmaktadır (www.bfdi.bund.de, 2020).

1978’de kurulan yapının komisyoneri, Federal Hükümetin önerisi üzerine Parlamento tarafından beş yıllığına seçilir (www.bfdi.bund.de, 2020). Yüksek federal otorite olarak bağımsız bir şekilde görev yapan kurumun federal seviyede denetim görevi bulunmaktadır. Organizasyon yapısında BND için ayrı, BfV ve MAD için ise ayrı bir departman bulunmaktadır (www.bfdi.bund.de, 2020).

Kurumun varlığı, görev ve yetkileri Federal Veri Koruma Kanunu ve Genel Veri Koruma Yönetmeliği ile belirlenmiştir (www.bfdi.bund.de, 2020). Federal Veri Koruma Kanunu ile federal kurumlar, telekomünikasyon şirketleri Komisyonere ve çalışanlarına görevini yerine getirmesinde yardımcı olmak zorundadır. Komisyoner bütün belgelere, verilerin sağlandığı veya saklandığı programlara, çalışma ofislerine erişim hakkına sahiptir (www.gesetze-im-internet.de, 2020).

Komisyoner 21 Eylül 2016 yılında çalışmalarına ilişkin yayımladığı raporunda, BND’ nin yabancı istihbarat teşkilatlarının sağladığı verileri ve müşterek veri tabanlarına BND’ nin paylaşımlarını komisyonun denetimine açmayı reddettiğini, kurumun daha kapsamlı yetkilere sahip olması gerektiğini belirtmiştir (www.bfdi.bund.de, 2020).

3.3.5.2. Federal Sayıştay (Bundesrechnungshof)

Bütün demokratik ülkelerde bağımsız olarak görev yapan, istihbarat teşkilatları da dahil olmak üzere kamu harcamalarını denetleyen Sayıştay kurumları bulunmaktadır. Almanya Federal Sayıştay’ı istihbarat teşkilatlarının da dahil olduğu federal hükümetin bütün yapılarını incelemek ile görevlidir. Yüksek denetleme kurumu olarak görev yapan kurum, teşkilatların yıllık harcamalarını, ekonomik planlarını denetler.

Bütçenin uygun bir şekilde harcanıp harcanmadığına, kaynakların verimli yönetilip yönetilmediği üzerine karar verir.

Federal Sayıştay Hakkında Kanun 9. ve 19. Maddeleri ile Federal Bütçe Kanunu' nun 10. Maddesi; gizliliğin sağlanması gereken durumlarda ikili veya üçlü yapılar (Zweier und Dreierkollegium) ile denetimin yapılması gerekliliğini düzenlemektedir (www.gesetze-im-internet.de, 2020). Federal Sayıştay Başkan veya Başkan yardımcısı, istihbarat teşkilatlarının bütçelerini denetlenmesi ile ilgili görevlendirilen departmanın başkanı ve denetlemekle görevli direktörün katılımıyla oluşan yapı teşkilatların bütçelerinin harcanmasını denetler.

Federal Sayıştay diğer denetim raporlarını kamuoyu ile paylaşmakta iken teşkilatların denetim raporlarında bu usul geçerli değildir. Yıllık hesap ve bütçe denetimlerinin sonuçlarını Parlamento Kontrol Organı, Güven Organı, teşkilatın bağlı olduğu ilgili federal bakanlık, Federal Maliye Bakanlığı ile paylaşır (www.bnd.bund.de, www.verfassungsschutz.de, 2020).

SONUÇ

Hesap verebilirlik ve şeffaflık gibi kavramlar demokratik devletlerin yönetiminde gün geçtikçe daha önemli hale gelen prensiplerdendir. Kamu yönetimi anlayışının 1980'lerden sonra değişmeye başlamasıyla, sürece diğer aktörlerin de aktif katılımı başlamıştır. Geleneksel kamu yönetimi sürecinin tek taraflı olma özelliği günümüz modern toplumlarının ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmiş, farklı aktörlerin de sürece katılımını sağlayan yönetim modelleri geliştirilmiş, kamu ve özel sektör tarafından sağlanan hizmetler ile ilgili şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri çerçevesinde beklentiler oluşmuştur. Yönetme gücünü elinde bulunduran siyasi iktidar ve kamu bürokrasisi kamu hizmetlerinin sunulmasında araç pozisyonundadır. Bu faaliyetlerin niteliğinin değişmesi onun hizmet olma özelliğini asla yok etmemelidir.

Devletlerin önemli görevlerinden biri olan güvenlik hizmetinin sağlanması özelinde yürütülen istihbarat faaliyetleri, toplumsal alanın birçok kısmına etki eden, uzmanlık gerektiren konulardır. İstihbarat faaliyetleri değerlendirilirken; sadece bir kamu hizmeti olarak ele alındığında dahi demokratik denetimi ve hesap verebilirliği gereklidir. İstihbarat faaliyetlerinin gizlilik içinde yürütülmesi, politize olma potansiyeli, özel güç ve yetkilere sahip olması, görev alanlarının geniş olması gibi özellikleri teşkilatların ve onları yönetme yetkisine sahip siyasi iktidarın bu faaliyetler ile ilgili hesap verebilir olmasını gerektirmektedir.

Ülkelerde istihbarat konularında yapılan yapısal değişiklikler, yasal reformlar, genellikle istihbarat skandalları veya başarısızlıkları, geçmişte yaşanan kötü tecrübeler sonucunda olmuştur. Bazı örneklerde ise askeri darbe ile yönetimi ele almış yönetimin sivillere devredilmesinden sonra, güvenlik bürokrasisinin kontrolü ve denetimine ilişkin tedbirler, yasal düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin Almanya'da Nazi iktidarı döneminde veya komünist yönetim şeklini benimseyen SSCB, Çin Halk Cumhuriyeti gibi diktatörlük veya tek parti rejimi ile yönetilen ülkelerde istihbarat teşkilatları bir silah gibi kullanılmış, partilerin veya şahısların çıkarlarını gözetmiş, muhaliflerin veya farklı toplumsal kesimlerin üzerinde baskı unsuru olarak görev yapmıştır. İstihbarat teşkilatlarının anti demokratik ülkelerde politize olma örnekleri çok görülmekle birlikte, demokratik ülkelerde bile teşkilatların imkân ve kabiliyetlerinin istismar edildiği görülmüştür. ABD, Almanya, Kanada gibi ülkelerde de istihbarat

teşkilatlarının hesap verebilirliği ve demokratik denetimi ile ilgili adımlar bazı skandallar sonrasında atılmaya başlanmıştır.

Zaman içerisinde istihbaratın genel ilgi alanının askeri konular olma eğilimi değişmiş, Soğuk Savaşın sona ermesi, küresel terörizm, düzensiz göçün ve çatışma bölgelerinin artması, küreselleşme, teknolojinin gelişmesi gibi faktörlerle teşkilatların görev alanları daha kapsamlı hale gelmiştir. Bu gibi alanlarda beliren ihtiyaçları karşılayabilmek için kapasitelerini arttıran ve büyüten teşkilatların kontrolü ve denetimi zorlaşmıştır. Bu durum istihbarat teşkilatlarının denetim ve hesap verebilirliğinin tartışılmasını beraberinde getirmiştir.

Hesap verebilirliğin ve demokratik denetimin sağlanması süreci öncelikle aktörlerin rollerinin karşılıklı olarak belirlenmesi ile başlamalıdır. Ayrıca istihbarat teşkilatları için, faaliyetlerin yönlendirilmesinde siyasi iktidarın rehberliği dışında ayrıntılı yasal düzenlemeler hazırlanmalıdır. Yasal çerçeve teşkilatların görev alanları, personel politikaları, denetim süreçleri, yaptırımlar gibi farklı unsurları kapsayacak özellikte olmalıdır. Yönetmelik, genelge, kanun veya anayasa gibi yasal metinler, bu faaliyetlerin meşruiyetinin sağlanması için önemlidir. Vatandaşların iradesinin temsilcisi olarak görev yapan parlamentonun da yasal sürece katkısı oldukça önemlidir. Ülkelerin farklı siyasi ve demokrasi kültürleri, tarihleri gibi faktörler bu noktada farklılıklar oluşmasına neden olmaktadır. Örneğin Almanya Federal Cumhuriyeti istihbarat teşkilatlarına ilişkin kanunlar net ve ayrıntılı şekilde düzenlenmiş, denetime ilişkin yapılar anayasa ile güvence altına alınmıştır. Yasal düzenleme eksikliği bulunan ülkelerde teşkilatlar veya siyasi iktidar bazı durumlarda bu boşluktan faydalanma eğiliminde olabilmektedir. Birleşik Krallık gibi köklü devlet geleneğine ve demokrasi kültürüne sahip bir ülkenin istihbarat teşkilatlarının varlığı bile ancak yakın geçmişte kanun ile tescillenmiştir. İstihbarat faaliyetlerinin temel prensiplerinden gizlilik kalkanı, teşkilatların varlığını perdelemiştir.

Devlet güvenliğinin sağlanması, milli çıkarların gözetilmesi gibi genel görev kapsamına sahip düzenlemeler yerine spesifik görev tanımlamaları, teşkilatların istismar edilmesine karşı garantilerden birisidir. Bu noktada Devlet veya milli güvenliğin sağlanması kavramlarının yasal olarak tarif edilmesi gerekmektedir. Ülkemizde MİT, kendi görev ve sorumlulukları ile ilgili *Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Millî İstihbarat Teşkilâtı Kanunu* çerçevesinde görev yapmakta iken, özellikle iç

güvenliğin sağlanmasında önemli rolü bulunan EGM' ye bağlı İstihbarat Başkanlığı bu yetkiyi *Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu* Ek Madde 7' den almaktadır. Başkanlık yönetmelik gibi bazı yasal düzenlemelere sahip olmasına karşın temel hususların açıklandığı kanuna sahip değildir.

İstihbarat teşkilatlarının sahip olduğu tüm yetkiler kanuni temele dayanmalıdır. Özellikle özel hayatın gizliliğinin ihlal edilmesi noktasında fazla imkân ve güce sahip teşkilatların, bu yetkilerinin kullanımını ve denetimini düzenleyen yasal metinler hazırlanmalı ve bu yasal düzenlemelerde orantılılık ilkesi gözetilmeli, özgürlük güvenlik dengesi sağlanmalıdır.

İstihbarat teşkilatlarının hesap verebilirliği ve demokratik denetimi, teşkilatların verimlilikleri, faaliyetlerin kanunlara uygunluğu ve orantılılığı, bütçelerini uygun bir şekilde kullanıp kullanmadıkları gibi hususları ele alır. Denetimi gerçekleştirecek her yapının kendine has özelliklerinin olması sebebiyle avantajları ve dezavantajları vardır. Hesap verebilirlik ve denetim, istihbarat teşkilatları, siyasi iktidar, parlamento, yargı organları, medya, sivil toplum kuruluşları gibi yapılar tarafından gerçekleştirilebilir. Etkin bir denetim ve hesap verebilirliğin sağlanabilmesi için süreçte rol alan bütün yapılar birbiriyle uyum içerisinde çalışmalıdır. Yatay ve dikey yönde gerçekleşen denetimin amaçlarından birisi de hesap verebilirlik kültürünün gelişmesine yardımcı olmak, yöneten ve yönetilenlerin bu bilinçle hareket etmesini sağlamaktır.

İç denetim istihbarat teşkilatlarının yöneticileri tarafından gerçekleştirilir. Daha çok faaliyetlerin verimliliği üzerinde gerçekleşen denetim, özel güç ve yetkilerin kullanımında yerindeliği ve orantılılığı sağlayacak ilk basamaktır. İstihbarat teşkilatları, diğer kurumlarda olduğu gibi uzun yıllar sonucunda oluşan alt kültüre sahiptir. Uzun yıllar teşkilatlarda görev yapan çalışanlar kendilerini önceliklerin belirlenmesinde, ihtiyaçların tespit edilmesinde veya diğer aşamalarda siyasi karar alıcılardan daha yetkin görebilmektedir. İstihbarat ve güvenlik konularında tecrübesi olmayan kişileri kolaylıkla manipüle edebilirler. Hesap vermekten uzak, gizlilik esasına sahip bu kültür hesap verebilirliğin sağlanması önündeki en büyük engellerden birisidir. Hesap verebilirlik kültürünün gelişmesini uzun vadede ve kalıcı şekilde sağlayacak olan teşkilatın kültür değişimi eğitim programları gibi araçlarla sağlanmalıdır.

Uzman ve tecrübeli kişiler tarafından gerçekleştirilen iç denetimin bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Teşkilatları yöneten kişiler tarafından gerçekleştirilen denetimlerin, illegal faaliyetlerin ortaya çıkartılması sonucunda kendilerinin sorumlu tutulabileceği kaygısı taşıması mümkündür. Bu noktada, olayların üstü kapatılabilir, görmezden gelinerek sadece uygun olmayan faaliyetlerin sona erdirilmesi ile yetinilebilir. Dezavantajlarına rağmen iç denetim, illegal faaliyetler ve teşkilatların politize olma durumlarına karşı ilk denetim mekanizmasıdır.

Demokratik ülkelerde istihbarat teşkilatları üzerinde tam kontrol yetkisine sahip siyasi iktidar, aynı zamanda dışsal denetim mekanizmalarından birisi olarak görev yapar. Yürütme organı denetimi bizzat devlet başkanı, ilgili bakan veya Almanya Federal Cumhuriyeti örneğinde olduğu gibi birkaç istihbarat teşkilatının koordinasyonunda sorumlu kişiler tarafından gerçekleştirilebilir. Denetimin ciddi bir vakit ve uzmanlık gerektiren bir faaliyet olması sebebiyle devlet başkanı veya bakan tarafından gerçekleştirilmesi beklenemez. Bu yetkilerini, oluşturulan kurul, komisyon veya müfettişler gibi araçlara devrederler. İhtiyaçların karşılaması, kaynakların etkin bir şekilde kullanılıp kullanılmadığının değerlendirilmesi gibi daha çok verimlilik esaslı denetim gerçekleştirirler.

Parlamentolar, istihbarat teşkilatlarının hesap verebilirliğinin ve demokratik denetiminin sağlanmasında önemli dışsal denetim mekanizmalarının başında gelir. Parlamento denetiminin faaliyetlere meşruiyet kazandırma gibi önemli bir işlevi vardır. İstihbarat teşkilatlarının politize olma potansiyelleri, parlamento denetimine ayrı bir önem kazandırmaktadır. Parlamento denetimi genel görevli komisyonlar, istihbarat teşkilatları için özel oluşturulmuş komisyonlar veya kamuoyunda infial yaratan istihbarat skandalları veya başarısızlıklarını soruşturmak amacıyla oluşturulan soruşturma komisyonları tarafından gerçekleştirilebilir. Genel görevli komisyonlar yerine sadece istihbarat teşkilatları için görevlendirilmiş tek komisyonun varlığı oldukça önemlidir. Birden fazla teşkilatın faaliyetlerini denetleyen komisyon, teşkilatların çalışma prensiplerini, verimliliklerini kıyaslayabilecek, farklı bakış açısıyla diğer teşkilatları denetleyebilecektir. Komisyonların oluşturulmasında muhalefet partilerinin katılımı da görülmektedir. Özellikle bazı Avrupa ülkelerinde komisyon başkanı seçilmesinde veya başkanlık görevinin dönüşümlü yapılmasında muhalefet partilerine danışılması gibi uygulamalar mevcuttur. Parlamento bünyesinde

oluşturulan diğer komisyonlardan farklı uygulamalar geliştirilebilir. Örneğin Almanya Federal Cumhuriyeti'nde Parlamento Kontrol Organı'nın başkanının iktidar partisinden olması durumunda yardımcısı muhalefet partilerinden olmak zorundadır. Ülkelerin karşı karşıya olduğu güvenlik problemleri ve tehdit algılamaları bu yapıların oluşturulmasında bazı çekinceleri beraberinde getirmektedir.

Parlamento komisyonlarının gücü, gizli bilgi ve belgelere doğrudan erişebilme, kendi kararları doğrultusunda raporları kamuoyu ile paylaşabilme, uzman personel görevlendirme ile doğrudan ilgilidir. Komisyonda çoğunluğu oluşturan veya başkanlık görevinde bulunan üyelerin, hükümet ile aynı partiden olma ihtimali yüksektir. Etkin bir denetim sonucunda ortaya çıkabilecek sonuçların kendi partilerine zarar verebilme ihtimali, muhalefet partilerinin katılımını önemli kılmaktadır.

Kamu bütçesinin tahsis edilmesinde ve denetlenmesinde önemli rol oynayan parlamentolar, istihbarat teşkilatlarının bütçelerinin oluşturulması ve denetlenmesinde de görev alırlar. Bu denetleme teşkilatların harcamalarının verimlilik ve yerindelik açısından incelenmesini esas alır. İstihbarat faaliyetleri yüksek maliyetli bir hizmettir. Günümüzde teknoloji her alanda kullanılmaktadır. İstihbarat teşkilatları da teknolojiye ayak uydurmaya hatta ileri teknolojiyi kullanmaya çalışmaktadır. Yapısal olarak büyüyen teşkilatların personel sayısının artması, yurtdışı operasyonların ve örtülü operasyonların yapılması gibi birçok faktör nedeniyle teşkilatlara yüksek bütçeler tahsis edilmektedir. Klasik bütçe komisyonlarının denetimi, teşkilatlar üzerinde etkili olmayacak, yeterli vakit ayıramayacak, uzmanlık gerektiren konularda eksik kalabileceklerdir. Almanya Federal Cumhuriyeti örneğinde parlamento bünyesinde kurulan sadece istihbarat teşkilatlarının bütçesini denetlemekle görevli komisyonlar karşılaşılabilecek sorunların üstesinden gelebilecektir. Bu işlevlerinin yanı sıra parlamento, etkin bir denetimin sağlanması ve hesap verebilirlik ortamının oluşturulabilmesi için gerekli yasal düzenlemeleri yapma yetkisine de sahiptir.

Yargı denetimi bağımsız mahkemeler ve yüksek yargı organları gibi mekanizmalar tarafından gerçekleştirilmektedir. Yargı mekanizmaları tarafından gerçekleştirilen denetim, istihbarat teşkilatlarının faaliyetlerinin yasalara uygunluğunu veya özel güç ve yetkilerin kullanımına izin verme şeklinde gerçekleşir. Yürütme organının faaliyetlerine yerindelik, verimlilik yönünden müdahale etmek istemeyen yargı organları, önlerine gelmiş davalar üzerinden istihbarat faaliyetlerinin yasalara

uygunluğunu denetler. Özel hayatın gizliliğini sınırlandıran bazı özel güç ve yetkilerin kullanımına genellikle mahkemeler karar vermektedir. İstihbarat teşkilatlarında görev yapan yöneticilerin, iyi ilişkileri, geçmişte yaptıkları başarılı görevler gibi sebepler de göz önüne alındığında, yargı denetiminin etkin bir şekilde gerçekleşmesi çok kolay değildir. Ayrıca devlet sırrı, gizlilik gibi kavramların yasalarda açık bir şekilde düzenlenmemesi, mahkeme aşamalarında izlenecek prosedürün ayrıntılı bir şekilde tarif edilmemesi gibi diğer faktörler de yargı denetimini etkisiz kılabilir. Dezavantajlarına rağmen yargı kararlarının bağlayıcı özellikte olması mahkemeleri son sözü söyleyen konumuna getirmektedir.

İstihbarat teşkilatlarının hesap verebilirliğinin ve demokratik denetiminin sağlanmasında yer alan yapıların büyük kısmı resmî kurumlardır. Ancak medya, sivil toplum kuruluşları gibi diğer yapılar da denetim gerçekleştirebilir. Bu yapıların rolü daha sınırlıdır. Örneğin medya, istihbarat skandalını veya başarısızlığını ortaya çıkartır, kamuoyunda infial yaratması ile resmi denetim organlarını harekete geçirir. Bu durum, asli denetim organları için gerekli olan başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Daha çok resmi denetim organlarına yardımcı olacak şekilde görev yapan bu yapıların önemli bir işlevi de istihbarat ve güvenlik konularının kamuoyu önünde tartışılmasını sağlamaktır. İstihbarat ile ilgili birçok yasal reform bazı skandallar veya başarısızlıklar sonucunda yapıldığı düşünüldüğünde medya ve sivil toplum kuruluşlarının rolü oldukça önemlidir. Özellikle demokrasiye geçiş aşamalarında bulunan veya otoriter rejimlerden yeni kurtulan ülkelerde medya etkin rol oynamakta, geçmişte yaşanan kötü tecrübelerden ders çıkartılmasını sağlamaktadır.

Hesap verebilirliğin ve demokratik denetimin sağlanmasında rol alan yapılar ve yasal düzenlemeler farklı ülkelerdeki örnekler üzerinden incelendiğinde, tek doğru bir yol olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Ülkelerdeki farklı uygulamalar; tarihsel süreçler, coğrafi koşullar, iç dinamikler, siyasi kültürler, etnik ve mezhepsel yapılar gibi birçok faktör ile yakından ilgilidir. Örneğin Norveç veya Kanada'daki uygulamaların ülkemizde birebir uygulanmasını beklemek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Dikkat edilmesi gereken husus; bazı temel prensiplerin şartlara göre uygulanmasını, rol ve görevleri önceden belirlenmiş yapıların oluşmasını sağlamaktır. Teşkilatların gizli bilgilerine erişim, oluşturulan yapılara geniş katılım, doğrudan kamuoyuna raporlama, bağımsız hareket edebilme gibi prensipler çerçevesinde

Ülkelerin ve teŖkilatların yapısına uygun denetim mekanizmaları ve süreçleri oluŖturulabilir. Tek bir denetim mekanizması belirli bir süre için etkin denetim gerekleŖtirebilir, hesap verebilirlik ortamının oluŖmasını sağlayabilir. Ancak uzun vadeli, hesap verebilirlik kültürünün oluŖması için gerekli olan aralarında denge kurulmuŖ, birinin diğeri üzerine hakimiyeti bulunmayan denetim mekanizmalarının bir arada alıŖabilmesidir.

KAYNAKÇA

1.Telif Eserler

- Ayata, Gökçeçiçek ve Karan, Ulaş, (2015), “Sivil Topluma Aktif Katılım: Uluslararası Standartlar, Ulusal Mevzuattaki Engeller, Öneriler”, *Türkiye’de Sivil Toplumun Gelişimi Ve Sivil Toplum Kamu İşbirliğinin Güçlendirilmesi Projesi*, İstanbul.
- Balcı, Asım (2005), “Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar ve Kamu Hizmet Sunumuna Etkileri”, C. Can AKTAN ve Ulvi SARAN (ed.), *Kamu Yönetiminde ve Kamu Hizmetlerinde Kalite*, Ankara, Hizmet-İş Sendikası Yayınları, s. 19-38.
- Berkowitz, Bruce D. ve Goodman, Allen E., (1991), *Strategic Intelligence for American National Security*, Princeton: Princeton University Press.
- Boer, Monica den, (2012), “Conducting Oversight”, Hans Born ve Aidan Wills (ed.), *Overseeing Intelligence Services*, Geneva: DCAF, p.69-89.
- Born, Hans (ed.) (2003), *Parliamentary oversight of the security sector: Principles, Mechanisms and Practices*, Geneva: DCAF.
- Born, Hans, (2004), “Towards Effective Democratic Oversight of Intelligence Services: Lessons Learned from Comparing National Practices”, *The Quarterly Journal*, V.3, N.4, p.1-13.
- Born, Hans and Leigh, Ian, (2005), *Making Intelligence Accountable: Legal Standards and Best Practice for Oversight of Intelligence Agencies*, Oslo: Publishing House of the Parliament of Norway.
- Born, Hans and Leigh, Ian (2007), “Intelligence Accountability: A Comparative Perspective”, Loch K. Johnson (ed.), *Strategic Intelligence- Understanding The Hidden Side Of Government*, Westport: Praeger Security International, p.141-165.

- Born, Hans and Jensen, Fairlie, (2007), "Intelligence Services: Strengthening Democratic Accountability", Hans Born and Marina Caparini (ed.), *Democratic Control of Intelligence Services*, Hampshire: Ashgate, p.257-271.
- Born, Hans and Leigh, Ian, (2007), *Democratic Accountability of Intelligence Services*, Geneva: DCAF.
- Born, Hans and Mesevage, Gabriel Geisler, (2012), "Introducing Intelligence Oversight", Hans Born ve Aidan Wills (ed.), *Overseeing Intelligence Services*, Geneva: DCAF, p.3-25.
- Bruneau, Thomas C., and Dombroski, Kenneth R., (2006), "Reforming Intelligence: The Challenge of Control in New Democracies", Thomas C. Bruneau ; Kenneth R. Dombroski and Scott D. Tollefson (ed.), *Who Guards the Guardians and How Democratic Civil-Military Relations*, Texas: University of Texas Press, p.145-178.
- Bruneau, Thomas C. and Boraz, Steven C., (2007), "Best Practices: Balancing Democracy and Effectiveness", Thomas C. Bruneau and Steven C. Boraz (ed.), *Reforming Intelligence Obstacles to Democratic Control and Effectiveness*, Texas: University of Texas Press, p.331-345.
- Caparini, Marina, (2004), "Civil Society and Democratic Oversight of The Security Sector: A Preliminary Investigation", Philipp Fluri and Miroslav Hadzic (ed.) *Sourcebook on Security Sector Reform*, Belgrade: Goragraf, p.171-193.
- Caparini, Marina, (2007), "Controlling and Overseeing Intelligence Services in Democratic States", Hans Born ve Marina Caparini (ed.), *Democratic Control of Intelligence Services*, Hampshire: Ashgate, p.3-25.
- Caparini, Marina, (2014), "Comparing the Democratization of Intelligence Governance in East Central Europe and the Balkans", *Intelligence and National Security*, V.29, I.4, London, p.498-522.
- Caparini, Marina and Cole, Eden, (2008), "The Case for Public Oversight of the Security Sector", Eden Cole; Kerstin Eppert and Katrin Kinzelbach (ed.), (2008), *Public Oversight of The Security Sector A Handbook for Civil Society Organizations*, UNDP.

- Clark, J. Ransom, (2007), *Intelligence and National Security*, Westport: Praeger Security International.
- Clark, Robert M., (2012), *Intelligence Analysis: A Target Centric Approach*, Washington DC: CQ Press.
- Clausewitz, Carl Von, (2003), *Savaş Üzerine*, (Çev. Şiar Yalçın), İstanbul: Eriş Yayınları.
- DCAF, (2003), “Intelligence Practice and Democratic Oversight – A Practitioner's View”, Geneva.
- DCAF, (2017), “Intelligence Oversight Ensuring Accountable Intelligence Within a Framework of Democratic Governance”, Geneva.
- Dulles, Allen, (1965), *The Craft of Intelligence*, New York: Signet Book.
- Eryılmaz, Bilal ve Biricikoğlu, Hale (2011), “Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Etik”, *İş Ahlakı Dergisi*, C.4, S.7, İstanbul, s.19-45.
- European Commission for Democracy Through Law, (2007), “*Report on The Democratic Oversight of The Security Services*”, Strasbourg.
- European Union Agency for Fundamental Rights, (2017), “Surveillance by Intelligence Services: Fundamental Rights Safeguards and Remedies in The EU-Volume II: Field Perspectives and Legal Update”, Luxembourg.
- Eymür, Mehmet, (1991), *Analiz, Bir MİT Mensubunun Anıları*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Farson, Stuart, (2012), “Establishing Effective Intelligence Oversight Systems”, Hans Born and Aidan Wills (ed.), *Overseeing Intelligence Services*, Geneva: DCAF, p.25-49.
- Gill, Peter, (2007), “Evaluating Intelligence Oversight Committees: The UK Intelligence and Security Committee and The ‘War on Terror’”, *Intelligence and National Security*, V.22, I.1, London, p.14-37.
- Gill, Peter, (2007), “Democratic and Parliamentary Accountability of Intelligence Services After 9/11”, Hans Born ve Marina Caparini (ed.), *Democratic Control of Intelligence Services*, Hampshire: Ashgate, p.195-217.

- Gill, Peter, (2009), "Theories of Intelligence: Where Are We, Where Should We Go And How Might We Proceed?", Peter Gill; Stephen Marrin and Mark Phythian (ed.), *Intelligence Theory Key Questions and Debates*, New York: Routledge, p.208-227.
- Gill, Peter, (2010), "Theories of Intelligence", Loch K. Johnson (ed.), *National Security Intelligence*, New York: Oxford University Press, p.43-59.
- Gill, Peter and Phythian, Mark, (2018), *Intelligence in an Insecure World*, Cambridge: Polity Press.
- Gözler, Kemal, (2008), *Anayasa Hukukuna Giriş: Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Hannah, Greg; O' Brein, Kevin A. and Rathmell, Andrew, (2005), "Intelligence and Security Legislation for Security Sector Reform" RAND Technical Report.
- Hastedt, Glenn P., (2016), "The Press as an Agent of Oversight: The NSA Leaks", *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, V.29, I.1, New York, p.26-47.
- Hegemann, Hendrik, (2018), "Toward 'Normal' Politics? Security, Parliaments and The Politicisation of Intelligence Oversight in The German Bundestag", *The British Journal of Politics and International Relations*, V.20, N.1, p.175-190.
- Herman, Michael, (1996), *Intelligence Power in Peace and War*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Heyer, Christian, (2007), "Parliamentary Oversight of Intelligence: The German Approach", Steve Tsang (ed.), (2007), *Intelligence and Human Rights in The Era of Global Terrorism*, Westport: Praeger Security International, p.67-78.
- Hillebrand, Claudia, (2012), "The Role of News Media in Intelligence Oversight", *Intelligence and National Security*, V.27, I.5, London, p.689-706.
- Hitz, Frederick P., (2010), "Human Source Intelligence", Loch K. Johnson (ed.), *The Oxford Handbook of National Security Intelligence*, New York: Oxford University Press, p.257-275.

- Hulnick, Arthur S., (2010), “The Dilemma of Open Sources Intelligence: Is OSINT Really Intelligence?”, Loch K. Johnson (ed.), *The Oxford Handbook of National Security Intelligence*, New York: Oxford University Press, p.229-242.
- Hutton, Lauren, (2012), “Overseeing Information Collection”, Hans Born and Aidan Wills (ed.), *Overseeing Intelligence Services*, Geneva: DCAF, p.89-105.
- Johnson, Loch K., (2007), “Introduction”, Loch K. Johnson (ed.), *Handbook of Intelligence Studies*, New York: Routledge, p.3-17.
- Johnson, Loch K., (2007), “A Shock Theory of Congressional Accountability for Intelligence”, Loch K. Johnson (ed.), *Handbook of Intelligence Studies*, New York: Routledge, p.343-361.
- Johnson, Loch K., (2009), “Sketches for A Theory of Strategic Intelligence”, Peter Gill; Stephen Marrin and Mark Phythian (ed.), *Intelligence Theory Key Questions and Debates*, New York: Routledge, p.33-54.
- Johnson, Loch K., (2010), “National Security Intelligence”, Loch K. Johnson (ed.), *The Oxford Handbook of National Security Intelligence*, New York: Oxford University Press, s.3-33.
- Kahn, David, (2002), “İstihbaratın Tarihsel Teorisi”, *Avrasya Dosyası Dergisi*, C.8, S.2, s.5-20.
- Kaynak, Mahir, (2006), *İstihbarat ve Terör Oyunları*, İstanbul: Selis Yayınları.
- Kent, Sherman, (2003), *Stratejik İstihbarat*, (Çev. Yasemin B. Özbek ve Nazlım Şüküroğlu Arıca), Ankara: ASAM Yayınları.
- Krieger, Wolfgang, (2009), “Oversight of Intelligence: A Comparative Approach”, Gregory Treverton and Wilhelm Agrell (ed.), *National Intelligence Systems: Current Research and Future Prospects*. Cambridge: Cambridge University Press, p.210–234.
- Krieger, Wolfgang, (2010), “The German Bundesnachrichtendienst (BND): Evolution and Current Policy Issues”, Loch K. Johnson (ed.), *The Oxford Handbook of National Security Intelligence*, New York: Oxford University Press, p.790-806.

- Leigh, Ian, (2005), “More Closely Watching the Spies: Three Decades of Experiences”, Hans Born; Loch K. Johnson and Ian Leigh (ed.), *Who’s Watching The Spies? Establishing Intelligence Service Accountability*, Virginia: Potomac Books, p.3-12.
- Leigh, Ian, (2007), “The Accountability of Security And Intelligence Agencies”, Loch K. Johnson (ed.), *Handbook of Intelligence Studies*, New York: Routledge, p.67-82.
- Leigh, Ian, (2010), “Intelligence and the Law in the United Kingdom”, Loch K. Johnson (ed.), *The Oxford Handbook of National Security Intelligence*, New York: Oxford University Press, p.640-657.
- Lowenthal, Mark M., (2012), *Intelligence From Secrets to Policy*, Washington DC: CQ Press.
- Lowenthal, Mark M., (2018), *The Future of Intelligence*, Cambridge: Polity Press.
- Luong, Minh A., (2007), “Global Economic Espionage: An Ancient Art, Now a Science”, Loch K. Johnson (ed.), *Strategic Intelligence- The Intelligence Cycle: The Flow of Secret Information from Overseas to The Highest Councils of Government*, Westport: Praeger Security International, p.181-199.
- Manget, Fred F., (2007), “Intelligence and The Rise of Judicial Intervention”, Loch K. Johnson (ed.), *Handbook of Intelligence Studies*, New York: Routledge, p.329-343.
- Marrin, Stephen, (2007), “Adding Value to The Intelligence Product”, Loch K. Johnson (ed.), *Handbook of Intelligence Studies*, New York: Routledge, p.199-211.
- Mc Dowell, Don, (2009), *Strategic Intelligence A Handbook for Practitioners, Managers, and Users*, Maryland: Scarecrow Press.
- Miller, Russel A., (2016), “Intelligence Oversight—Made in Germany”, Zachary K. Goldman and Samuel J. Rascoff (ed.), (2016), *Global Intelligence Oversight Governing Security in The Twenty-First Century*, New York: Oxford University Press, p.257-289.

- Muiznieks, Nils, (2015), “Commissioner for Human Rights of The Council of Europe Following His Visit to on 24th April and From to 8 May 2015”, *Report by Nils Muiznieks*, Strasbourg.
- Mulgan, Richard, (2000), “‘Accountability’: An Ever-Expanding Concept?”, *Public Administration*, V. 78, N. 3, Oxford, p. 555-573.
- Müller-Ville, Björn, (2006), “Improving the Democratic Accountability of EU Intelligence”, *Intelligence and National Security*, V.21, I.1, London, p.100-128.
- Ott, Marvin C., (2003), “Partisanship and the Decline of Intelligence Oversight”, *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, V.16, I.1, London, p.69-94.
- Özdağ, Ümit, (2014), *İstihbarat Teorisi*, Ankara: Kripto Yayınevi.
- Parker, Elizabeth Rindskopf and Pate, Bryan, (2007), “Rethinking Judicial Oversight of Intelligence”, Thomas C. Bruneau and Steven C. Boraz (ed.), *Reforming Intelligence Obstacles to Democratic Control and Effectiveness*, Texas: University of Texas Press, p.51-73.
- Parliamentary Assembly, (2011), “Abuse of State Secrecy and National Security: Obstacles to Parliamentary and Judicial Scrutiny of Human Rights Violations”, Strasbourg.
- Pyhthian, Mark (ed.) (2013), *“Understanding the Intelligence Cycle”*, New York: Routledge.
- Richardson, Sophie and Gilmour, Nicholas, (2016), *Intelligence and Security Oversight An Annotated Bibliography and Comparative Analysis*, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Richelson, Jeffrey T., (2007), “The Technical Collection of Intelligence”, Loch K. Johnson (ed.), *Handbook of Intelligence Studies*, New York : Routledge, p.105-118.
- Richelson, Jeffrey T., (2016), *The U.S. Intelligence Community*, Boulder: Westview Press.

- Schreier, Fred, (2007), “The Need for Efficient and Legitimate Intelligence”, Hans Born and Marina Caparini (ed.), *Democratic Control of Intelligence Services*, Hampshire: Ashgate, p.25-47.
- Seren, Merve, (2017), *Stratejik İstihbarat ve Ulusal Güvenlik*, Ankara: Orion Kitabevi.
- Shulsky, Abram N. and Schmitt, Gary J., (2002), *Silent Warfare, Understanding The World of Intelligence*, Washington DC: Potomac Books.
- Şenel, Muazzez ve Şenel, Turhan, (2018), *Stratejik İstihbarat*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Töpfer, Eric, (2017), “FRA Monthly Data Collection on The Current Reform of Intelligence Legislation”, *European Union Agency for Fundamental Rights*
- Treverton, Gregory F., (2004), *Reshaping National Intelligence for an Age of Information*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Tutar, Hasan ve Altınöz, Mehmet (2017), “Hesap Verebilirlik Bağlamında İç Denetim ve Sorun Alanları: Eleştirel Bir Analiz”, *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.8, S.15, Bartın, s.225-248.
- Tzu, Sun, (2008), *Savaş Sanatı*, (Çev. Adil Demir), İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Urhal, Ömer, (2008), *Kamu Güvenliği Açısından İstihbarat ve Örgütlü Suçlar*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Waltz, Edward, (2003), *Knowledge Management in the Intelligence Enterprise*, Norwood: Artech House.
- Warner, Michael, (2009), “Intelligence as Risk Shifting”, Peter Gill; Stephen Marrin and Mark Phythian (ed.), *Intelligence Theory Key Questions and Debates*, New York: Routledge, p.16-33.
- Warner, Michael, (2014), *The Rise and Fall of Intelligence, An International Security History*, Washington DC: Georgetown University Press.
- Wetzling, Thorsten, (2017), *Germany’s Intelligence Reform: More Surveillance, Modest Restraints and Inefficient Controls*, Stiftung Neue Verantwortung.
- Wills, Aidan, (2010), *Understanding Intelligence Oversight*, Geneva: DCAF.

- Wills, Aidan, (2012), “Financial Oversight of Intelligence Services”, Hans Born and Aidan Wills (ed.), *Overseeing Intelligence Services*, Geneva: DCAF, p.151-181.
- Wills, Aidan, (2015), “Democratic and Effective Oversight of National Security Services”, Council of Europe Commissioner for Human Rights, Strasbourg.
- With H. and Kathmann E. (2011). “*Parliamentary Oversight of Security and Intelligence Agencies in the Germany*” “Parliamentary oversight of security and intelligence agencies in the European Union”, European Parliament, Brussels.
- Yavuz, Celalettin, (2015), “Alman İstihbarat Teşkilatları”, Özdağ, Ümit (ed.), 2015, *İstihbarat Örgütleri*, Ankara: Kripto Yayınevi, s. 113-185.
- Yılmaz, Sait, (2006), 21. *Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Yılmaz, Sait, (2018), *Temel İstihbarat Toplama- Analiz ve Operasyonlar*, Ankara: Kripto Yayınları.
- Zegart, Amy B., (2007), “Cloaks, Daggers, and Ivory Towers: Why Academics Don’t Study U.S. Intelligence”, Loch K. Johnson (ed.), *Strategic Intelligence- Understanding The Hidden Side Of Government*, Westport: Praeger Security International, p.21-35.

2.İnternet Kaynakları

<https://www.amerikaninsesi.com/a/watergate-skandalinin-40-yildonumu/2409689.html> (Erişim Tarihi 08.05.2020)

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54661933>, (Erişim Tarihi 07.04.2020)

https://www.bfdi.bund.de/DE/BfDI/Artikel_BFDI/AufgabenBFDI.html (Erişim Tarihi 11.10.2020)

<https://www.bfdi.bund.de/DE/BfDI/Dienststelle/Organisation/organisation-node.html>
(Erişim Tarihi 11.10.2020)

https://www.bfdi.bund.de/DE/Datenschutz/Themen/Sicherheit_Polizei_Nachrichtendienste/BehoerdenArtikel/MilitaerischerAbschirmdienst.html (Erişim Tarihi 11.10.2020)

https://www.bfdi.bund.de/DE/Datenschutz/Themen/Sicherheit_Polizei_Nachrichtendienste/BehoerdenArtikel/Verfassungsschutz.html (Erişim Tarihi 11.10.2020)

https://www.bnd.bund.de/DE/Der_BND/Abteilungen/abteilungen_node.html (Erişim Tarihi 30.10.2020)

https://www.bnd.bund.de/DE/Die_Arbeit/Analyse/analyse_node.html (Erişim Tarihi 20.10.2019)

https://www.bnd.bund.de/DE/Die_Arbeit/Aufsicht_Kontrolle/aufsicht_kontrolle_node.html (Erişim Tarihi 11.10.2020)

https://www.bnd.bund.de/DE/Die_Arbeit/Informationsgewinnung/informationsgewinnung_node.html (Erişim Tarihi 20.10.2019)

https://www.bfdi.bund.de/DE/Infothek/Transparenz/Stellungnahmen/2016/StgN_Ausland-Ausland-Fernmeldeaufkl%C3%A4rung.html (Erişim Tarihi 11.10.2020)

<https://www.bfdi.bund.de/DE/INFOFREIHEIT/Artikel/OmbudsfunktionBfDI.html>
(Erişim Tarihi 20.12.2020)

https://www.bnd.bund.de/DE/Der_BND/Standorte/standorte_node.html (Erişim Tarihi 11.10.2020)

https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/EN/Standardartikel/Ministry/Laws/1969-08-19-federal-budget-code.pdf?__blob=publicationFile&v=4 (Erişim Tarihi 30.11.2020)

<https://www.bundeshaushalt.de/#/2020/soll/ausgaben/gruppe/041454101.html>
(Erişim Tarihi 30.10.2020)

<https://www.bundeshaushalt.de/#/2020/soll/ausgaben/gruppe/062654101.html>

(Erişim Tarihi 05.11.2020)

https://www.bundestag.de/ausschuesse/weitere_gremien/parlamentarisches_kontrollgremium/berichte (Erişim Tarihi 20.11.2020)

https://www.bundestag.de/ausschuesse/a12_Verteidigung/arbeit-und-aufgaben-des-verteidigungsausschusses-542644 (Erişim Tarihi 11.10.2020)

https://www.bundestag.de/ausschuesse/weitere_gremien/parlamentarisches_kontrollgremium/einfuehrung-537922 (Erişim Tarihi 20.11.2020)

https://www.bundestag.de/ausschuesse/weitere_gremien/parlamentarisches_kontrollgremium?url=L2Rva3VtZW50ZS90ZXh0YXJjaGl2LzIwMTkva3c0NC1wYS1wYXJsYW1lbnRhcmIzY2hILWtvbnRyb2xsZ3JlbW11bS02NjAzNTA=&mod=mod537942 (Erişim Tarihi 20.11.2020)

https://www.bundestag.de/en/parliament/function/federal_convention/federal_convention-201836 (Erişim Tarihi 11.10.2020)

<https://www.bundesregierung.de/breg-en/ministers-of-state-and-state-secretary-444556> (Erişim Tarihi 11.10.2020)

https://www.bundestag.de/ausschuesse/weitere_gremien/g10_kommission/rechtsgrundlagen-538798 (Erişim Tarihi 11.10.2020)

<https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2017/kw02-schlatmann-pkgr-487768> (Erişim Tarihi 21.11.2020)

https://www.bundestag.de/resource/blob/537938/d52afbc73b53eea59511515a1dd40a5/go_pkgr-data.pdf (Erişim Tarihi 20.11.2020)

https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2020/05/rs20200519_1bvr283517.html (Erişim Tarihi 11.10.2020)

<https://www.bundeswehr.de/de/organisation/weitere-bmvg-dienststellen/mad-bundesamt-fuer-den-militaerischen-abschirmdienst/aufgaben-mad> (Erişim Tarihi 08.11.2020)

<https://www.bundeswehr.de/resource/blob/250916/8b3aab4ba0ceb87d592b6c74bd569c52/mad-report-2019-data.pdf> (Erişim Tarihi 11.11.2020)

www.cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr, (Erişim Tarihi 02.03.2020)

<https://www.deutschland.de/tr/topic/politika/federal-almanya-cumhuriyeti> (Erişim Tarihi 11.10.2020)

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/chancellor> (Erişim Tarihi 25.10.2019)

<https://dip21.bundestag.de/dip21/btd/19/203/1920376.pdf> (Erişim Tarihi 30.11.2020)

<https://www.dwds.de/wb/Geheimdienst> (Erişim Tarihi 13.10.2019)

<https://www.dw.com/en/german-prosecutors-close-case-on-nsa-spying-scandal/a-40814387> (Erişim Tarihi 20.12.2020)

<https://www.egm.gov.tr/istihbarat/istihbarata-iliskin> (Erişim Tarihi 13.10.2019)

<https://www.fisc.uscourts.gov/> (Erişim Tarihi 20.05.2020)

<http://www.gesetze-im-internet.de/bndg/BJNR029790990.html#BJNR029790990BJNG000200305> (Erişim Tarihi 11.10.2020)

http://www.gesetze-im-internet.de/brhg_1985/_9.html (Erişim Tarihi 11.10.2020)

https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bds/englisch_bds.html#p0130 (Erişim Tarihi 11.10.2020)

https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/ (Erişim Tarihi 11.10.2020)

http://www.gesetze-im-internet.de/g10_2001/BJNR125410001.html (Erişim Tarihi 11.10.2020)

<https://www.gesetze-im-internet.de/pkgrg/BJNR234610009.html> (Erişim Tarihi 20.11.2020)

https://www.law.cornell.edu/wex/political_question_doctrine#:~:text=Overview,should%20not%20hear%20the%20issue. (Erişim Tarihi 10.06.2020)

<https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000029290787/2020-11-26/>
(Erişim Tarihi 20.04.2020)

<https://www.legislation.gov.au/Details/C2020C00029> (Erişim Tarihi 04.04.2020)

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2000284&MevzuatTur=3&MevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi 03.06.2020)

<http://www.mfa.gov.tr/almanya-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (Erişim Tarihi 11.10.2020)

<https://www.mit.gov.tr/etikkomisyonu.html> (Erişim Tarihi 11.05.2020)

<http://www.mit.gov.tr/isth-olusum.html> (Erişim Tarihi 13.10.2019)

https://njt.hu/translated/doc/J1995T0125P_20200701_FIN.pdf (Erişim Tarihi 14.05.2020)

<https://www.nytimes.com/1989/04/24/world/us-officials-say-senators-balked-at-noriega-ouster.html?auth=link-dismiss-google1tap> (Erişim Tarihi 14.05.2020)

<https://www.reuters.com/article/us-germany-intelligence-idUSKBN22V0YN> (Erişim Tarihi 11.10.2020)

<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi 22.10.2019)

<https://tiedustelualvonta.fi/en/oversight-of-intelligence> (Erişim Tarihi 28.03.2020)

<https://www.undp.org/content/undp/en/home/accountability.html> (Erişim Tarihi 01.12.2019)

<https://www.verfassungsschutz.de/de/das-bfv/amtsleitung> (Erişim Tarihi 11.10.2020)

<https://www.verfassungsschutz.de/de/das-bfv/aufsicht-und-kontrolle> (Erişim Tarihi 11.10.2020)

<https://www.verfassungsschutz.de/de/das-bfv/aufgaben/die-organisation-ist-kein-geheimnis> (Erişim Tarihi 05.11.2020)

<https://www.verfassungsschutz.de/de/service/gesetze> (Erişim Tarihi 05.11.2020)

http://www.vertic.org/media/National%20Legislation/Bosnia-Herzegovina/BA_Law_on_Intelligence_and_Security_Agency.pdf (Erişim Tarihi 23.04.2020)

